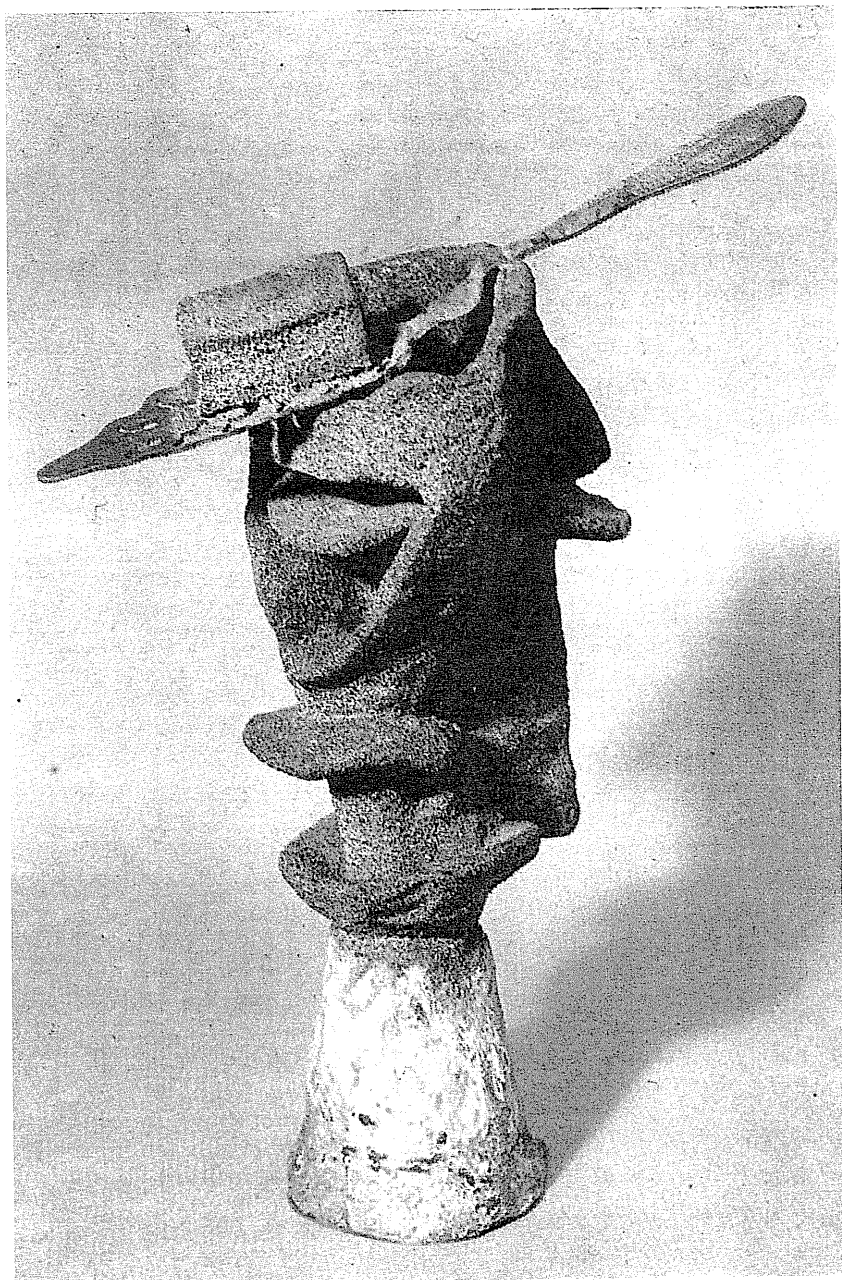

A. Archipenko: *Kráčející*, 1912

P. Picasso: Sklenice absintu, 1914

Otokar Březina nebyl „jen“ básníkem

VLADIMÍR SPOUSTA

Z dětství a studentských let

O. Březina pocházel ze tří dětí posledního (třetího) manželství jeho otce Ignáce Jebavého, venkovského ševce, s Kateřinou Fákovou z Panských Dubenek. Narodil se **13. 9. 1868 v Počátkách** u Jidřichova Hradce. Hluboká zbožnost a pokora jeho tiché matky, otcova hloubavost a zasněnost jižních Čech vtiskly charakteristický ráz budoucímu básníku již v době jeho dětství. Všechny děti se narodily slabé (oba Březinovi sourozenci záhy po narození umřeli), i Václav měl chatrné zdraví. Protože rachitida znetvořila jeho páteř a hrudník, nevyhledával skupinové dětské hry, ale již od školních let rád a hodně četl. Do měšťanské školy chodil v Počátkách. Aby zesílil, nechali ho rodiče opakovat poslední ročník, kde znovu poslouchal to, co už znal, a tak se nudil. Po vychození školy v roce 1883 poslal otec svého syna na studia. Složil zkoušku do kvarty reálného gymnázia v Telči a po celá studia patřil mezi nejlepší studenty (maturitu složil jako primus mezi 14 spolužáky).

V **Telči** navázal dlouholeté studentské přátelství s mladším spolužákem Františkem Bauerem (*20. 1. 1870), bratrancem mého dědečka Vincence Bauera (*1868). Spolu bydleli, společně maturovali a oba se též posléze stali učiteli. Když se po maturitě rozešli, stále se důvěrně stýkali a dopisovali si. O povaze jejich přátelství svědčí již pouhé oslovení, kterého Václav Jebavý ve svých dopisech (viz *Dopisy Otokara Březiny Františku Bauerovi*) používal: vedle častého *milý příteli a drabý příteli* nadepisuje své listy *můj drabý, můj milý* a v době intenzivního studia jazyků nacházíme v jeho dopisech *mon cher, caro amico mio* či *my dear*. Již v době studií F. Bauer komponoval a V. Jebavý básnil a psal texty pro jeho kupletové písničky (dokonce i libreto k operetě *Masopust*). V sextě (1886) pronikl pod pseudonymem Václav Danšovský několika básněmi do velkomeziříčské *Vesny* a telčského *Orla* a *Orlice*, a to v sousedství spisovatele Václava Kosmáka (*1843), kněze z Martínkova u Mor. Budějovic, bratrance Bauera otce – muzikanta a básníka-amatéra Karla Bauera (1840-1872) z Martínkova.

Učitel Otokar Březina

Po maturitě (1887) na reálce v Telči se chtěl stát spisovatelem, ale protože na další studia neměli rodiče prostředky, rozhodl se pro učitelství a nastoupil jako prozatímní výpomocný učitel (tehdy tzv. podučitel) na trojtřídní obecnou školu **v Jinošově u Náměště nad Oslavou** (na Třebíčsku). Nespokojený se svou učitelskou existencí i s Jinošovem („*Jenošov je vesnice asi 3/4 hodiny od Náměště, asi půl šesté hodiny od Brna*“!). Má

to kostel s věží...“) a bez chuti k takovému zaměstnání, ve kterém vidí hrob svých uměleckých ideálů, píše svému příteli F. Bauerovi (v dopise ze 4. 3. 1887, s. 17): „*Věť, pro člověka našince jest taková vesnická idyla poušť!*“ Avšak vzdor svému odporu k učitelskému povolání devatenáctiletý učitel z Jinošova v dopise ze 4. listopadu téhož roku (s. 32) žádá F. Bauera, který studuje v té době v Brně, o radu a pomoc při výběru odborné literatury: „*Buď tak dobrý a v listě svém udej mi, jakých knih užíváte k vychovatelsví a metodice a hospodářství a kde je lze objednat. Je jakýsi »Statut pro ústavy učitelské« v Brně v knihkupectví k dostání?*“

V letech 1888-1901 učil na čtyřtřídní škole v **Nové Říši na Moravě** (na Dačicku), kde využíval bohaté knihovny tamního mužského premonstrátského kláštera, v níž ho zaujaly především filozofické spisy nejružnějšího zaměření a provenience. Aby je mohl číst v originále, horlivě začal studovat jazyky (především francouzštinu a italštinu). Zde také vznikla převážná část jeho básnického díla. V Nové Říši bydlel v přízemním domku v Telčské ulici v tichém a jasném bytě (na poměry malého města to bylo téměř ideální bydlení). Zařízení bytu bylo tak jednoduché, že na návštěvníka působilo spíše dojmem knihovny. Dlouho do noci prý četával a pracoval.

I když si Březina jako mladý, začínající učitel nemohl do nového působiště přinést mnoho profesionálních zkušeností, ze vzpomínek tehdejšího jeho žáka Jindřicha Říhy lze soudit, že si dovedl získat autoritu, respekt i obdiv a lásku svých žáků. V glose ***Básník mezi svými*** podává po letech o svém učiteli živé a bezprostřední svědectví: „*Nápadná byla jeho velká hlava a vysoké čelo. Chůzi měl vážnou, ale ze všech jeho pohybů byla patrna plachost a skromnost. Jeho vládny úsměv nás podmanil hned při prvních slovech. Strach a nejistota rázem zmizely a cítili jsme se jako v rodinném kruhu. Pravidelnost a pořádek byly jedním z hlavních článků výchovného programu našeho nového učitele. ... přirozená úcta k učitelově osobě a vědomí jeho duševní převahy odrážely každý náš pokus o odpor; rozpustilost nebo dětskou svévoli. Březina dovedl velmi upoutat svými výklady. Vyprávěl vždy jasně a mírně, nerad se zlobil.*“ Ve třídě měl dobrou kázeň. Protože v té době byly tělesné tresty na venkovských školách ještě běžně aplikovány, „i Březina jich používal – ovšem jen výjimečně – pro výstrahu druhým: vykonal vždy trest se vši obrádností. Dívky nikdy rákoskou netrestal. Ovšem v Březinově třídě bylo této zvláštní operace zřídka kdy zapotřebí. Březina byl se svými žáky neustále v živém styku a jeho vyučování nepostrádalo zajímavosti. Jeho osobní poměr ke školním dětem byl teplý a srdečný, a to ke všem bez jakéhokoli rozdílu“ (bez ohledu na společenské postavení jejich rodičů). Vždy ochotně vyhověl nesmělým prosbám svých žáků a psával jim veršovaná přání k svátku jejich blízkých. Diskrétně a nenápadně pak vtiskl papírek s verši žadateli do ruky.

Doplňovací maturitu vykonal na učitelském ústavu v Praze. S úsměvnou ironií, ale i s pocitem osvobozujícího zadostiučinění se o ní zmiňuje

v dopise F. Bauerovi (s. 146): „Vysvědčení mé dopadlo poměrně dosti dobře a zvláštní ironií osudu napsali mi tam, že zkoušku z náboženství vykonal jsem docela »s vyznamenáním«, což mne naplnilo údivem značným, a jenom své skeptické v jistých věcech povaze mám co děkovati, že prsa se mi nedmula pýchou nad fenomenálním tím »úspěchem! Což - dobrá věc jest alespoň to, že na ten čas mám od zkoušky pokoj, že jakž takž protloukl jsem se se ctí a celou svou latentní energií mohu věnovat tomu bodu, který pro mne od mého mládí byl těžištěm: literaturě.“ Díky sdělení ředitele pražského učitelského ústavu pátera ThDr. Fr. X. Blandy dnes víme, na jaké otázky tehdy Březina u zkoušky odpovídal. Byly to tyto tři: *Vyložte, co jest křesť? Ctnosti základní. Podobenství o Lazarovi.* Ze 44 kandidátů přihlášených ke zkoušce jich 27 uspělo, 9 jich odstoupilo a 8 propadlo. Březina dostal (podle maturitního vysvědčení) z náboženství, češtiny, zeměpisu, dějepisu, matematiky, přírodopisu a kreslení známku výbornou, z němčiny chvalitebnou a z tělocviku uspokojivou. Ústní zkoušku vykonal z pedagogiky na chvalitebnou, z hospodářství a krasopisu na dobrou, dostatečnou byly hodnoceny jeho výkony z metodiky a vyučovací praxe, ze zpěvu, houslí a varhan (*Dopisy O. B.*, s. 241). Snáže pak pochopíme Březinovo „nechutenství“ vůči tehdejšímu obsahu a způsobu zkoušení kandidátů učitelství a k učitelskému řemeslu vůbec. Svému Františkovi se svěruje (s. 53): „...lituji tobo kroku, když jsem se vydal na studie! Kdybych byl býval řemeslníkem (resp. ševcem), dnes dělal bych boty s klasickou trpělivostí a nebyl bych blodán červem nespokojenosti a nedosažených ideálů!“

Učitelská „živnost“ ho však unavovala a okrádala o drahocenný čas. Když pak v listopadu 1894 skládal další pedagogickou zkoušku, tentokrát **na učitelském ústavu v Soběslavi**, znovu si svému důvěrnému příteli F. Bauerovi posteskl (dopis z 20. 12. 1894, s. 199): „Zkoušku na měšťanskou školu z prvního odboru jsem už udělal v podzimním období, tortura, která byla jednou z nejtěžších v mém životě, tak málo prozářeném radostí. Co hodin a dní promarněných nad thustými svazky Tomkových dějin a pedagogického balastu! Jaká tortura, posaditi se před několik prétentieux pedantů, kteří vítězně lapají každou tvou gramatickou chybu, která ti uklouzne v šíleném zápasu o slovo - ne o slovo vůbec, znak Tvé myšlenky, ale o **jejich** slovo, o slovo z jejich knih, z jejich primitivního, bmotného, těžkého, nesmírně vzdáleného názoru. Myslil jsem, že tam omdlím únavou...“ Podle záznamů Adolfa Hemera (*Dopisy Otokara Březiny Františku Bauerovi*, s. 253), ředitele učitelského ústavu v Soběslavi, konal Březina tuto zkoušku (v dopise komentovanou) ve dnech 4. - 8. listopadu 1894, a to z tzv. gramaticko-historického oboru. Zkoušen byl ze čtyř předmětů: ze zeměpisu, dějepisu, z pedagogiky a češtiny. S nejlepším prospěchem (chvalitebným) absolvoval pedagogiku, nejlhůře (na dostatečnou) byly hodnoceny jeho znalosti ze zeměpisu. Je ironií osudu - přesněji setrvačnosti mumifikovaných rakousko-uherských

stereotypů a omezené loajality zkušebních komisařů a jejich zkonstatělych metod – že i jeho písemná práce z češtiny, kterou psal na téma „*Kterým ctíností a povinností vlasteneckým učí nás národní hymna rakouská*“, byla oklasifikována známkou dostatečnou! Čím se examinatoru prof. Jaroslavu Čechovi práce mladého, ale tehdy již uznávaného básníka znelíbila, můžeme se jen dohadovat. Obsah či forma, styl nebo gramatika? Nejpravděpodobněji se jednalo o pochybení ortografická.

V učitelování zjevně nenachází uspokojení. Svě přítelkyni Anně Pamrové (dopis z konce června 1896) si stěžuje, že on, „ *kterého čítají za jednoho z prvních našich umělců, musí se mořiti pět hodin denně v dusné atmosféře školní. Jak je to vše malé a úzké!*“ Aby unikl před vlastní literární osobností, která je v Nové Říši již známa, žádá o přeložení do moravského Vsetína. Místo ani po opakovaných žádostech však nedostal a byl v roce 1901 ustanoven na měšťanskou školu *v Jaroměřicích nad Rokytanou*, kde v té době učil jeho přítel František Bauer, bývalý spolužák na reálce v Telči. Když se v létě téhož roku do svého nového působiště přestěhoval, ocitl se mezi cizími lidmi a v neznámém prostředí cizí školy a malého města. Svému příteli sochaři Františku Bílkovi si počátkem roku 1902 posteskl: „*Cítím se tu ještě osamělejší než v Nové Říši.*“ Mnohé byly příčiny tohoto zklamání, o jedné z nich však víme. Březinovo postesknutí na způsob, jakým byl v Jaroměřicích jako nový učitel přijat, zaznamenal Josef Moučka: „*Uražen jsem zde byl bneď uvítáním starosty a předsedy. Upřímně mně řekli, že chtějí učitele svých dětí, ne nějakého pisatele do novin. Žádné štourání v novinách. My žijeme v pokoji a chceme pokoj.*“

V Jaroměřicích, kde působil nejdříve na chlapecké měšťanské škole (v letech 1901 - 1905) a potom – až do roku 1917 – na škole dívčí, dočkal se však i společenského uznání svého díla a své osoby. Potěšilo ho, když v roce 1919 obdržel čestný doktorát filozofie Univerzity Karlovy v Praze a měl pak až do svého odchodu do penze v roce 1925 tvůrčí dovolenou. Na Nobelovu cenu však odmítá kandidovat, dokud se jeho přátelům nepodařilo přesvědčit ho, že to není jen jeho osobní záležitost, ale že je to otázka propagace celého národa a že by tedy měl kandidaturu akceptovat.

Otokar Březina ve vzpomínkách svých žáků

Jak viděli a vnímali učitele Václava Jebavého jeho žáci? Bohudík je zachováno svědectví 11 žákyň dívčí měšťanské školy v Jaroměřicích nad Rokytanou. Z jejich výpovědí (většinou z roku 1980) je zřejmé, že na svého vzácného učitele vzpomínají rády a s láskou. Přestože každé z nich se v paměti vynoří jiné situace ze školního života nebo sdělují různé své zážitky a zkušenosti, které jsou spjaty s osobností O. Březiny, nejednou se jejich vyprávění překrývají. Nejprůkaznější hodnotu mají ta jejich svědectví, v nichž se – a to v mnohém a nápadně často – shodují. V jejich vzpomínkách zůstal Březina zachován jako čistý a vzácný člověk, jako učitel, který jim vštípl lásku k lidem a k národu a o němž ani na chvíli nezapochybo-

valy, že je měl rád. Je vcelku pochopitelné, že ve svých 77 či 85 letech, s odstupem 65 roků, které uplynuly od časů jejich každodenního setkávání s Březinou, jsou jejich reminiscence poznamenány optikou „růžových brýlí“. Při vědomí jeho básnické proslulosti a světového významu je pak výsledkem jejich teolatrické úcty idealizovaný obraz učitele-básníka.

Jedna z nich, dcera Březinova osobního lékaře a přítele, s netajeným obdivem vzpomíná: „Z celé jeho bytosti vyzařovalo na nás něco zvláštního, tajemného, úžasného; uchvacovaly nás jeho jemné pohyby, zvroucnělý úsměv, hluboké zářivé oči, jeho gestikulace zduchovělých rukou a řeč jeho zněla pro nás jako nejkrásnější hudba. Bály jsme se pohnout, abychom nenarušily proud jeho výkladu. Naučil nás horoucně milovat vlast, mateřskou řeč, naučil nás lásce k poesii, vůbec k dobré knize, hluboké lásce k člověku. Před jeho hodinou bylo ve třídě ticho, oči naše hleděly ke dveřím, až se otevrou a v nich se objeví pro nás děti přímo tajemná postava drabého učitele. Chodil pomalu, pomalu i mluvil. Vzpomínám, když nám vyprávěl o Boženě Němcové, bylo takové ticho, že by bylo slyšet spadnout špendlík. Bály jsme se pomalu dýchat, když před námi rozvíjel nenapodobitelným způsobem její život, rozbíral její Babičku. Naše mysl vnímala jeho slova jako ve snu a zapadala hluboko do dětských duší, takže nás láska k Boženě Němcové a k jejímu dílu provázela celým životem. Přiblížil nám vždy vroucím výkladem krásu básnického slova.

Nejniternějším zážitkem celého mého života je moje návštěva u Mistra O. Březiny před maturitou - čtyřapůlhodinový výklad básně „**Jsem jako strom v květu**“. Seděli jsme u stolu uprostřed pokoje, já proti visionářskému věštci, úplně rozrušená dívala se do jeho zvláštních zářících očí, do kterých jen pohleděti bylo závratí, a oddala se jako ve snu kouzlu závratného veletoku slov. První věta, kterou pronesl, zněla: »Mnogo profesorů za mnou jezdí a vysvětlují mi, jak rozbírají studentům mé básně, a já jim na to vždy odpovídám: Všechno je dobře«, a pokračoval: »Jsem jako strom v květu, můžeme také říci Země mluví.« Probral úkol Země ve vesmíru, úděl člověka, světovou filozofii, mnohá náboženství, kosmos, nořil se k věčným propastem, do nichž pohlednouti je souzeno jen málo vyvoleným duchům tohoto světa, - závratný proud myšlenek vzácně skloubených, doprovázený jemnou gestikulací zduchovělých rukou. Již za šera vracela jsem se domů jako náměsíčná, řekla jsem jen jednu větu: »Tatínku, to není možno v jednom životě načerpat tolik vědomostí do takové šíře a hloubky.« Tatínek to chápal, neb občas byl účasten takovým duchovním hodům. Byl to náš nejmilejší pan učitel. ...osobnost, z níž vyzařovala nesmírná láska k člověku, vzácné a tajemné fluidum a zář jeho duše. Jeho zjev, jeho zvroucnělý úsměv, jeho nepostižitelný hudební blas bude mě provázet až do konce života a kěz mi zní i v hodině poslední“ (V. Cigánková).

Velmi podobně se vyznává z lásky ke svému učiteli i její spolužačka A. Klenová: „*To byla krása, slyšet jeho mírný hlas, slyšet jeho slova, která jsme většinou už zapoměly. Čeština, zeměpis a dějepis. Jaké to předměty, jím i námi milované! To nebylo jen zkoušení, to bylo líčení krás světa. Ač necestoval, znal všechno z mnoha knih, které prostudoval a zapamatoval si. Byl nadán výjimečnou pamětí. A způsob jeho mluvy byl nepřekonatelný. V hodinách dějepisu jsme poznaly, jak miloval českou vlast a dějiny našeho národa. Vážil si všech, kdož pro blaho země pracovali. Byl mírný, nerozčílil se nikdy. Ale jednou jsme četli báseň a při verši »Často chudá pastuchova chýžka více může pro vlast udělati nežli tábor, v kterém válčil Žižka« vykřikla jedna prostořeká žačka »šiška«. Pamatuji si na chvíli ticha a pan učitel přišel mezi nás a trochu rozhořčeně odsoudil toto slovo. A následovala přednáška o celé busitské době, o táboritech, o myslitelích té doby, jako byl Chelčický. Teprve po letech jsem si zamilovala jeho tvorbu a lásku a věčnost k němu se prohlubuje v mých doprovodných slovech v muzeu v domě, kde od r. 1913 bydlel a 25. 3. 1929 zemřel. Není a nebude zapomenut. Muzeum navštěvují prostí lidé i vysoce vzdělaní různých národností. Mladí lidé tu hledají to, co jím škola nemůže poskytnout. Nemohou ho všichni číst, ctít a milovat. Jsme každý jiného rodu. Mistr to věděl a říkával, že píše pro lidi svého rodu, a já vždy dodávám – pro lidi jeho duchovního rodu. A ti byli tenkrát, kdy Mistr žil, jsou nyní a budou vždy. Vždyť slovo musí padnout do úrodné půdy.«*

V podstatě ve stejném duchu vypovídají o Březinovi i všechny ostatní jeho jaroměřické žačky. „*Vzpomínám na jeho ušlechtilou tvář, zasněné tmavé oči, které za skly brýlí s láskou na nás hleděly, na nepopsatelně krásný úsměv, plný dobroty. Byl úzkostlivě starostlivý, abychom si neublížily«* (J. Vyzinová). Jedné z nich utkvěla v paměti Březinova reakce na projev její nepozornosti: „*Prosila jsem ho, aby se na mě nehněval, že jsem byla nepozorná. Hladil mě a říkal: »Chápu Tě a rozumím, že se nudíš. Povinnost učitele je vysvětlovat učební látku těm méně nadaným tak dlouho, až ji pochopí.« Nikdy na mě nežaloval. Můj otec byl tehdy ředitelem na chlapecké měšťanské škole«* (M. Moravcová). V jiné vzpomínce je zachováno též svědectví o Březinových nejcharakterističtějších vlastnostech a jeho sociálním citění: „*Byl úžasně skromný a spravedlivý. Nikdy nedělal rozdíly mezi chudou a bohatou žákyňou«* (Š. Rezková). „*Tento křišťálově čistý člověk a bohatýr ducha byl i svým zevnějším zcela nenápadný. Nižší, slabší postavy, pečlivě vždy upravený, liboval si v tmavých barvách obleku. Nikdy neřekl před žáky zlého, hněvivého slova, nikdy nepronesl urážlivého slova«* (R. Reichlová). „*Byl vážný, uzavřený, ale byl každým uctivě pozdravován. Jaroměřičtí občané si ho dovedli vážít«* (B. Klenová).

Z jejich paměti se vynořuje i obraz básníka mimo školní škamny, kdy se věnoval četbě, studiu a přemítání. „*Pana učitele Jaroměřičaně jinak neviděli než s knihou pod paží. Ať šel do školy nebo na procházku, ať v neděli neb všedního dne, vždy míval s sebou knihu. Cestou přemýšlel, pojednou se zastavil, nablédl do knihy, opět přemýšlel a zase šel dále. Tak to dělal stále, nepozoruje ani mimojdoucí*“ (J. Kroupová). B. Klenová potvrzuje toto svědectví bezprostředními osobními zážitky: „*Byl naším sousedem. Vidala jsem ho každý den několikrát. Jednou jsem šla na nádraží po ní cestou, kudy rád chodíval. Zápisník s tužkou držel v ruce, prst zasunutý tam, kde si dělal poznámky. Protože chodil velmi pomalu, došla jsem ho a uctivě pozdravila. Pěkně poděkoval a ptal se mě, jak říkám štěněti, které jsem měla s sebou. Říkala jsem, že Bojar. K mé velké radosti se dal do vyprávění o Bojarech a celém národu. ... Tělesná jednota Sokol brávala divadla, na která O. Březina rád chodíval. Jednou jsme hráli Shakespearův Sen noci svatojánské. Při výstupu Klubka se Mistr tak smál, že si musel utírat slzy od smíchu. To jsem ho viděla jen jednou tak veselého.*“

Své **kantorské poselství** uložil Březina v roce 1904 do dopisu brněnskému studentu Metoději Kubíčkovvi (dopis byl roku 1938 otištěn v časopise *Horácko*): „*Poslouchejte jen svého vnitřního hlasu. Máte-li co říci bratřím, i proti své vůli to řeknete. Svátá chvíle přijde, srdce Vám bude bít jako křídla, nebudete vědět o sobě, jako o sobě neví pták, když zpívá a přece celou zem až vysoko k slunci činí krásnější svým zpěvem. Ale přípravou k těmto chvílím milosti budiž Váš život, z něho učíte první své dílo krásy. Zachovejte si svůj obdiv k Mistrům. Učte se od nich, jak mocně viděli zem, nádheru věcí, práci a bolest člověka na zemi, věčnost. S jakou přisností vážili každé slovo! V každém slově zvoní pramen, který prýští z hlubin věků. Čím jasněji pochopíte život každého slova a čím mocněji budete vidět věci, tím prostší bude Váš výraz. Nejvyšší krása je v slově prostém, jako slovo dítěte.*“

Březinův vzhled, vystupování a způsob života

Podle svědectví současníků si ve všední dny oblékal prostý, jednoduchý, až asketický šat, na podzim chodíval v převlečníku, v zimě v silném černém kabátě. Budil však přirozenou úctu a místní lidé, s nimiž žil v družné pohodě, mu ji také projevovali a zdaleka ho pozdravovali. Jen v neděli a ve svátek se oblékal honosněji (cum grano salis). „*Tělesně se B. cítil vždy zdráv a nevybledával lékaře*“ (J. Říha). Miloval přírodu (i proto měl v lásce zemědělský lid) a se zanícením naslouchal lidovému zpěvu. Pravidelně chodíval na velkou či „hrubou“ mši: „*Velebnost novoříšského chrámu i modliteb jej velice poutala, jak nejednou říkával, a budila v jeho srdci city pokory před nevyzpytatelnou vůlí Všemohoucího*“ (J. Říha). Mezi hlavní rysy jeho povahy patřily plachost, skromnost, pravidelnost a časová odměřenost.

Vztah O. Březiny k učitelskému povolání

Básník a důvěrný přítel O. Březiny, katolický kněz, básník, prozaik, publicista a překladatel z němčiny a latiny Jakub Deml (20. 8. 1878 Tasov – 10. 2. 1961 Třebíč), míní, že „*jeho největší, ačkoli osobně nezaviněnou vinou byla jeho příslušnost k živnosti učitelské*“ (1931, s. 307), a s despektem k učícím a vychovávajícím dodává, že „*slovo učitel svou vlastní vinou upadlo tak hluboko, že každý skutečně vzdělaný a aspoň jen trochu vychovaný člověk se mu na tisíc mil vyhýbá*“ (1931, s. 526). I když Březina své učitelské povolání v lásce příliš neměl – především a hlavně proto, že čas strávený ve škole mu zužoval prostor, který by mohl věnovat studiu a tvůrčí činnosti (tedy aktivitám, které ho vždy nejvíce uspokojovaly), za svoji učitelskou profesi se rozhodně nestyděl, natož aby jí opovrhoval. Naopak snažil se ji vykonávat vždy podle svých kantorských schopností a svého svědomí co nejlépe, protože jinak ani nemohl. Jeho filozofický náhled na svět a člověka v něm a jeho smysl pro zodpovědnost by mu to nedovolily. Březina měl totiž rád lidi, své bližní, a děti zvláště.

Opravdovým *učitelem v nejširším slova smyslu* byl Březina téměř všem svým přátelům i mnohým (třeba náhodným) svým návštěvníkům. Vybaven zkušenostmi založenými na smyslovém a racionálním poznání života a rozšířenými a obohacenými o zkušenosti z poznání vlastního nitra a vesmírných hlubin stává se vychovatelskou osobností par excellence ve věcech duchovních, hledání pravd a životních postojů. Jeho „vnější“ zkušenost ve spojení s poznáním vnitřního světa mu umožňovala proniknout k poznání vesmírného řádu, jehož jsme nedílnou součástí a jenž je zakotven i v každém z nás. O tyto hodnoty Březina usiloval ve svém občanském životě i ve svém učitelském povolání. Ty jsou základem jeho sociální výchovy a jsou i „*mysteriem Březinova kantorství. Jej nepokoušelo ani tělo, ani ďábel, jeho jediným a mocným pokušením byl svět*“ (Deml 1947, s. 3). Osobnost člověka a jeho tvůrčí potenciál jako zdroj hodnot se staly východiskem i cílem Březinova pedagogického usilování. Učí odkrývat pod povrchem věcí a dějů hlubší souvislosti, smysl a řád, hodnotit jevy a svůj vztah k nim. A proto také před ničím nezavírá oči a nezastírá nic ze strastí člověka na této Zemi, ale před svými žáky (i svými vrstevníky) otevírá výhled a proniká s nimi do tajemství vesmírného i vlastního niterného nekonečna. „*Z věčných dálek vrací se Březina k trpícím bratřím, k zástupům s poselstvím práce a lásky*“ (Kratochvíl, s. 31).

Jako *básník-myslitel a filozof* projevoval během svého života nevšední ochotu podělit se o svá poznání se všemi, kdo dali najevo opravdový zájem. K diskusím se u něho scházeli významní intelektuálové a umělci té doby, jako byli spisovatelé Jaroslav Durych (* 1886) a Růžena Svobodová (* 1868), literární kritik, spisovatel a básník František Xaver Šalda (* 1867), sociolog Emanuel Chalupný (* 1879), ale i řada lidí zcela neznámých. Vždy se snažil, aby nedal svému partnerovi najevo, že je jím poučován. Nepo-

chybně to svědčí o jeho smyslu pro takt, ale vypovídá i o jemnosti povahy a empatických schopnostech. Respektoval svobodu každého svého „učedníka“, byť by to byl spisovatel či básník jako on, nebo středoškolský student či prostý jaroměřický občan.

Jan Vrba přináší svědectví o Březinově chápavém a mnohdy i přátelském *vztahu ke studentům*, které vždy ochotně přijal a dlouho s nimi rozmlouval, i když to byl mnohdy pro něho naprosto neznámý člověk. Říkával prý, že nemůže přece odmítnout mladé lidi svého národa, když v nich probudil svým dílem otázky, na které v něm ale zůstal dlužen odpověď. Ale též proto, že jsme povinni úctou i „*ke každému dítěti na ulici, poněvadž nevíme, není-li příští duch tato lidská bytost, která si v tu chvíli po dešti v odpadové strouze staví z bláta rybníčky*“ (Vrba, s. 39).

Pro Březinu je příznačné, že při vši své vstřícnosti a dobromyslnosti dovedl být i přísný, avšak vždy krajně spravedlivý, zvláště vyslovoval-li své kritické připomínky k dílu či chování četných svých přátel. Pro většinu z nich byl díky svému rozhledu přirozenou a respektovanou autoritou, jež byla schopna duchovně je obohatit. I když zdaleka ne všichni, kdo se z Březinových rozprav mnohému naučili, přiznávali se ke svému žákovskému postavení. Je zřejmé, že mohli být v této věci uvedeni v omyl samým Březinou právě formou jeho vztahu k nim, kdy v průběhu rozhovorů projevoval souhlasné stanovisko s jejich názory – a to podle pedagogického paradigmatu, které vyznával –, že totiž moudrý učitel žáka neučí, nýbrž ho jen přesvědčuje, že ví a zná všechno, co jeho učitel.

Březinův vztah k nadřízeným

J. Deml vzpomíná: „*Jednou v Jaroměřicích se slzami v očích důvěrně mi vypravoval O. B., kterak jeho šéf je k němu drzý a sprostý a že mu vytýká drze a sprostě i ten jeho rukopis*“ (1931, s. 113). Březinovým nadřízeným byl tehdy ředitel Bohdan Pařízek. Jan Rambousek – mladší kolega O. Březiny – však toto Demlovo svědectví zpochybňuje, když oponuje Demlovi a píše, že „*B. posuzoval ředitele Pařízka a jeho »panování« spíše humorně. Aspoň já jsem nikdy nepozoroval, že by se pro jeho chování vůči němu nějak obzvláště mrzel*“ (s. 23). Skutečností však je, že „*veleslavná zemská školní rada moravská*“ (za Rakouska-Uherska byli učitelé povinni ji tak titulovat) opakovaně vracela řediteli školy protokoly psané Březinou s poznámkou „*nečitelné!*“. Březinův rukopis rozhodně nevyhovoval tehdejším požadavkům kladeným na rukopis učitelů. V době jeho učitelského působení v Jaroměřicích byla od učitelů vyžadována dovednost psát úhledné a zdobné tvary písmen a čitelnost písma byla samozřejmostí, protože učitelé vyučovali též tzv. krasopisu, který byl jako učební předmět zaveden do škol v 18. století a byl ještě v době první republiky součástí učebních osnov obecné a měšťanské školy, učitelského ústavu a obchodní akademie (a to až do reformy písma a psaní v roce 1932). Každ-

dý, kdo se poprvé setká s Březinovým rukopisem, seznává, že je obtížně čitelné, ovšem jen do chvíle, než si na něj zvykne.

O tom, že Březina na svého nadřízeného pro jeho výhrady stran svého rukopisu nezanevřel, svědčí i to, že ho mezi svými kolegy (mezi něž patřil i Jan Rambousek) tituloval žertovným „altissimus“ (nejvyšší, nejvznešenější). Že nemělo toto oslovení ironický podtext, ale naopak že v něm můžeme vidět projev úcty, zaznamenal Rambousek v jednom z Březinových výroků: „*To je dobře, že náš altissimus je vzdělaný člověk, o nás se nestará a většinu svého času tráví ve svém doupěti nebo na zabradě*“ (s. 27). Z tohoto výroku je možno vycítit, že jeho vztah k úředním školským záležitostem a k rakousko-uherským vyhláškám a nařízením, která ředitel školy na konferencích důkladně a se všemi podrobnostmi předčítal a která byl Březina tedy nucen vyslechnout, byl krajně přezíravý. Jednu takovou situaci dokresluje Rambousek, kterého Březina vyzývá: „*Milý kolego, mladý muži, ne aby vás zase napadlo dávat nějaké návrhy, nebo pouštět se do pedagogických rozprav. Stáhněte se jen bezky do své ulity, otvor zavřete za sebou víčkem a čekejte, jako ten blemýžď zabradní, až přejde nepohoda a vysvitne sluníčko. Pak můžete, až půjdeme z konference, vystrčiti tykadla*“ (s. 26).

Protože za Rakouska měli učitelé povinnost dozírat na chování svých žáků i při bohoslužbě, chodíval Březina jako mladý učitel v době svého působení v Nové Říši každou neděli a svátek do kostela. Zda šlo tehdy též (nebo především) o projev jeho náboženského zanícení, jak je o tom přesvědčen jeho přítel Jakub Deml, nebo pouze o plnění služební povinnosti, jak se domnívá Jan Rambousek, není již možné ověřit a věrohodně doložit. Podle Demla však v Jaroměřicích již do kostela nechodil. V *Mém svědectví o O. Březinovi* píše, že „... v Jaroměřicích byla převaha »pánů« a O. Březina, ať již z jakýchkoliv důvodů, ale jistě proti svému přesvědčení a proti své víře, této převaze podlehl“. Evangelík Rambousek podává však opačné svědectví, když ve své filipice proti Demlovi *Svědectví* tvrdí, že Březina jako učitel měšťanské školy měl povinnost zúčastňovat se bohoslužeb a že do katolického kostela v Jaroměřicích chodil s dětmi jako dozor. To, že tak pouze plnil jednu ze svých povinností, dokládá Rambousek vzpomínkou na diskusi o této učitelské povinnosti (po převratu byla zrušena), kterou prý Březina s nadhledem a žertovně uzavřel slovy: „*Kdybyste byl policejním úředníkem anglickým v Indii, dával byste pozor a měl dozor, když by vedli bílého slona nebo svaté krávy*“ (Rambousek, s. 35).

Březinovo stanovisko k poctám

V roce 1919 obdržel čestný doktorát filozofie Univerzity Karlovy v Praze, v roce 1921 mu byla nabídnuta profesura filozofie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, tu však odmítl. Jan Vrba ve své knize *Otokar Březina a jiní přátelé v mé paměti* (s. 36) uvádí důvody, proč Březi-

na nepřijal univerzitní katedru, kterou mu brněnská univerzita nabídla. Způsob, jakým své odmítnutí zdůvodňuje, jej jako učitele charakterizuje nejprůkazněji. Pro Březinu není rozhodující prestižní společenské postavení, plat etc., ale to, co tvoří samu podstatu učitelské profese: způsob výuky. Březinovi nevyhovovala vyučovací metoda, která byla na vysokých školách tehdy uplatňována. Za nejučinnější vyučovací metodu totiž pokládal „*volný rozhovor o věcech, jevech nebo událostech, které na nás právě mocně útočí*“. Měl zřejmě na mysli metodu starořeckých filozofů uplatňovanou v aténské akademii, která mu byla blízká tím, že respektovala vývoj žákovy svobodné individuality. Byl přesvědčen, že jen touto cestou může učitel svému žákovi dát ze sebe nejvíce, a nejpřirozeněji a nejučinněji ho tak usměřňovat v jeho vývoji.

V rozhovoru *o návrhu na udělení Nobelovy ceny* vyslovil Březina i své mínění na toto vyznamenání a své výhrady vůči těm, kdo o jejím udělení rozhodují, a své osobní stanovisko kategoricky uzavřel (podle Vrby, s. 191) slovy: „*Básník, ale jenom chudý učitel v zapadlém moravském městečku by vrátil Nobelovu cenu, kterou vděčně přijali i boháči.*“ Obdobný postoj zaujal i k peněžitému daru československé vlády k jeho šedesátinám: „*Dali mně sto tisíc, když už tobo nepotřebuji. Však jsem je nechal ležet na poště*“ (Deml 1947, s. 4). Na radu Františka Jecha, profesora dějepisu na gymnáziu v Mor. Budějovicích a autora vlastivědných prací moravskobudějovického kraje, věnoval je spolku *Svatobor* pro vdovy a sirotky po spisovatelích. Počin hodný velikosti jeho ducha.

Místo závěru

Či svědectví je blíže pravdě, či lidský a básnický obraz Otokara Březiny více odpovídá realitě? Vždyť kdo z jeho přátel může říci, že uviděl kdy jeho pravou tvář? Po odchodu básníka (v březnu 1929) to mohou (snad) posoudit jen ti, kdo důkladně prostudují Březinovo dílo v celé jeho komplexnosti včetně rukopisné pozůstalosti a korespondence. Nezdá se však, že bychom se takové hluboké analýzy v nejbližších letech dočkali, protože „*básník a filozof O. B. byl a je v našem národě tak žalostně málo znám, až to člověka bolí*“ (Rambousek, s. 31).

Jisto je jediné - Březinovo dílo se rodilo z bolesti a osamocení, v hlubokém zamyšlení se nad sebou samým: „*Má bolest mne převyšuje a stále neslyšně se mnou kráčí, ba ona cestu mi hledá, když sevřen svým smutkem, váhavě stanu. Divem rodí se slovo a v horoucnosti básníka, myslitele a světce usiluje, aby vyjádřilo toužení všech bytostí země, bolestně tajemství i sladkost naděje její.*“

Prameny

Vzpomínky žákyň dívčí měšťanské školy v Jaroměřicích n. Rokytanou (převážně z roku 1980):

Vlasty Cigánkové, rozené Šlechtové (*1904), Marie Janáčkové (*1903), Anastázie Klenové, rozené Čtveráčkové (*1903), Bohumily Klenové, roz. Netouškové (*1905), Jarmily Kroupové, roz. Prokopové (*1915), Anny Licové, roz. Pánkové (*1893), Růženy Mezníkové, roz. Fischerové (*1903), Františky Novákové, roz. Buchtelové, Milady Pálkové, roz. Čtveráčkové (*1908), Růženy Reichlové, roz. Říhové (*1906), Štěpánky Rezkové, rozené Kampfové (*1895).

Literatura

- DEML, Jakub. Kterak se Otokar Březina „dištancoval“ od Jakuba Demla. Výňatek z dopisu J. Demla z 8. 12. 1946. Otištěn v *Chléb a slovo* I. Taso: 1947.
- DEML, Jakub. *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*. Praha: 1931.
- Dopisy Otokara Březiny Františku Bauerovi*. Praha: Fr. Borový, 1929. 273 s.
- KRATOCHVÍL, Ladislav. *Březinovo vychovatelské poselství*. Praha: Vyšehrad, 1941. 32 s.
- KRČÁL, Jaroslav. *Otokar Březina a Jaroměřice n. Rok. - Jaroměřice n. Rok. a Otokar Březina*. Vzpomínka ke 100. narozeninám básníka Otokara Březiny. Jaroměřice n. Rokytinou: Osvětová beseda města Jaroměřice n. R., 1968.
- KRČÁL, Jaroslav. *Památník Otokara Březiny v Jaroměřicích nad Rok.* Jaroměřice n. Rokytinou: Museum Otokara Březiny v Jaroměřicích nad Rok., 1967.
- MOUČKA, Josef. *Z rozprav s Otokarem Březinou*. Praha: 1929.
- PICKOVÁ-SAUDKOVÁ, Gisa. *Hovory s Otokarem Březinou*. Praha: Spolek výtvarných umělců Mánes, 1929.
- POSPÍŠILOVÁ, Anna. *Otokar Březina. Člověk a básník*. Olomouc: Index, 1936. 134 s.
- RAMBOUSEK, Jan. *Básník Otokar Březina a Jakub Deml*. Kežmarok: 1931. 105 s.
- VRBA, Jan. Otokar Březina v mé paměti. In. *Otokar Březina a jiní přátelé v mé paměti*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1932, s. 8 - 260.

Ke vztahům krásné literatury a literární výchovy*

VĚRA VAŘEJKOVÁ

Slovo „krásná“ necht' není matoucí tím, že krása je, jak víme, vnímána silně subjektivně; rozumím jí synonymum k pojmu „umělecká“, tedy k tvorbě, jež je nositelkou estetické hodnoty a estetické funkce. Tato literatura, představovaná tisíci individuálních slovesných výtvorů, stává se v úzkém, promyšleném výběru předmětem školního vzdělávání a tím i zdrojem modifikací literární výchovy, přičemž funkce uměleckých textů tvoří východisko cílů literární výchovy. Této dílčí otázce chceme věnovat svou pozornost, s vědomím, že jde o dílčí pohled, který nás dovede jen k obecným závěrům, neboť vzhledem k četnosti rozdílů mezi tvůrčími individualitami, s ohledem na společensky proměnlivé poslání literatury jako celku, na odlišnosti recepce textů jejich příjemci a se zřetelem k vzdělavatelskému úsilí školy různých stupňů a typů jeví se i dílčí problematika cílů nadmíru složitá. Přistupujeme k ní tedy s vědomím parciálnosti našeho pokusu.

Literatura totiž výrazněji než jiné druhy umění představuje syntézu estetické funkce s funkcemi mimoestetickými (Mukařovský), např. s funkcí noetickou, axiologickou, etickou, náboženskou, případně politickou či agitační, takže stačí izolace některé z nich a daný literární text se z nástroje literární výchovy mění v prostředek působení mimoliterárního. Přestává být prožíván jako hodnota estetická a slouží k realizaci cílů, které odpovídají jen některým jeho funkcím, nikoli jejich komplexu, jenž je vázán integrující estetickou funkcí. Naplňuje pak např. výše uvedené cíle - noetické atd. Všechno to může být v práci s individuálně odlišnými texty možné, i funkční, i správné, nic z toho však není dominantním cílem, nemá-li být zanedbáno vědomí specifičnosti literatury. Za poslední půlstoletí lze najít ne jeden podobný výkyv ve školské praxi i v její teoretické inspiraci a reflexi (racionalizace, ideologizace, emocionalizace). Soudím, že k adekvátní specifikaci komplexu cílů literární výchovy nevede cesta těchto zjednodušujících úhybů, ale aplikace poznatků estetiky a literární vědy o specifičnosti krásné literatury a jejich funkcí. Vycházím přitom z předpokladu, že literární výchova je v podstatě neustálé, řízené a cílevědomé navazování kontaktu uměleckých děl a jejich čtenářů, že se včleňuje jako zvláštní

* Touto studií připomínáme významné životní jubileum nedávné členky redakční rady revue *Universtias*, doc. PhDr. Věry Vařejkové, CSc. Literární historička a kritička Věra Vařejková (nar. 7. března 1931 v Brně) se věnuje především literatuře pro mládež a didaktice literární výchovy. Je mj. autorkou několika monografií o autorech umělých pohádek (od Jiřího Mahena a Karla Čapka po Jana Wericha a Ondřeje Sekoru).

složka do procesů společenské recepcce literatury (a v širším pojetí se dotýká i jiných druhů umění – malířství, hudby, grafiky), že v modifikované podobě obráží jejich proměnlivý charakter, že zrcadlí zákonitosti existence literárního díla a společenské aktivity literatury v nejširším smyslu toho slova. Tento předpoklad považuji za výchozí bod poskytující inspirativní podněty pro specifikaci cílů literární výchovy. Poukážu na některé možnosti jeho aplikace.

Literární věda i estetika např. dospěly k významným výsledkům v úsilí o postížení specifčnosti literárního díla. Pochopily je jako esteticky funkční výpověď o životě člověka, zpředměťující umělcův vlastní estetický vztah ke skutečnosti a sdělovanou čtenáři tak, aby v něm vyvolala žádoucí psychická hnutí, aby aktivizovala a obrozovala jeho smysly, city, rozum, vůli i kritéria mravní a estetická. Funkci estetickou (a její účinek na čtenáře) přitom estetika nechápe jako veličinu stojící mimo ostatní aktivity díla nebo dokonce proti nim. Naopak – zjišťuje, že estetická funkce jako prvek integrující je nositelkou účinnosti funkcí ostatních. Tím umocňuje působivost uměleckého sdělení a propůjčuje mu schopnost komplexně zasahovat psychiku recipienta. Vyčleňuje ostatní funkce z jejich praktické účelovosti, takže nabývají nových kvalit ve srovnání s působením mimoestetickým.

Na základě toho je možné v rámci našeho dílčího zamyšlení formulovat první, negativní zjištění – že totiž cíl literární výchovy nelze vymezovat v rovině utilitárních účelů praktických, a první zjištění pozitivní – že jedním ze specifických cílů literární výchovy je **pěstování schopnosti dítěte a mladého člověka zaujímat ke skutečnosti (včetně literární) estetický vztah**. Je to cíl náročný, ale i v práci s dětmi realizovatelný a pro integraci člověka významný. Neznamená pěstování estétství, ale rozvíjení schopnosti vědomého estetického pohledu na umění a na mimouměleckou skutečnost včetně lidského počínání. Postupně tak konstituuje hodnotový systém, pro charakter jedince nanejvýš cenný.

Bylo by možné namítnout, že kultivace estetického vztahu k umění a mimoumělecké skutečnosti je cílem veškeré estetické výchovy, o níž se (např. v šedesátých letech) hovořilo pod vlivem studií J. Mukařovského aj. jako o jedné z cest k humanizaci člověka. Tento syntetický poznatek neztratil nic ze své platnosti, je pouze nutné dodat, že literární výchova k tomuto perspektivnímu cíli směřuje naplňováním svých cílů specifických, které jsou podmíněny její osobitostí.

Literatura je, jak už jsme konstatovali, **výpovědí** o člověku, o lidském životě. Chceme tím zdůraznit fakt, že jejím vyjadřovacím materiálem je jazyk, prostředek běžně sloužící dorozumívání ve všech oblastech lidské komunikace. Literatura je jeho svěbytnou stylizací, oblastí intenzivní jazykové tvořivosti; sdělnou funkci jazyka bohatě prolíná rozvíjením jeho estetických kvalit, zhodnocuje slovo v bohatosti jeho významů i v jeho hodnotách zvukových, zbavuje výraz prázdnoty a otřelosti. Jedním z cílů lite-

rární výchovy je proto zjemňování vnímavosti pro tyto kvality jazyka, tj. **formování povědomí o jazykové vrstevnatosti**, pěstování úcty k pravému slovu na pravém místě, vytváření návyku vnímat jazykový projev s maximálním porozuměním, kultivování schopnosti hodnotit jazykové projevy, zušlechťovat a diferencovat svůj projev vlastní.

Jsou to úkoly, které lze považovat za součást obecněji pojatého cíle literární výchovy, totiž výchovy čtenáře a recipienta umění vůbec. Daleko přesahuje hranice kontaktu s uměním slova. Dotýká se celé sféry jazykové komunikace, protože opět směřuje k vytváření kritérií, jimiž lze oddělit smysl pozitivních hodnot od negativ, rozlišit např. projev postihující věcně či emociálně realitu a vztah k ní od konvence, fráze či floskule, stavějící mezi člověka a skutečnost (a tedy i mezi lidi navzájem) bariéru znejasnění.

S jazykovým charakterem literatury souvisí i způsob osvojování literárního díla, pro nějž je mimo jiné příznačná absence bezprostředního smyslového vjemu. Literární sdělení - ať již čtené, nebo vnímané poslechem - vyvolává ve vnitřní proud představ prostřednictvím slovních signálů a předpokládá značnou aktivitu jeho imaginace. Rozvíjení tohoto druhu aktivity, která představuje osobitou syntézu činnosti recepční i tvůrčí, je rovněž možné považovat za jeden ze specifických cílů literárněvýchovné práce. Při jeho realizaci se jeví jako zvlášť nutné taktně respektovat skutečnost, že osvojování literárního díla je individuální proces, při němž se dostávají do pohybu i vyslovené subjektivní asociace. Jejich aktivizace a sepeřít s významy literárního díla je zákonitým znakem konkretizace díla čtenářem, je projevem existence díla v individuálním vědomí. Protože v literární výchově dochází znovu a znovu k navazování kontaktu díla a čtenáře, je patrně nutné jako jeden z jejích cílů vidět i **kultivaci představivosti a schopnosti vytvářet si při osvojování literárního díla bohaté subjektivní asociace**. Literární text k tomu inspiruje jak konstrukcí dějů a charakterem postav, tak i sémantickým bohatstvím svého výraziva. Sděluje víc než jen součet významů všech slov, která jsou v něm obsažena. Aktivizace subjektivní představivosti umožňuje pochopení mnohosti jeho významů. Protože však jde o významy vázané na jazykový výraz a protože jazyk je společenský jev, je nutné zdůvodnit nejen individuální odlišení, ale i kolektivní shodu v porozumění literárnímu dílu. Ta je podmíněna jak určitým stadiem vývoje společnosti, které lidem dává společné zážitkové zázemí a formuje jejich postoje a vkus, tak i významnou účastí intelektu v osvojování uměleckého díla, aktivizovanou tím, že literární dílo poznáváme v čase, v procesu, během něhož se dobíráme celku. Při formulování cílů literární výchovy je proto nutné vedle utváření individuálně odlišných schopností zdůraznit i pěstování smyslu pro jisté nadindividuální hodnoty, které jedince spínají se společenstvím jeho generace i s živým literárním dědictvím národa a lidstva. Mám tím na mysli **formování literárního povědomí**, které je cennou složkou pocitu národní sounáležitosti i vědomí o humanizačním úsilí světové kultury.

Konstatovali jsme, že literární dílo je výpovědí o životě člověka. Díky jemnosti a sdělnosti jazyka je literatura s to postřehnout rozlohy lidské existence od nejjemnějších záchvěvů lidské psychiky až po hromadná dějinná hnutí, od prchavých okamžiků života jedince až po kresbu osudů celých generací a společenských celků. I ve srovnání s ostatními druhy umění směřuje názorněji k analýze skutečnosti, klade si naléhavěji otázky po smyslu lidského bytí. Tím uspokojuje touhu člověka po obohacení vlastní životní zkušenosti poznáváním jiných, blízkých i vzdálených lidských osudů a jejich spoluprožitím, v minulosti i v současném světě. Literatura jako nejsdělnější umění je zvláště schopna uskutečňovat tuto touhu a „zmnožovat“ jedince, sepnout jej s osudy lidí přes hranice individuální existence, přes hranice prostoru a času. Vyzbrojuje tak člověka schopností porozumět lidem, nalézt k nim vztah, protože mu umožňuje sžívat se s osudy hrdinů a osvojovat si složitost světa v pojetí vzájemně odlišných uměleckých individualit. I to je jedna ze specifických funkcí literatury, a tedy i jeden z cílů literární výchovy – **poznávat, chápat a hodnotit člověka v jeho různotvaré mnohosti.**

Tím dospívám k podstatnému závěru našeho zamyšlení, ke stvrzení obměněné výchozí teze našeho uvažování, že totiž specifické cíle literární výchovy nelze formulovat mimo aplikaci funkcí krásné literatury.

Je pochopitelné, že všechny tyto ideální cíle může školní literární výchova měnit ve skutečnost jedině tenkrát, pomůže-li dítěti a mladému čtenáři vytvořit si k literatuře pozitivní a postupně uvědomělý čtenářský vztah. **Výchova kultivovaného čtenáře** se nám tedy zákonitě objevuje ve výčtu specifických cílů literární výchovy. Jen zdánlivě je to cíl elementární, který musí být splněn v časovém předstihu, aby se mohl stát prostředkem pro splnění cílů „náročnějších“. Blíž pravdě patrně budeme, uvědomíme-li si, že všechny jmenované cíle – a s nimi jistě mnohé další – tvoří jednotu hodnot vzájemně na sobě závislých a že jedině v jednotě se mohou stávat z možnosti skutečností.

Stres – soupeř nebo pomocník?

HANA HRÍBKOVÁ

„Existuje jediný způsob, jak se stresu vyhnout – zemřít!“

Hans Selye

Lidská populace se v dnešní době setkává se stresem zcela běžně. Ten pro nás představuje subjektivní, více či méně intenzivní tělesné a psychické zatížení, vyvolané na základě negativních či nepříjemných vlivů především ze sociální oblasti. Jako stresující podněty vnímáme vysokou pracovní vyčerpání, rychlé životní tempo, nedostatek volného času, obtíže při zajištění finančního zabezpečení, rozličné negativní mezilidské vztahy a mnohé další aspekty vyplývající ze života v sociálním společenství. Pokud je na lidský organismus nakládána zátěž zvládnutelná, pak se projeví pozitivním efektem. Organismus se přizpůsobí na nově vzniklou situaci, případně může dojít k posunu hranic našich osobních možností a ke zlepšení výkonnosti, mnohdy se navíc dostaví pocit radosti a uspokojení. Mnozí lidé stresové situace vyhledávají zcela záměrně, a to především v podobě tzv. „adrenalinových sportů“, které jim přinášejí patřičnou míru vzrušení. Je-li ale lidský organismus v důsledku psychosociálního stresu opakovaně přetěžován, pak dochází k poškození celkového zdravotního stavu, ke vzniku závažných chorob, jež bývají označovány jako civilizační.

Až do třicátých let 20. století neexistovala žádná definice stresu. V biologii a medicíně se stal zakladatelem výzkumu stresu kanadský endokrinolog maďarského původu Hans Selye (1907-1982). Stres je překládán z anglického originálu jako zátěž, napětí či tlak a Hans Selye tohoto výrazu použil pro nespécifickou reakci organismu, který je vystaven jakémukoliv nadměrnému zatížení. Předpokládal tedy, že každá změna prostředí vyvolá v organismu vždy stejnou stresovou reakci bez ohledu na druh použitého stresového faktoru. Selye ve svých publikacích vyjmenoval širokou škálu podnětů zatěžujících organismus, přičemž nezapomněl ani na vlivy z oblasti psychosociální. Vedle stresu zavedl také další termíny *eustres* (*eu-* přiměřený, z řečtiny) a *distres* (*dis-* nepřiměřený). Eustresem označoval zvládnutelnou dávku podnětů, které prospívají rozvoji organismu a zvyšují jeho výkonnost, zatímco distres vede k vyčerpání organismu, případně až k jeho destrukci v důsledku vysoké intenzity působícího podnětu.

Stres se nám jeví jako výsada lidstva, ale je tomu opravdu tak? Nedejme se mýlit, stres je nedílnou součástí života na Zemi už od jeho prvopočátku. Je to prastará reakce, která je vlastní nejen člověku, ale všem živým organismům a je pro zachování života nesmírně důležitá, neboť jednak nás připravuje na útok nebo útek a jednak nám pomáhá přežít v krajně nepřízni-

vých podmínkách. Kdyby neexistoval mechanismus stresové reakce, zahynuly by živé organismy hned při první větší změně přirozeného prostředí.

Živé organismy a stresové faktory

Všechny živé soustavy, od nejjednodušších jednobuněčných prokaryont až po vysoce organizované mnohobuněčné organismy eukaryontní, jsou v průběhu svého života vystaveny působení širokého spektra různorodých vnějších faktorů. Životní procesy každé živé soustavy však probíhají v závislosti na relativně úzkém rozmezí fyzikálních i chemických hodnot vnějšího prostředí. Přirozená rovnováha mezi živými soustavami a jejich vnějším prostředím je zajišťována vzájemnou komunikací, při které dochází k oboustrannému toku látek, energie a informací a živá soustava je schopná dynamicky na tyto podněty z vnějšího okolí reagovat. V optimálních vnějších podmínkách je na základě této vzájemné komunikace udržován fyziologický stav živých soustav. Fyziologický stav představuje soubor morfologických, fyziologických a biochemických projevů živé soustavy, jejichž ideální souhra se projevuje nejen v udržení její existence, ale především v optimální reprodukční schopnosti. Živé soustavy se však také setkávají s hodnotami vnějších faktorů, které se odlišují od jejich přirozeného rozmezí. Ty jsou označovány jako faktory stresové neboli stresory a obecně jsou kategorizovány do dvou základních skupin: faktory abiotické, které jsou dále děleny na fyzikální a chemické, a faktory biotické. Mezi fyzikální stresory jsou řazeny změny atmosférického, hydrostatického tlaku, zvýšená či snížená teplota, neionizující a ionizující elektromagnetické záření, změněné gravitační vlivy, vliv elektromagnetického pole Země. Chemickými stresovými faktory může být změněná koncentrace osmoticky aktivních látek, nedostatek základních živin, změněné aerobní podmínky, přítomnost toxických látek v prostředí (těžkých kovů, škodlivých plynů, chemických jedů). Biotickými stresory jsou označovány vzájemné interakce živých soustav mezi sebou, jako je např. napadení hostitelského organismu různými druhy patogenů (mikroorganismů, virů). Z hlediska lidské populace bychom mohli ještě rozlišit stresory z oblasti psychosociální - tedy psychické a sociální vlivy, které ovlivňují naši psychiku a chování. Na tuto problematiku poukazoval už Hans Seyle, který si všiml, že jestliže u člověka vyvolává stresovou reakci jakýkoliv biologický faktor (např. v podobě infekce či poranění organismu), pak stejně silně na něj působí i ohrožení z oblasti psychosociální.

Stresory obecně uvádějí živý organismus do stavu zvýšené aktivity, čímž narušují jeho přirozenou vnitřní rovnováhu. Pojem stres se dá tedy vysvětlit jako nespécifická odpověď organismu na působící stresové faktory, jejímž prvotním cílem je připravit organismus na zvládnutí změněných vlivů prostředí s následným upravením jeho narušené rovnováhy.

Z hlediska intenzity můžeme rozdělit stresory na slabé a silné. Slabší stresové faktory vyvolávají v organismu odezvu v podobě spuštění adap-

tačních procesů, kterými se organismus vyrovnává s novými pozměněnými podmínkami. Silné a opakované stresory však naopak způsobují v organismu závažné a mnohdy irreverzibilní změny, které mohou být v konečném efektu pro stresovaný organismus letální.

Z hlediska působení na živý organismus lze stresové faktory dělit na specifické a nespecifické. Specifické působení stresorů má vliv na konkrétní úroveň, strukturu, vlastnosti či funkce organismu a vyvolává v organismu také specifické odpovědi. Na druhé straně mohou mít stresory v působení na živou soustavu řadu společných vlastností, přičemž toto nespecifické působení aktivuje nespecifické reakce organismu.

Působení stresorů může tedy vyvolat pouze lokální stresovou reakci, která většinou druhotně způsobuje stresovou odpověď i na jiných úrovních organismu. V mnohobuněčném organismu však stresory téměř vždy primárně porušují životní procesy na úrovni jednotlivých buněk.

V přírodních podmínkách na živé systémy zpravidla nepůsobí jen jeden stresor izolovaně, nýbrž jde mnohdy o kombinaci několika stresových faktorů působících současně (např. silné elektromagnetické záření, nedostatek živin nebo působení toxických či patogenních faktorů). Tyto interakce stresorů mezi sebou mohou podstatně měnit charakter stresové reakce ve srovnání s působením každého faktoru odděleně. V laboratorních podmínkách probíhají nespočetné výzkumy na nejrůznějších modelových systémech, ať už jednobuněčných či mnohobuněčných organismech nebo na buněčných kulturách, které se zabývají konkrétními mechanismy účinků specifických stresových faktorů. Je však nutné si uvědomit, že výsledky těchto studií nemusí, vzhledem ke komplexnosti a složitosti regulačních mechanismů živých soustav, v přírodních podmínkách platit vždy striktně.

Na základě studia účinku různorodých stresových faktorů na živé soustavy vznikly obory patologie. Výsledky jejich výzkumů jsou nesmírně cenné nejen pro zjištění patologických změn, ale i pro objasnění fyziologických mechanismů probíhajících v živých organismech.

V následujícím textu si přiblížíme stresové mechanismy na úrovni buněčné a poté se zaměříme na stresovou reakci u lidského organismu.

Stres na úrovni buněčné

Poznáním mechanismu účinku stresových faktorů na buněčné úrovni se zabývá buněčná patologie. Ovšem vzhledem k tomu, že stresové faktory mohou vyvolávat změny i na nižší než buněčné úrovni, dokonce až na úrovni molekulární, stává se základním oborem pro studium těchto otázek patologie molekulární.

V buňce probíhá každou vteřinu nepřehledné množství procesů, jejichž vzájemná koordinace a komplexnost je zárukou jejího správného fungování. Buňka je dynamickým systémem, který reaguje na podněty ze svého okolí, a to nezávisle na tom, zda je součástí mnohobuněčného organismu, nebo žije v prostředí jako jednobuněčný organismus.

Stejně jako pro organismy, tak i pro jednotlivé buňky platí, že mohou být stresovány nejrůznějšími abiotickými a biotickými faktory, které na ně mohou působit specificky či nespecificky a vyvolávat v nich specifické či nespecifické odpovědi.

Stresové faktory mohou působit na rozličné buněčné struktury a funkce: ovlivňují např. biochemické, metabolické či regulační procesy anebo expresi genetické informace. Konkrétní buněčná odpověď, která bude v buňkách aktivována, se odvíjí především od druhu působícího stresového faktoru a jeho intenzity.

Slabší stresory vyvolávají stresovou reakci především na úrovni genové exprese, jejímž výsledkem je syntéza nových, tzv. stresových proteinů, které buňce pomáhají vyrovnat se s pozměněnými podmínkami. Jedná se tedy v podstatě o naprogramovaný adaptační proces. Po odeznění působení slabého stresového faktoru se buněčné procesy postupně navrací do fyziologického stavu bez známek významného poškození. Lze tedy říci, že buněčné změny způsobené slabým stresorem jsou reverzibilní a nemají negativní dopad na životaschopnost buňky. Naopak silné stresory zasahují do životních pochodů závažnějším způsobem. Mohou se podílet na zástavě buněčného cyklu (cytostatické působení), mohou vést k přerušení dělení jádra (antimitotické působení) nebo jsou příčinou změn genetické informace (genotoxické působení). Pokud silné stresory vyvolají v buňce neopravitelné, irreverzibilní změny, pak dochází k neplánovanému zániku buňky, tzv. nekróze, a jedná se tedy o nekrotické či cytocidní působení stresových faktorů.

Uvedme si několik příkladů specifického působení, kdy jsou ovlivňovány konkrétní struktury a funkce probíhající v buňce. Z fyzikálních faktorů působí specificky ultrafialové záření, jehož cílovým místem účinku jsou molekuly nukleových kyselin v jádře buňky. Poškození nukleové kyseliny vyvolává její strukturní změnu, která znemožňuje průběh dalších procesů, nezbytných např. pro následné dělení buňky. Také celá řada chemických látek může zasahovat do syntézy nukleových kyselin nebo proteinů. Mezi specifické inhibitory syntézy DNA patří mnohá antibiotika, která svým účinkem zastavují buněčný cyklus. Penicilin, antibiotikum podávané při bakteriálních infekcích, neinhibuje syntézu nukleové kyseliny, ale narušuje syntézu buněčné stěny bakterií a tím znemožňuje jejich následné dělení. Specifické toxiny mohou také porušovat konkrétní buněčné struktury, např. poškození plazmatické membrány na povrchu buňky má velmi negativní důsledky. Plazmatická membrána tvoří základní komunikační bariéru mezi buňkou a jejím okolím a při ztrátě její integrity dochází k celkovému rozpadu buňky. I vnitřní buněčné struktury, např. cytoskeletální mikrotubuly, které se podílejí na dělení jádra, bývají negativně ovlivňovány chemickými látkami označovanými jako tzv. mitotické jedy. Existují také specifické enzymové jedy, zasahující do aktivity nejrůznějších enzymů, které se podílejí na celé řadě metabolických procesů v buňkách. Zejména en-

zymové jedy, poškozující energetický metabolismu buňky, mají velmi negativní účinek. Znemožňují syntézu životně důležitých molekul energetického metabolismu, které jsou naprosto nezbytné pro většinu buněčných pochodů a bez kterých není existence buňky možná.

Nespecifická buněčná odpověď může být vyvolána celým spektrem biotických i abiotických stresových faktorů. Příkladem takovéto nespecifické odpovědi je např. oxidační stres, pro který je charakteristická tvorba reaktivních forem kyslíku (*ROS - reactive oxygen species*). Tyto reaktivní formy kyslíku vznikají jako toxické meziprodukty aerobního metabolismu a řadíme mezi ně peroxid vodíku, superoxidový a hydroxylový radikál. V biologických systémech sehrávají ROS dvojí roli. Slouží jako signální molekuly pro expresi genů, ale na druhé straně - vzhledem ke své nestabilitě - mohou reagovat s ostatními buněčnými komponentami, jako jsou nukleové kyseliny, proteiny i lipidy - a působit na ně destruktivně, čímž způsobují poškození až zánik buňky. Oxidační stres působí na buňky třemi mechanismy: zvyšováním tvorby oxidantů, snížením účinnosti anti-oxidační ochrany a neschopností opravit oxidační poškození. V buňkách je produkce i účinek reaktivních forem kyslíku udržována v takových mezích, aby nebyla narušena jejich normální funkce. Ochranu před oxidačním poškozením organismu reaktivními formami kyslíku zajišťuje řada antioxidantních obranných systémů. Tento mechanismus se nazývá integrovaný antioxidantní systém a zahrnuje molekuly preventivních antioxidantů, které brání vzniku nových reaktivních forem, a molekuly odstraňujících antioxidantů neenzymové a enzymové povahy, které zneškodňují už vytvořené ROS, a tím blokují řetězovou reakci navozenou volnými radikály. Mezi účinné odstraňující antioxidanty řadíme např. flavonoidy, karotenoidy (β -karoten), kyselinu askorbovou (vitamin C), α -tokoferol (vitamin E) a řadu specializovaných antioxidantních enzymů, které zajišťují nejuniverzálnější obranu proti oxidačnímu poškození. K antioxidantní ochraně dále přispívají opravující enzymy, jež jsou pro buňky nesmírně důležité, neboť zajišťují opravu všech druhů poškozených struktur, včetně poškozené DNA.

V souvislosti s oxidačním stresem je v lidské populaci často zmiňován proces stárnutí. Každá lidská buňka je denně napadena přibližně 10 000 volnými radikály. S přibývajícím věkem klesá přirozená zásoba antioxidantních látek v buňkách, čímž dochází ke snížení účinnosti reparačních mechanismů a celkové antioxidantní ochrany. Nahromadění neopravených změn, především na genové úrovni, způsobuje závažná poškození zdravotního stavu lidského jedince, která mohou vyústit až v rozvinutí nádorového onemocnění.

Nespecifická odpověď vyvolaná jakýmkoli stresovým faktorem zahrnuje aktivaci určitých genů pro tzv. stresové proteiny neboli proteiny teplotního šoku (*Hsp - heat shock proteins*).

Stresové proteiny patří mezi jedny z evolučně nejstarších buněčných bílkovin. Již během počátečního vývoje života na Zemi byly zřejmě syntetizovány v primitivních jednobuněčných organismech, které přeživaly v poměrně teplém prostředí tehdejších vod. Pro tyto prvotní organismy bylo nezbytné vytvořit si takové bílkoviny, které nepodléhají denaturaci v důsledku zvýšené teploty. Tyto teplotně odolnější bílkoviny byly nazvány proteiny teplotního šoku, protože byly nejdříve objeveny především v buňkách vystavených zvýšené teplotě prostředí. Následně bylo zjištěno, že existují i jiné proteiny ze stejné rodiny Hsp, označované jako proteiny chladového šoku (*Csp - cold shock proteins*), které se naopak syntetizují při vystavení buňky nízkým teplotám.

Stresové proteiny byly postupem času nalezeny u všech typů buněk a bylo potvrzeno, že jejich syntéza je aktivována různými stresovými faktory. To dokládá, že jde o velmi starý obecný ochranný adaptační systém, reagující na nepříznivé podmínky prostředí. S přibývajícím výzkumy se také zjistilo, že úloha proteinů teplotního šoku v buňkách je mnohostranná a že jejich syntéza probíhá v buňkách živých organismů i za běžných fyziologických podmínek. Mezi faktory vyvolávající akutní obrannou reakci buňky a vedoucí ke zvýšené tvorbě Hsp patří teplotní či osmotický šok, ozáření, působení iontů těžkých kovů, metabolické změny i patofyziologické vlivy infekce. Na konstitutivní expresi Hsp se podílí vývojové procesy, např. stárnutí. V nestresovaných buňkách chrání Hsp proteiny především lipidy membrán, buněčné bílkoviny, složky cytoskeletu i nukleové kyseliny.

Základním úkolem těchto bílkovin je ochrana správného prostorového uspořádání ostatních buněčných proteinů. Zabraňují změnám molekulární struktury u ostatních proteinů, a tím je chrání před denaturací a ztrátou funkčnosti. Působí vlastně jako strážci a průvodci ostatních bílkovin. Odtud pocházejí jejich další názvy *chaperony* a *chaperoniny*, které vznikly z francouzského *un chaperon = gardedáma*. V případě, že dojde z různých důvodů k chybnému prostorovému složení či poškození buněčných bílkovin, pak se Hsp proteiny podílejí na odklizení těchto bílkovin do speciálních degradačních struktur, tzv. proteasomů.

Bílkoviny teplotního šoku se obvykle dělí podle molekulární hmotnosti do několika rodin. Počet nově identifikovaných proteinů každý měsíc vzrůstá. Zatím nejmenší poznané bílkoviny teplotního šoku mají relativní molekulovou hmotnost 27 kDa. Největší molekuly stresových proteinů mají relativní molekulovou hmotnost 110 kDa. Nejzajímavější stresové proteiny mají relativní molekulovou hmotnost 65 až 70 kDa, přičemž proteiny ze skupiny Hsp 70 jsou nejvýznamnější z hlediska tepelného stresu. Tyto Hsp mají však řadu funkcí, včetně popisované ochrany před teplem, oxidačním stresem apod. Jsou schopny za stresových podmínek zajistit správné molekulární skládání protei-

nů, dále se podílejí na drahách přenosu signálu a ovlivňují transport proteinů do buněčných membrán.

Na úrovni celého organismu pak Hsp proteiny působí jako ochrana při zánětu, kancerogenezi, ischemických poruchách a předčasném stárnutí. Omezují také tvorbu toxických radikálů a patří k jejich důležitým lapáčům.

Po tepelném stresu zůstává koncentrace Hsp zvýšená po dobu dnů až týdnů, podle typu buněk. Z uvedeného popisu by se mohlo zdát, že Hsp indukované hypertermií přispívají v nádorové terapii (hypertermie, ozařování, chemoterapie), k vyšší toleranci nádorových buněk na terapeutické zásahy. Hsp však mají ještě další funkci, která je pro léčbu nádorů naopak přínosná. Jejich spojení s proteasomem umožňuje nespecifickou vazbu na antigeny a následný transport těchto antigenů na membrány. Zde potom napomáhají prezentaci antigenů a tím podporují vznik T-lymfocytů specifických pro nádor či aktivují lymfocyty imunitního systému, označované jako NK buňky (natural killer cells neboli přirození zabíječi). Jednou z mnoha důležitých vlastností NK buněk je jejich schopnost přímo se podílet na likvidaci nádorových buněk.

Indukovaná odpověď Hsp na stresový faktor není tedy trvalá a po návratu buňky do normálních podmínek se opět vypne. Odpovědi buňky na stres nemusí být jenom syntéza Hsp, ale také syntéza jiných proteinů. Např. při vážném poškození DNA je aktivováno přibližně 15 genů, jejichž některé výsledné produkty se obecně podílejí na opravách struktury DNA.

Stres a adaptace

Jak už bylo zmíněno, biologickým smyslem stresu je připravit živou soustavu na zvládnutí účinků pozměněného prostředí. Při přetrvávajícím působení změněných faktorů je pak pro její následné přežití nezbytné se těmto faktorům přizpůsobit. Po působení stresového faktoru tedy dochází nejdříve ke stresové odpovědi, která může přerůst v odpověď adaptační. Vztah mezi stresem a adaptací je tedy velmi těsný, a dokonce může mít i evoluční význam.

Vyrovnění se organismu s pozměněným vnějším prostředím závisí na dvou hlavních faktorech. Prvním z nich je intenzita, trvání a opakované působení vnějšího vlivu, druhým faktorem je pak schopnost živého organismu se s těmito vlivy vyrovnávat.

Hans Selye na základě výsledků z provedených pokusů a pozorování na vyšších živočišných mnohobuněčných organismech označoval stresovou reakci jako „všeobecný adaptační syndrom“, pro který je charakteristické vylučování hormonů adrenalinu a noradrenalinu.

Stres na úrovni lidského jedince

U lidského jedince spouští stresovou odpověď především vzrušivá soustava za prvotní účasti smyslových orgánů, jejichž signály jsou dále převá-

děny do centrální nervové soustavy. Na vyvolání stresové reakce se ovšem může podílet i naše psychika, vyhodnotíme-li prožívanou situaci jako nebezpečnou či zátěžovou. Po zpracování přijatých informací v centrální nervové soustavě je signál předáván do vegetativní nervové soustavy (sympatiku či parasympatiku) a aktivují se také hormonální regulace hypotalamo-hypofyzární. Nejdříve se na počátku stresové reakce uplatňují katabolické (rozkladné) metabolické děje, které zabezpečují pro organismus dostatečný přísun energie a látek, poté se aktivují děje anabolické, které se podílejí na obnově přirozené vnitřní rovnováhy.

Podle Selyeho teorie má obecný adaptační syndrom tři fáze. Prvotní situaci „Bojuj - nebo uteč!“ označil jako poplachovou reakci, po které nastupuje fáze odolnosti a při přetrvávání stresové situace nastává fáze vyčerpání. Poplachová reakce nastává ihned po působení stresoru. Jejím cílem je připravit organismus na útok nebo na útek a aktivuje procesy řízené autonomním nervovým systémem - sympatikem. Hlavní úlohou sympatiku je zajištění dostatečného přísunu energie primárně k centrálnímu nervovému systému, dále ke kosterním svalům a srdci. Během této reakce lze rozlišit ještě další dvě fáze - šok a protišok. V šoku dochází k poklesu krevního tlaku a teploty těla, poklesá také množství glukózy v krevní plazmě. Naproti tomu v protišoku se krevní tlak zvyšuje, stejně tak i tepová frekvence, teplota těla i hodnota glykemie. Stimulací sympatiku se podněcuje vylučování katecholaminů (adrenalinu a noradrenalinu) z dřene nadledvin. Adrenalin zvyšuje jaterní glykogenolýzu, čímž zabezpečuje pro organismus přísun dostatečného množství energie. Současně se aktivuje také lipáza, enzym, který odpovídá za štěpení lipidů, čímž jsou pro organismus uvolněny energeticky bohaté mastné kyseliny. Noradrenalin udržuje tonus periferních cév. Z centrálního nervového systému je dále vylučován adrenokortikotropní hormon (ACTH), který sehrává v poplachové reakci důležitou úlohu - blokuje v centrální nervové soustavě receptory pro bolest. Současně s ním je z mozkové hypofýzy vylučován další hormon označovaný jako β -endorfin, který se podílí na zmírnění stavů úzkosti a strachu.

Pro stadium odolnosti je typické vyrovnávání se organismu se změněnými podmínkami. Za tímto účelem je z centrálního nervového systému aktivován parasympatický nervový systém. Parasympatikus má na starosti především útlumové reakce, poklesá srdeční a mozková činnost a naopak je aktivován především trávicí systém. Jestliže byl pocitový doprovod poplachové fáze útočný či úzkostný, ve fázi rezistence se objevuje útlum až deprese. Díky aktivaci hormonů z kůry nadledvin - mineralokortikoidů - jsou podporovány především děje anabolické, které zajišťují syntézu nových potřebných látek, nutných pro vyrovnání organismu s extrémními podmínkami.

Stadium vyčerpání organismu nastává, když příliš silný vnější faktor působí dlouho a organismus již vyčerpá všechny rezervy na zvládnutí stre-

su. Pro takto vyčerpaného lidského jedince je typické nechutenství, poruchy trávení, celková unavenost, svalová ochablost, poruchy spánku. Kromě toho může stres způsobit zvýšenou sekreci žaludečních kyselin, která společně s vazokonstrikcí v žaludeční sliznici může vést až ke vzniku vředového onemocnění. Je narušena celková vnitřní rovnováha organismu a nastávají takové chorobné změny, které mívají za následek i celkové selhání.

Závěry vědeckého výzkumu v Americe ukazují, že moderní člověk žijící v západní civilizaci se každodenně setkává s mnoha z téměř 400 000 rozmanitých stresorů. Je to asi tisíckrát víc, než prožívali naši předkové před 100 lety. Většinu stresorů si ani neuvědomujeme, avšak náš organismus je pečlivě zaznamenává, vyhodnocuje a většinou na ně adekvátně reaguje. Denně se však také setkáváme se situacemi, které každý organismus hodnotí podle svého psychického rozpoložení; to pak rozhodne, zda se stane konkrétní situace naším individuálním stresorem.

Stresové faktory jsou tedy nedílnou součástí lidského života a vyhnout se stresu lze zřejmě jen podle rady v úvodním citátu. V našich možnostech je však naučit se stres usměrňovat a odstraňovat jeho negativní důsledky. Obranou proti běžnému životnímu stresu je zdravý životní styl, ke kterému nesporně patří dostatečná relaxace, pohybová aktivita, správná a pravidelná výživa, udržování přijatelné tělesné hmotnosti atd. Také bychom neměli opomenout starost o své duševní zdraví, přičemž optimistické myšlení je většinou velkým pomocníkem pro zvládnutí vyvolané stresové reakce. Nenechme se proto stresem ovládat, ale zkusme jej zvládat – prospějeme tím celému našemu organismu.

Ze současné medicíny

Ovlivnění kvality života kožními chorobami

VĚRA SEMRÁDOVÁ

Náš vztah ke kůži, která je největším orgánem našeho těla, je obecně rozporuplný. Na jedné straně si lidé uvědomují její rozlohu, ale bohužel je nezajímají její fyziologické funkce a vliv kůže na činnost organismu jako celku. Na druhé straně je však významně hodnocena psychologická a sociální úloha kůže, vyplývající z její „viditelnosti.“ Představuje určité „já,“ které prezentujeme svému okolí. Domníváme se, že budeme hodnoceni podle její kvality a podle péče, kterou jí věnujeme. Z tohoto pohledu je pak logický výrazný negativní dopad kožních chorob na kvalitu života, což je mnohdy překvapivé i pro řadu kolegů - lékařů z jiných oborů. Kvalita života je totiž určena nejen klinickým obrazem choroby, ale i souborem pocitů, kterými pacient na svou nemoc reaguje. Proto bývají kožní choroby nemocnými mnohdy vnímány vážněji než choroby, které svým průběhem život člověka přímo ohrožují.

Podle dosavadních poznatků se ukazuje, že z dermatóz do kvality života nejvíce zasahuje psoriáza, která ovlivňuje každodenní život nemocných, vede k psychickým problémům, přetrvává sociální vztahy s výsledkem tendencí i suicidálních. Životní omezení psoriázou není sice tak velké jako u srdečního selhání, rovná se však omezení při angině pectoris nebo při hypertenzi. Psoriáza představuje pro své nositele dlouhodobý stres na nízké úrovni.

Psoriáza (psoriasis vulgaris, lupénka) je chronické zánětlivé onemocnění kůže, probíhající buď formou akutních generalizovaných výsevů drobných olupujících se pupínek, nebo formou chronických červenohnědých šupinatějších ložisek v lokalizacích typických pro psoriázu (vlasatá část hlavy, oblast loktů, kolen a oblast křížová). Předpokládá se, že k rozvoji a přetrvávání chorobných změn na kůži dochází působením „spouštěcích“ faktorů na geneticky predisponovaný terén. Tyto „spouštěcí“ faktory představuje např. fyzikální trauma, psychický stres, infekce a užívání některých léků. Onemocnění může recidivovat prakticky po celý život.

Psoriáza se vyskytuje u 2 - 3 % evropské populace a podle francouzských autorů dokonce u 4,7 % populace. Z toho připadá 15 - 25% na středně těžké až těžké formy psoriázy a 20 - 30 % nemocných má současně postižení kloubů.

Negativní dopad psoriázy na kvalitu života jejích nositelů byl dokladován v řadě prací. Např. Rapp a spolupracovníci hodnocením se zdravím spojené kvality života (Health-Related Quality of Life - HRQL) zjistili v sou-

boru 5 155 nemocných s různými chorobami, mezi nimiž bylo 317 psoriatiků, že omezení fyzických i duševních funkcí u pacientů s psoriázou je srovnatelné s omezením u pacientů s karcinomy, artritidami, hypertenzí, ischemickou chorobou srdeční, diabetem a depresemi.

Na základě hodnocení specializovaných dotazníků bylo vytipováno šest hlavních komponent stigmatizace psoriázou: očekávání zavržení okolím, pocit vady, přecitlivělost k postojům ostatních, pocit viny a studu, uzavřenost a jen výjimečně se vyskytující pozitivní postoj k onemocnění.

Al'Abadie se spolupracovníky podle výsledků vyšetření 113 nemocných s psoriázou definovali hlavní stresory negativně ovlivňující průběh onemocnění. Jsou to zejména: problémy v rodině, zátěž v zaměstnání nebo zkoušky ve škole, finanční problémy, jiné choroby nebo hormonální změny.

Z dosud provedených šetření vyplývá, že ze subjektivních příznaků nemocné nejvíce zatěžuje svědění, třetina z nich nemůže v důsledku psoriázy pracovat a ostatní zameškávají v průměru 26 pracovních dnů za rok. V mimopracovních aktivitách jsou omezováni např. při výběru vhodného oblečení, ve volbě účesu, při sportovních aktivitách a dalších mimopracovních činnostech a zálibách.

U většiny má onemocnění vliv na sexuální aktivitu. Omezení pocitují zejména ženy, které mívají větší problémy při hledání partnera. Negativní vliv kouření a zejména alkoholu na průběh psoriázy je znám. Nemocní se dostávají do bludného kruhu, když na jedné straně alkohol zhoršuje psoriázu, ale na druhé straně v něm utápějí depresi ze svého onemocnění. Mezi psoriatiky je více alkoholiků než v běžné populaci. Omezeními danými psoriázou netrpí jen pacient, ale celá jeho rodina. Rodině se nemůže postížený věnovat po dobu léčení ať při hospitalizaci nebo ambulantně, řada nemocných se vyhýbá veřejným místům, jako jsou koupaliště, sportoviště apod. To vede buď k trávení volného času bez rodiny, nebo k omezení aktivit celé rodiny podle přání nemocného.

Fortune a spolupracovníci se zabývali zjišťováním znalostí a názorů nemocných o jejich chorobě (IPQ - Illness perception questionnaire). V souboru 162 nemocných udalo jako příčinu onemocnění 60 % nemocných stres a 55 % genetickou dispozici. Zhoršenou kvalitu života uvedlo 68 % a neutěšený pohled na vlastní osobu 53 %. V obou skupinách významně převažovaly ženy, i když jejich psoriáza nebyla horší. Více než 80 % nemocných ví, že onemocnění je chronické a že mohou očekávat recidivy. U nemocných se svěděním se častěji vyskytovalo olupování kůže, bolest a pálení, častější byla bolest hlavy a poruchy spánku, i když tito nemocní neměli závažnější klinické příznaky psoriázy. **Ze studie provedené ve Velké Británii vyplynulo, že pacientův názor na psoriázu nesouvisí se závažností choroby.**

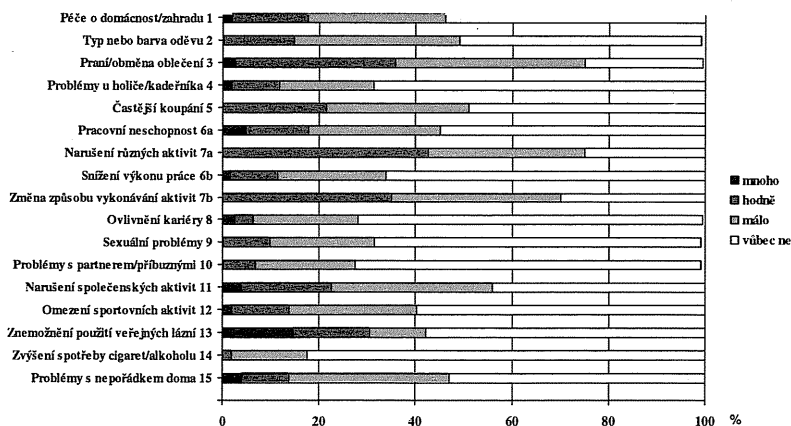
V letech 2003 - 2005 jsme v rámci grantového projektu IGA MZČR NK 7727-3 vyšetřili na I. dermatovenerologické klinice LF MU a FN U Sv. Anny

v Brně celkem 105 nemocných s psoriázou, kteří byli ochotni spolupracovat a vyplnit dotazníky, hodnotící kvalitu života. V souboru bylo 59 mužů s průměrným věkem 47,9 let ($\pm 5,1$) a 46 žen s průměrným věkem 47,2 let ($\pm 17,7$). Průměrné PASI skóre (Psoriasis Area and Severity Index), které hodnotí rozsah a intenzitu kožních změn, se v souboru u žen a mužů mírně lišilo, bylo vyšší u mužů 19,5 ($\pm 10,0$) než u žen 16,7 ($\pm 11,1$), ale rozdíl nebyl statisticky významný.

Co však bylo statisticky významné, byl rozdíl v hodnocení ovlivnění kvality života psoriázou v posledních hodnocených 4 týdnech, tzv. PDI skóre (Psoriasis Disability Index), z kterého dále vyplynulo, že **kvalita života je v důsledku psoriázy u žen snížena významněji než u mužů**.

Naše výsledky potvrdily dále literární údaje o významné konzumaci alkoholu a cigaret mezi psoriatiky i o sklonu k obezitě v této skupině. Konzumaci alkoholu přiznalo 73,3 % pacientů a v souboru bylo 45,71 % kuřáků. Více než 50 % osob z našeho souboru trpělo nadváhou nebo obezitou. Výsledky hodnocení konkrétního ovlivnění kvality života psoriázou v posledních hodnocených 4 týdnech ukázaly, že nejvíce problémů měli nemocní s praním a obměnou oblečení, se snížením pracovního výkonu, s vykonáváním nejrůznějších aktivit a s narušením společenského života (tab. 1).

Tab. 1 Výsledky dotazníku PDI

Přibližně 40 % pacientů odpovědělo, že jejich onemocnění ovlivňuje „hodně“ nebo „mnoho“ praní/obměnu oblečení, snižuje výkon jejich práce a mění způsob vykonávání aktivit.

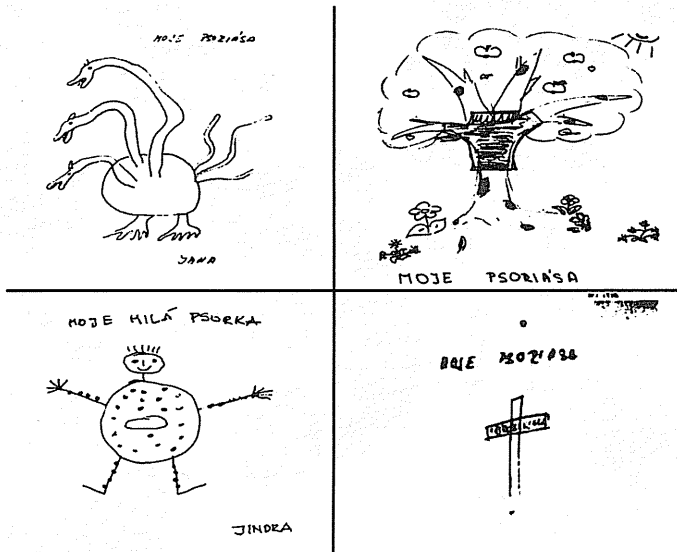
Součástí výzkumu bylo i vyšetření klinickým psychologem a vyplnění dotazníku klinické analýzy (Clinical Analysis Questionnaire - CAQ), který hodnotí 12 psychických kategorií. Počty pacientů s patologickými hodnotami v jednotlivých psychických kategoriích byly poměrně vysoké (tab 2).

Tab. 2 Počty pacientů s patologickými hodnotami v jednotlivých psychických kategoriích (n = 105)

hypochondrie	37	nuda a odstup	42
suicidální deprese	46	paranoitida	84
agitace	35	psychopatie	25
úzkostná deprese	42	schizofrenie	35
deprese s nízkou energií	23	psychastenie	43
vina a resentment	38	psychická neadekvátnost	32
		suicidální riziko	3

U největšího počtu pacientů, u 84 nemocných, tedy u 82 % celého souboru byly nalezeny paranoidní rysy. Naše studie prokázala celkově vysoký podíl psychopatologických rysů u psoriatiků - u 98 % osob byla zjištěna alespoň 1 psychická porucha. To dokládá vysokou intenzitu stresu, s níž se musí pacienti vyrovnávat a který pak ovlivňuje průběh a závažnost kožního onemocnění. Pohled nemocných na svoji psoriázu, vyjádřený vlastními kresbami, je jistě dostatečně výmluvný (obr. 1- 4).

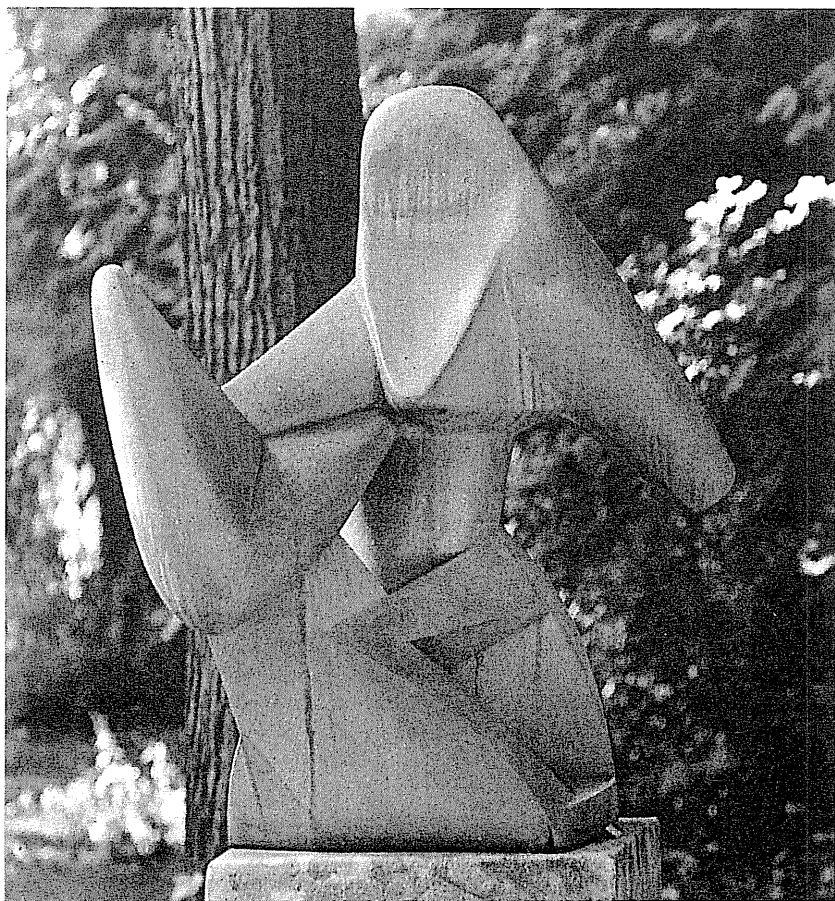
Obr. 1 - 4 Pohled nemocných na „svoji“ psoriázu

Závěrem můžeme konstatovat, že psoriáza má výrazně negativní vliv na kvalitu života jejích nositelů, který je více vnímán ženami než muži. Výsledky naší studie rovněž potvrdily vysoce individuální vnímavost omezení kvality života, které s sebou toto onemocnění přináší. Víme, že omezení kvality života není dáno jen chorobou samou, ale i způsobem její léčby. Řa-

da nemocných vzhledem ke svému pracovnímu zařazení a životnímu stylu preferovala formy terapie systémové, které jsou účinnější, rychlejší a časově nenáročné, jiní naopak dávají přednost sice zdlouhavé, ale již vyzkoušené léčbě zevní. Tyto skutečnosti svědčí o nezbytnosti individuálního terapeutického přístupu k nemocným a o potřebě větší edukace pacientů o chorobě i o možnostech léčby. Pro lékaře je proto nezbytné znát všechny dostupné léčebné postupy, aby ve spolupráci s pacientem dokázali pro něj vybrat ten nejvhodnější.

Metody hodnocení parametrů „kvality života“ ve spolupráci s klinickými psychology se mohou perspektivně pozitivně uplatnit v hodnocení společenské i individuální závažnosti u řady chronických onemocnění postihujících nejen kůži, nýbrž i jiné orgány a systémy.

A. Archipenko: **Boxeři**, 1913

Co nového v přírodních vědách**Globální poziční systém (GPS)**

JAN HORSKÝ

I

Jistě alespoň v televizním filmu čtenář uviděl na palubní desce luxusního automobilu uhánějícího například Tokiem nevelkou obrazovku kterou řidič pečlivě sledoval, udržoval nejkratší směr jízdy a za optimálně krátkou dobu dojel až třeba na předměstí, kde nikdy nebyl, a poté rychle zastavil právě před domem, o kterém nikdy nevěděl, kde se právě tento dům nachází.

Je ale také možné, že se náš čtenář, milující například turistiku, právě chystá třeba navštívit prodejnu a zakoupit zde turistický GPS přijímač.

Můžeme ovšem potkat i skupinu geodetů, kteří pomocí GPS přijímačů, ale podstatně kvalitnějších než používají turisté, velmi přesně vytváří velmi kvalitní systém nových základních triangulačních sítí.

A mohli bychom pokračovat, využívání GPS je vskutku velmi široké a velmi bohaté. GPS je systém složený ze tří částí, ze tří segmentů, ze tří sektorů: satelitního, uživatelského a kontrolního. Satelitní sektor je tvořen 24 družicemi s oběžnými dobami 12 hodin. Tyto družice se pohybují ve výši o málo převyšující 20 000 km. Jsou rozmístěny v šesti rovinách, v libovolný okamžik jsou alespoň čtyři z těchto družic viditelné z kteréhokoliv místa na zemské kouli. Každá družice je vybavena vysoce přesnými atomovými hodinami a s nimi spojeným vysíláním časových signálů. (Viz obrázek).

Kontrolní segment se skládá z řady pozemských stanic, které průběžně monitorují, upřesňují a sledují charakteristiky elektromagnetických vln nesoících zakódované časové údaje z družic. Kontrolní stanici v Brně máme. Z takových kontrolních stanic odchází jejich informace do centrální stanice v Coloradu a odtud přímo ke družicím. Tak se neustále udržuje perfektní synchronizace vysoce přesných atomových hodin umístěných na družicích. Například cesiové atomové hodiny umístěné na palubách jednotlivých satelitů jsou natolik přesné, že jejich maximální nepřesnost během jednoho dne je asi 10^{-15} s.

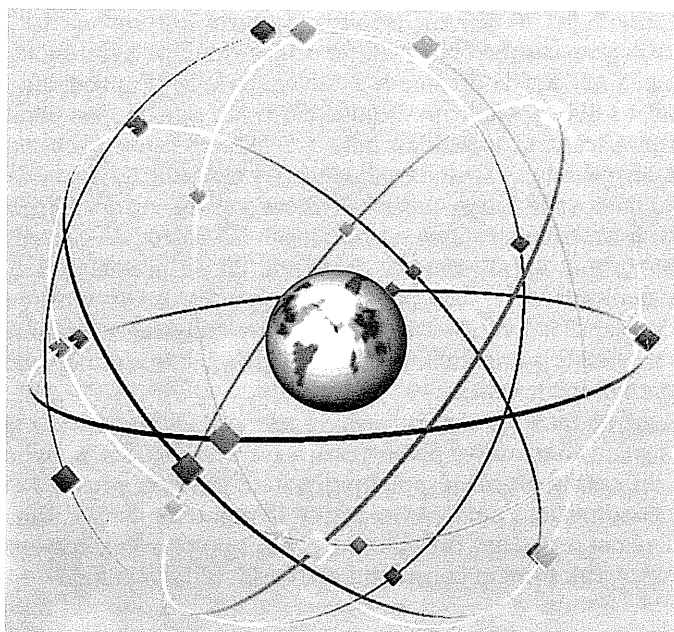
Konečně uživatelský segment sestává ze všech uživatelů, kteří využívají příjmu signálu k určení své polohy, času a rychlosti, s níž se pohybují. Princip určení času a okamžité polohy uživatele je velmi prostý. Necht' pozemský pozorovatel s polohovým vektorem registruje časový signál t . Tento signál necht' je vyslán z družice v časech t_n s polohovými vektory \vec{r}_n , kde $n = 1, 2, 3, 4$. Pak princip konstantní rychlosti světla implikuje

$$c^2(t - t_n)^2 = |\vec{r} - \vec{r}_n|^2$$

Řešením těchto čtyř rovnic pak obdržíme čtyři hledané veličiny (r, t) . Stojí zato alespoň poznačit, že z předchozí rovnice plyne i cesta z druhé strany. Jestliže totiž nějaká událost nastala řekněme poblíž zemského povrchu a byly z ní vyslány elektromagnetické pulzy, které alespoň čtyři družice zaregistrovaly, pak může být tato událost přesně určena jak svou polohou, tak svým časem na družicích uvažovaného systému GPS.

II

Užili jsme termínu „synchronizace atomových hodin“. Ze střední školy si patrně vzpomeneme na to, jak nás pan profesor či paní profesorka fyziky upozorňovali při výuce speciální teorie relativity na to, že synchronizovat hodiny značí, že musíme vědět, co značí současnost dvou událostí. Současnost dvou událostí je objektivně relativní, jsou-li například dvě nesusmírné události současné v (inerciální) soustavě S' , víme, že již nebudou současné v soustavě S . V soustavě S vznikne pro tyto v S' současné události jistý časový rozdíl, který vypisovat nebudeme. Faktem je, že bude-li se rychlost systému S' vůči S rovnat 4 km/s, bude tento časový interval roven přibližně 10^{-7} s. Pokud bychom v soustavě S chtěli dosáhnout přesnosti určení polohy bodu řekněme, menší než je 10 m, museli bychom mít v S'

hodiny jdoucí s přesností kolem 10^{-8} s. Musí to tedy na družicích být vskutku atomové hodiny špičkově kvalitní.

Speciální teorie relativity nás neinformuje o gravitačním poli, gravitační pole je v ní „vypnuto“. Gravitační pole, ve kterém se družice pohybují, musíme prostě umět započítat. Je nutno, stručně řečeno, přejít k příslušným korekcím diktovaným obecnou teorií relativity, která je soudobou teorií gravitačního pole. Počítat tyto korekce je ovšem podstatně složitější. Ty základní z nich jsou řádu 10^{-14} s a mají jak kladné, tak záporné znaménko. Již jsme uvedli, že přesnost cesiových atomových hodin je 10^{-15} s, obecně relativistické korekce musí tedy být a také jsou respektovány. Bez jejich respektování by navigační systém po několika hodinách přestal pracovat, jak se také kdysi v „miminkovském věku“ pozičního systému GPS prokázalo.

III

Je docela zajímavé, že to bylo právě vypuštění Sputniku a měření změn frekvencí, která přivedla americké námořnictvo k rychlé konstrukci prvního úspěšného navigačního systému Transit (1960). Poté nastala doba velmi rychlého vývoje a testování GPS včetně povolení možností jeho užívání i pro nevojenské účely. Civilní přesnost určení polohy se vesměs udává kolem jednoho metru i méně, pro geografy a geodety je lepší, vojenská přesnost se pohybuje kolem centimetru. Píše se již o blízkých realizacích nejnovější řady GPS kde by mohlo jít o přesnosti v řádu několika milimetrů. Pro takovou přesnost bude nutné započítávat i další, ještě jemnější obecně relativistické korekce.

Sluší se alespoň poznamenat, že GPS není jediným fungujícím pozičním systémem. Existuje například GLONAS a Evropská unie chystá svůj systém GALILEO. Vhodné je též uvést, že GPS je i skvělou fyzikální laboratoří.

Dnes nejstarší a stále ještě fungující satelit GPS byl vypuštěn v roce 1989, zatím poslední satelity tohoto systému byly vypuštěny v září roku 2005. Průběžná modernizace je vzhledem k závažnosti stále bohatších aplikací samozřejmá.

Potíže s češtinou

Musíme lišit tvary zájmena 3. osoby singuláru podle rodu?

MILAN JELÍNEK

Tuto otázku jsem dostal od jednoho kolegy z filozofické fakulty, jehož texty se vyznačují jazykovou vytríbeností a výrazovou přesností. Abych se přiznal, neodpověděl jsem hned na místě, protože jsem během svého dlouhého života (bude mi v krátké době 83 let) zažil několik úprav českého pravopisu, které byly spojeny i s menšími nebo většími změnami české hláskoslovné, tvaroslovné a skladebné (syntaktické) normy. Učil jsem se spisovné normě na počátku let třicátých, kdy platila Pravidla českého pravopisu z r. 1926, pak jsem musel vzít na vědomí vydání Pravidel z let 1941 a 1946, potom následovalo opravené vydání z r. 1957 a konečně jsem musel své pravopisné a gramatické znalosti korigovat podle edice z r. 1993.

Změny v normě spisovného jazyka jsem od r. 1946 sledoval nejen jako její uživatel, ale i jako budoucí učitel spisovné češtiny, dokonce jsem se od r. 1956 účastnil jako pracovník Ústavu pro jazyk český ČSAV několika diskusí, na nichž se projednávaly změny normy. Když jsem se potom stal v r. 1958 odborným asistentem Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, zaměřil jsem se ve své pedagogické činnosti vedle stylistiky na vývoj české spisovné normy a mimo jiné jsem své žáky seznamoval s důvody, které vedly k hláskoslovným a tvaroslovným změnám ve spisovném jazyce.

Snad mi vytknete, že uvádím skutečnosti, které se týkají mé osoby a stále ještě neřeší pochybnosti uživatelů spisovné češtiny při volbě tvarů singuláru zájmena třetí osoby v mužském a středním rodě. Ale hned uvidíme, že uvedení dat, kdy byly provedeny změny v Pravidlech českého pravopisu, má vliv na to, do jaké míry jsou různé tvary osobních zájmen upevněny v paměti českých mluvčích nebo pisatelů. Ono totiž není stejné, učíme-li se spisovným podobám a musíme-li přitom odstraňovat starší spisovné návyky, nebo zvládáme-li spisovné výrazové prostředky bez takových návyků.

Teoreticky si zde můžeme pomoci zásadou, že o našich spisovných znalostech rozhoduje úzus. Jenže to je východisko z nouze, protože úzus značné části uživatelů spisovné češtiny bývá ovlivněn jejich běžně užívaným jazykem, který může být hovorový nebo to může být nářečí. A proto se vydávají obecně platná Pravidla českého pravopisu, která obsahují vedle normy pravopisné i normu gramatickou. Jednota v užívání oficiální podoby jazyka přináší užitek všem. Mimo oficiální oblast komunikace je ovšem

právem mluvčích (a někdy i pisatelů), aby se svého běžně užívaného jazyka, ať už ten má jakoukoli příměs prvků dialektických, nevzdávali.

Po těchto obecných poznámkách můžeme přistoupit k řešení otázky, která byla položena v titulu článku: jak zní akuzativ singuláru osobního zájmena třetí osoby v rodě mužském a středním? U maskulina musíme vzít v úvahu to, že se může lišit zájmenný tvar podle životnosti a neživotnosti a že jsou rozdíly v postavení nedůrazném a důrazném. Uvedme příslušné varianty výpovědi, která zní v nepronominální podobě takto:

Policista zastavil řidiče.

Nahradíme-li objekt *řidiče* zájmenem a nepoložíme-li zájmenný předmět do důrazu, můžeme si zvolit buď podobu *ho*, nebo *jej*:

Policista ho zastavil.

Policista jej zastavil.

V některých gramatikách a pravopisných příručkách se doporučovala forma *ho* pro mužský rod životný a *jej* pro neživotný. Spisovný úzus se však tomuto doporučení nepodrobil, a tak si uživatel spisovného jazyka může mezi oběma formami svobodně vybírat. Dbá-li libozvučnosti jazyka, vyhne se asi opakování slabiky *je* ve výpovědích typu *Zastavuje jej policista*. Srovnajme s tím zvukově výhodnější podobu *Zastavuje ho policista*.

Je-li pozice objektu obsazena ve výpovědi substantivem neživotným, chová se osobní zájmeno stejně jako při obsazení substantivem životným. Představme si např., že naše výpověď má před pronominalizací podobu:

Policista vůz zastavuje.

Nahradíme-li objekt *vůz* zájmenem, nebude se tato výpověď lišit od případu s objektem životným:

Policista ho//jej zastavuje.

Zatím jsme posuzovali jen pronominalizaci objektů akuzativních. Někdy však máme nahradit osobním zájmenem objekt genitivní. Můžeme to realizovat např. na výpovědi *Zbavil se vozu*. Pokud chceme nahradit předmět v genitivu osobním zájmenem, zvolíme asi formu *ho*:

Zbavil se ho.

Tak tomu bylo také v minulosti, užití tvaru *jej* v genitivu se považovalo za tvaroslovnou chybu. Formy *ho//jej* se však v průběhu času tak sblížily, že je dnes dost těžké předpisovat jim rozdílnou funkci. V rozporu se současnými Pravidly českého pravopisu tedy doporučuji připouštět oba tvary v genitivní funkci:

Zbavil se ho//jej.

Přimlouval bych se také za to, aby se oba tvary běžně užívaly i po předložkách pojících se s genitivem. Např. ve výpovědi *Žák zvládá látku bez*

učitele nebo *bez kurzu* lze předložkové výrazy pronominalizovat jak tvarem *bez něho*, tak i *bez něj*. Spisovná praxe svědčí o tom, že oba způsoby mají zhruba stejnou frekvenci.

Řekli jsme, že se tvary *bo//jej* uplatňují jen v pozici nedůrazné. V důrazu se ustálila pro akuzativní objekt forma *jeho*, která nemůže být nahrazena formou *jej*. Je omezena na případy se životným objektem:

Ptal jsem se na to právě jeho.

Zbývá nám pojednat o pronominalizaci neutra. V minulých dobách bylo předepsáno rozlišování tvarů maskulina a neutra, přičemž se nahrazování neutrálního substantiva omezovalo na formu *je*. Historicky zdůvodněný tvar zde však ustoupil formám mužským *bo* a *jej*. Protože se původní neutrální forma přes svůj knižní odstín ve spisovných projevech dodnes drží, nabízejí se při pronominalizaci výpovědi jako *Zachytil znamení* tři možnosti:

Zachytil je//ho//jej.

Zdá se, že v soutěži těchto tří forem vítězí *bo*, ale záleží i na věku uživatelů spisovné češtiny. Starší mluvčí (nebo i pisatelé) častěji zachovávají původní formu *je*.

A ještě musíme připojit poznámku k užívání zkráceného tvaru *-ň* po původních předložkách. Až donedávna jazykové příručky připouštěly tento tvar jen ve spojení s předložkami, které se pojí s akuzativem. Výpověď *Stáral se o bratra* je možné pronominalizovat trojím způsobem: *o něho//o něj//oň*. Zájmenný tvar, který se omezuje na hlásku *-ň*, však zřejmě postupně zaniká, udržuje se jen v některých nářečích (např. *Počkal si naň*). Mluvnické příručky omezovaly jeho rozšíření na spojení s předložkou akuzativní a odmítaly *-ň* v platnosti genitivní (např. *Strčil doň*). Asi bychom neměli tento případ považovat za nesprávný, aspoň nemohu najít důvod, proč bychom např. výpověď *s naň* (*Vrhl se naň*) do spisovného jazyka přijímali a výpověď *s doň* (*Strčil doň*) odmítali. Stejně je to v obou případech jazykový prostředek ve spisovném jazyce zanikající.

A tak shrneme-li rady, které dávám o užívání zájmena *on* ve 3. osobě singuláru maskulina a neutra, můžeme se zbavit obav, že bychom někdy postupovali nesprávně. Skoro všude se nabízejí tvaroslovné dublety.

Očima ekonomů

Současné změny v zabezpečení rodin s dětmi

MIRKA WILDMANNOVÁ

V Národní koncepci rodinné politiky z roku 2005 si klade Ministerstvo práce a sociálních věcí za cíl zlepšit stávajícího postavení rodin v ČR. K zamýšleným opatřením patří především efektivnější finanční podpora mateřství a rodičovství v systému sociálního zabezpečení, efektivnější zajištění výživného pro děti z neúplných rodin, možnost čerpání rodičovské dovolené po částech až do osmi let věku dítěte, přizpůsobení otevírací doby mateřských školek potřebám rodičů, motivace zaměstnavatelů ke zřízení školek a dětských koutků na pracovišti. Zvažuje se také zavedení příspěvku na hlídání dětí a zavedení daňových odpočtů podle počtu dětí jako některé z forem podpory pro rodiny se třemi a více dětmi.

Některá opatření podporující rodinu se již projednávají v rámci legislativního procesu. Například návrh nového zákona o nemocenském pojištění dává otcům možnost čerpat peněžitou pomoc (70 % denního vyměřovacího základu), a to od 7. týdne věku dítěte, pokud matka dítěte nebude v té době čerpat peněžitou pomoc v mateřství. V současné době mohou pobírat pouze rodičovský příspěvek (3 653 Kč), pokud matka dítěte nepobírá peněžitou pomoc v mateřství. Tento zákon také umožní rodičům, aby se mohli během každé nemoci dítěte jednou vystřídat. Zároveň budou mít oba nárok na pobírání příspěvku při ošetřování člena rodiny. Tento krok by měl mimo jiné odstranit diskriminaci žen s malými dětmi na trhu práce.

Rodičovský příspěvek

Rodičovský příspěvek je dávka určená rodiči, který není výdělečně činný, popřípadě je jeho činnost omezena, protože osobně pečuje o malé dítě. Při poskytování této dávky není testován příjem rodiny. Nárok na výplatu má rodič, který po dobu celého měsíce řádně a celodenně pečuje o dítě, a to do čtyř let věku dítěte nebo do jeho sedmi let, je-li zdravotně postižený. Podmínkou je, že dítě nenavštěvuje jesle, mateřskou školu nebo jiné zařízení pro děti předškolního věku déle než 5 kalendářních dnů; jsou-li závažné zdravotní důvody na straně dítěte nebo rodiče, může dítě uvedené zařízení navštěvovat 4 hodiny denně. Od února 2006 je tato podmínka změněna. Zatímco pro dítě mladší 3 let i nadále platí, že může navštěvovat jesle nebo obdobné zařízení nejvýše 5 kalendářních dnů v mě-

síci, dítě, které dovršilo 3 roky věku, může pravidelně navštěvovat mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení v rozsahu nepřevyšujícím 4 hodiny denně. Umožňuje to novela zákona o státní sociální podpoře. Rodič, který tuto dávku pobírá, si může od 1. 1. 2004 neomezeně přivydělávat, aniž by na její výplatu ztratil nárok. Jedinou podmínkou je, že musí v této době zajistit péči o dítě jinou zletilou osobou.

Rodičovský příspěvek v rámci souvisejících úprav dalších zákonů bude činit od ledna 2007 místo 3 696 Kč částku odpovídající 40% průměrné mzdy v nepodnikatelské sféře – tedy asi 7600 Kč měsíčně (výše bude závislá na úrovni této mzdy dosažené v roce 2005). Tuto dávku dostávají rodiče od narození dítěte nebo po skončení výplaty peněžité pomoci v mateřství. Toto opatření bude mít dopad na státní rozpočet ve výši nejméně 14 mld. Kč a výrazně zlepši postavení rodin s dětmi v České republice.

Silné stránky

- Rodičovský příspěvek patří vedle přídavku na dítě k výdajově nejvýznamnějším dávkám státní sociální podpory. Jeho zvýšení představuje **výrazné posílení příjmů rodin s nízkými příjmy**. To spolu nese i kvalitnější rodinné zázemí, možnost kvalitnějšího vzdělání a posléze i možnost lepšího uplatnění na trhu práce.
- Rodičovský příspěvek patří mezi příjmově netestované dávky a rodiče si mohou **neomezeně přivydělat**. Takto nastavený příspěvek může významným způsobem vést k zlepšení finanční situace rodin s malými dětmi.
- Nízká míra inflace v posledních letech se projevila ve **stagnaci životního minima a** z něj odvozených **sociálních dávek**. Pracovní příjmy rostly rychleji než dávky sociální podpory a postavení rodiny odkázané na sociální dávky se tak zhoršovalo, výše rodičovského příspěvku se blížila existenčnímu minimu. Navrhované zvýšení přispěje k **nápravě tohoto stavu**.

Slabé stránky

- Zvýšení rodičovského příspěvku může vést k **demotivaci až rezignaci na zvyšování pracovních příjmů** domácností. A to navzdory tomu, že konstrukce této dávky umožňuje rodičům neomezený přivýdělek.
- Zamýšlené zvýšení příspěvku může vést k tomu, že mnoho rodičů začne brát **děti jako „výdělečnou činnost“**. Toto nebezpečí hrozí především u rodin s nízkým sociálním statutem, s nízkou úrovní vzdělání a dlouhodobě nezaměstnaných.
- U mnoha rodin odkázaných na dávky státní sociální podpory se sice zvýší příjmy ve formě rodičovského příspěvku, ale dojde ke **snížení některých z dalších dávek státní sociální podpory**, takže na tom v konečném důsledku bude rodina stejně jako před zvýšením rodičovského příspěvku.

Příležitosti

- Zvýšení příspěvku přispěje k **zvýšení porodnosti** a tím také ke zlepšení demografického vývoje.
- Možné **zvrácení trendu posunu mateřství** do vyššího věku.

Hrozby

- Navrhované změny v oblasti sociálních dávek představují **zatížení státního rozpočtu** o 12 mld. Kč ročně.

Porodné

Cílem a posláním této dávky je jednorázově přispět rodině ke krytí zvýšených nákladů vzniklých v souvislosti s narozením dítěte. Na porodné má nárok žena, která porodila dítě, nebo v případě, že žena, která dítě porodila, zemřela a porodné nebylo vyplaceno jí ani jiné osobě, má nárok na porodné otec dítěte. Nárok na porodné má také osoba, která převzala dítě mladší jednoho roku do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Nárok na vyplacení vzniká dnem porodu. Jedná se o dávku, u které se nezkoumá příjem žadatele. Podmínkou ale je, že matka musí mít trvalý pobyt na území ČR.

Podle nově schváleného zákona bude od 1. dubna 2006 vypláceno vyšší porodné. Jeho výše zůstává i nadále odstupňována podle počtu najednou narozených dětí. Pokud se narodí jedno dítě, bude porodné činit desetinásobek životního minima na osobní potřeby dítěte (od 1. 1. 2006 se počítá s částkou 1 750 Kč), tedy 17 500 Kč. Při narození dvojčat, trojčat nebo více dětí současně bude porodné činit 15násobek životního minima na osobní potřeby dítěte, a to na každé narozené dítě. V případě dvojčat vyplatí stát rodičům 2 x 26 250 Kč, v případě trojčat 3 x 26 250 Kč atd.

Silné stránky

- Porod je sociální událost, která pro rodinu představuje výrazné zvýšení nákladů spojených s pokrytím potřeb dítěte. **Původní výše porodného byla nedůstojná** a příliš svému účelu nesloužila.
- Nově přijatá výše porodného představuje znatelné **zlepšení finanční situace rodin s** dětmi.
- Vyšší porodné přispěje ke **kvalitnějšímu uspokojování potřeb** dítěte.
- **Zmírnění sociálních konfliktů** v oblastech s nízkou životní úrovní umožní mladým rodinám **zachování sociálního statusu a životní úrovně** i po narození dítěte.

Slabé stránky

- Stejně jako v případě vyššího rodičovského příspěvku hrozí u rodin s nízkým sociálním statusem, s nízkými příjmy a nízkou motivací při-

jmout placené zaměstnání, že rodiče budou brát *děti jako „výdělečnou činnost“*.

- Porodné je dávka jednorázová a je třeba ji *doplnit dalšími dávkami sociální podpory* zaměřenými na rodiny s dětmi.

Příležitosti

- Zvýšení porodného bude pro mnoho mladých lidí *impulzem k založení rodiny*, což příznivě ovlivní demografický vývoj.
- Podobně jako u rodičovského příspěvku lze očekávat, že se *zvrátí trend odkládání mateřství*.
- Řešení současného demografického vývoje podporou porodnosti a podporou rodin s dětmi je *veřejností pozitivněji vnímáno než imigrační politika* zaměřená na přilákání kvalifikovaných zahraničních pracovníků a jejich rodin do ČR.

Hrozby

- Takto realizovaná propopulační politika v nejbližších letech přinese s sebou vysoké výdaje ze státního rozpočtu, což může ještě více prohloubit nezdravé tendence v oblasti *deficitů veřejných rozpočtů*.

Příspěvek na školní pomůcky

Podle nové právní úpravy by měly děti nastupující do první třídy základní školy od roku 2006 dostávat novou dávku státní sociální podpory, a to příspěvek na školní pomůcky ve výši 1 000 Kč. Příspěvek budou vyplácet, stejně jako ostatní dávky SSP, příslušné úřady práce (v Praze úřady městských částí).

Podmínkou vyplacení této dávky bude zápis dítěte do první třídy základní školy, a to do konce měsíce května v roce, ve kterém má dítě nastoupit do školy. V případě, že dojde k odkladu nástupu, přiznají úřady nárok na příspěvek až v následujícím školním roce. Nárok na tuto dávku vznikne vždy prvního června příslušného roku a každé dítě může dostat tento příspěvek jen jednou. Příspěvek budou dostávat pouze ty děti, na které jejich rodiče pobírají přídavek na dítě.

Vzhledem k navrhované účinnosti nové právní úpravy bude možné poprvé posoudit nárok na tuto dávku k prvnímu červnu 2006 a dávka bude prvňáčkům poskytnuta v červenci 2006. Obdobně tomu bude i u žáků prvních tříd v dalších letech. Zavedení a vyplacení této dávky si v roce 2006 vyžádá zhruba 82 mil. Kč.

Silné stránky

- Sociálně slabým rodinám se aspoň částečně *kompensují náklady* spojené s nástupem dítěte do první třídy.

- Rodiče budou mít prostředky uhradit dětem **zájmové kroužky**, které přispívají k rozvoji jejich osobnosti
- Příspěvek je poskytován rodinám pobírajícím dětské přídavky a vyplácí jej úřady práce. **Administrativa** je jednodušší a komplexnější a **umožňuje uplatnění úspor z rozsahu**.

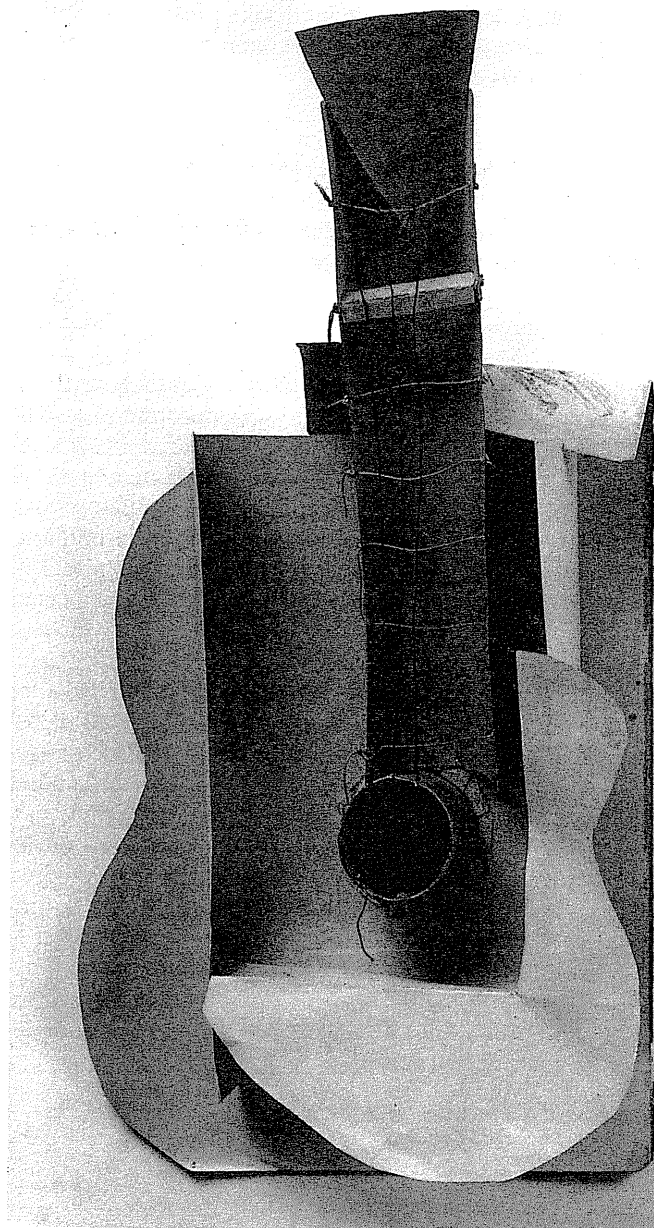
Slabé stránky

- Částka 1000 Kč je **příliš nízká**, aby smazala rozdíly mezi dětmi z rodin s nízkými a vysokými příjmy.
- Zavedení a vyplacení této dávky s sebou nese v pilotním roce 2006 **vysoké náklady administrativního charakteru**.

Diskuse

Pokud budeme analyzovat změny, které proběhly v částkách vyplácených dávek, je na místě si položit otázku, zda zvýšení porodného a rodičovského příspěvku není příliš výrazné. U obou dávek totiž dochází k jejich zdvojnásobení. Je pravda, že již dlouhá léta zůstávaly na neměnné výši, která byla mnohými vnímána jako nedůstojná. U rodičovského příspěvku se o jeho výši dokonce hovořilo jako o existenčním minimu. Nicméně tato opatření představují pro státní rozpočet zátěž 12 mld. Kč, což se při současném stavu veřejných financí jeví jako příliš vysoká cena. Zvýšení dávek je bezesporu žádoucí, rodinná politika by měla vždy být jednou z priorit vlády. Možná však nemuselo dojít k tak výraznému jednorázovému navýšení a zvyšování dávek mohlo být rozloženo do několika let a finanční zátěž veřejných rozpočtů by tak byla zmírněna. I přesto se domnívám, že zvýšení porodného a rodičovského příspěvku je dobrým krokem, stejně jako již před pár lety povolená možnost přivýdělku rodičů pobírajících rodičovský příspěvek.

Poněkud sporně vidím zavedení příspěvku pro prvňáčky. Tato dávka s sebou přináší vysoké náklady administrativního charakteru a její jednorázová výplata příliš nepřispěje k zmírnění rozdílů mezi dětmi z nízkopříjmových a vysokopříjmových rodin. Spíše než na financování administrace této nové dávky by mohly být zdroje efektivněji použity ke zvýšení některé ze stávajících dávek, například ke zvýšení přídavků na dítě, zvláště u rodin pobírajících tento příspěvek ve zvýšené výměře, tedy rodin nedosahujících 1,1 násobku životního minima.

P. Picasso: Kytara, 1907

Kultura a umění**Počátky moderního sochařství**

JAROSLAV SEDLÁŘ

Podobně jako při posuzování malířství tak i při zkoumání sochařství konce 19. století se ptáme, zda je máme klást na počátek moderního umění 20. století nebo nikoliv. Stejně jako v případě impresionistického malířství je i sochařství konce 19. století završením umění 19. století. Je nepochybné, že problém zlomu hledáme především u nejvýznamnějšího sochaře té doby, a tím byl Auguste Rodin, který je srovnatelný s malíři, jakými byli Claude Monet, Alfred Sisley, Pierre-Auguste Renoir. Skicovitost a rozbrázdění povrchu sochy vypouklinami a vyhloubeninami, které vyvolávají vibraci světla a stínu, připomínají vskutku impresionismus v malbě. Rodin jako tvůrce figurálního sochařství je ovšem zároveň zahleděn do minulosti, do helenismu, do soch Donatellových, Michelangelových, Berniniho. V žádném případě není jeho dílo zatížené salonním uměním ani literárností. Je sochařem skrz naskrz. Vedle něho upoutal velkou pozornost v Paříži roku 1889 Ital Medardo Rosso, jehož výstava zaujala především avantgardisty: Rodina, Degase, Rouarta (sběratele, kterého Rosso za rok nato, 1890, portrétoval), Clemenceaua, Emila Zolu. Rosso už poté, co byl po dvou letech vyloučen roku 1884 z Accademie Brera, kde studoval sochařství, vymodeloval celou řadu plastik (*Zpívající chodec*, *Uličník*, *Přivrženec Garibaldiho*), které vystavil roku 1882 v Miláně a roku 1883 v Římě. Rosso po svém úspěchu v Paříži vytvořil svá nejslavnější díla: *Smějící se* (1890, Rodinem směněná za *Torzo*), *Dáma s fialkami* (1893), *Nemocné dítě* (1893), *Yvette Guilbertová* (1894), *Paříž v noci* (1895). Rozvíjel nezávisle na Rodinovi a analogicky k impresionistickému malířství sochařský styl, který bazíruje na prchavém působení světla a na malířském pojednání povrchu. Své umělecké názory publikoval v knize *L'impressionismo nella scultura* (1909). Ostatně jak víme, v mládí patřil Medardo Rosso k lombardské impresionistické malířské skupině *scapigliatura artistica milanese*, jejíž ideje ovlivnily jeho sochařskou tvorbu.

Když v roce 1898 vytvořil Rodin svou slavnou sochu *Balzaca*, začali se Rosso a Rodin dohadovat, kdo první z nich uvedl do sochařství impresionismus. To vedlo nakonec k prudkým sporům, které skončily hlubokou roztržkou mezi oběma umělci a k definitivnímu odjezdu Medarda Rossa zpět do Itálie. Rosso pak žil až do své smrti v Miláně, uznávaný jako velký sochař. V roce 1950 uspořádalo benátské Bienále obsáhlou retrospektivu jeho tvorby. Odhlédneme-li od jejich sporů, pak

je jisté, že oba společně nastartovali onen obrat ve vývoji sochařství, ze kterého vyrostlo moderní umění.

Byl to ovšem především Rodin, kterého mladí modernisté nebrali jen jako hrdinu včerejška, nýbrž také jako všudypřítomnou výzvu. Například jeho *Balzac* oslovil Brancusiho jako mohutný kus skály. Ostatně žádný mladý sochař nemohl Rodina minout. Patriarchovi z Meudonu to bylo zcela jasné, proto se sám nazýval mostem, který spojuje oba břehy – minulost a přítomnost. Jeho *Brána pekla*, tento původní a počáteční kadlub jeho umění, se staví do řady velkých životních cyklů, jakými jsou Balzaco-va *Lidská komedie* (*Comédie humaine*), *Prsten Niebelungův* Richarda Wagnera, Edouardem Manetem plánované *Panoráma moderního života*. Ta kondenzuje Rodinovu romantickou vizi tak, jak jeho *Občané z Calais* jsou přímo mistrovským dílem na konci století, dílem plným *mouvement en l'air* (pohybu ve vzduchu, k němuž analogii v malířství tvoří *plain'air*). To, oč mu šlo, vyjadřoval v pojmech *modeller*, *profiler*, kresba ze všech stran, tedy o živoucí vzdouvání a klesání těles a údů, o světlo a stín, které chtěl ukázat v dráhách a hnízdech, ze všech signifikantních, různě „plodných“ pohledů,

A. Rodin: *Balzac*, 1897

které se však při všech proměnách nakonec vždy zakulatí do klouzavého organického pohybu, jasného vymezení obklopujícího prostoru a meziprostoru jako podstatné části skulptury. Především působil na řadu sochařů, kteří ve 20. století zobrazovali člověka a zůstali ve druhé řadě nebo v expresivitě nebo vystupovali jako noví klasicisté: Rodinův žák Camille Claudel, Charles Despiau a Antoine Bourdelle, Němci Hans

Albiker, Bernhard Hoetger, Georg Kolbe, Nor Gustav Vigeland. Na druhé straně umělci, kteří se odtrhli od Rodina, a přece stále jakoby v záměrné distanci zůstali k němu připoutáni. Vypukliny a trhliny povrchu, hrany, rýhy, skvrny světla a stínu osvobozují sochaře na cestě k abstrakci. Tím, jak měl v Meudonu sbírku sádrových paží, rukou, nohou a torz, uspořádaných podle velikosti, a užíval je jako díly k montáži, možná i něco naznačil do budoucna, ke kolážím a asamblážím.

Dnes se nám jeví především jako zprostředkovatel mezi romantickou estetikou fragmentárnosti a moderním principem montáže. Byl nesporně největším sochařem končícího 19. a začínajícího 20. století. Jeho vliv na soudobé a následující umělce všech zemí byl mimořádně veliký. Rodin zaujímá v dějinách sochařství stejnou pozici jako skupina impresionistů v dějinách malířství: jím končí romantika a začíná moderní umění. Byl schopen zachytit prchavý okamžik jako impresionisté, a přece jeho výtvořiny jsou nadčasové.

Přesto je jisté, že moderní sochařství směřovalo jinam a že ho vymezují dva hlavní směry, a to nový klasicismus a kubismus. Z kubismu vyšla také sochařská avantgarda. Mezi klasicismem a avantgardou uvízlo několik sochařů, v podstatě figuralistů, Giacomo Manzú, Marino Marini, Marcello Mascherini, Emilio Greco, Ernst Barlach, Wilhelm Lehmbruck, Gerhardt Marks, Ewald Mataré. Na rozdíl od nich se s klasickou lidskou postavou v letech 1906 – 1916 rozešli už André Derain, Pablo Picasso, Constantin Brancusi, ale i Umberto Boccioni, Raymond Duchamp-Villon a další, kteří měli odvahu tradici odvrhnout. Nahradi-li ji příklonem k archetypům, k hranolovému nebo čtvercovému kamennému bloku a k hrubě řezanému dřevěnému špalku. Nebyla to ovšem žádná inovace, ale návraty. Sochařství stejně jako malířství v té době hledalo inspiraci v daleké minulosti, ve starověku, v lidových a primitivních kulturách. Kromě toho měly pro moderní umění přímo zakladatelský význam teze Paula Cézanna, který prohlásil, že vše v přírodě se formuje podle koule, kužele a válce.

Ještě razantnější novotou v rámci kubismu bylo zavedení nového sochařského námětu, a to zátiší, které bylo dosud doménou malířství. Picasso a Braque malovali do svých obrazů kytary, sklenice, mísy a jako náhradu za reálné věci vlepovali kusy tapet, noviny, napodobeniny pletených košů, etikety, karty. Těmito *objets trouvés* uvedli do umění objekt. Objekt se stal náhle téměř stejně hodnotným dílem jako socha, zejména později a na počátku druhého desetiletí mohla být proto plastika také konstrukcí ze železa, sádry, kartonu, drátu nebo mohla vyrůst z abstraktního gesta a postupně ji mohlo ve 20. století reprezentovat i světlo, pohyb, zvuk, elektřina nebo pouhý průmyslově vyrobený předmět.

Návrat k archaickým zdrojům vztahu člověka k přírodě, k archetypům a k mýtům, k původnímu stavu lidské kultury se stal ozdravným

prostředkem proti vlastní akademické tradici, proti historismu 19. století. Zahájil ho ve Francii Paul Gauguin, kterého zpočátku zaujala lidová kultura v Bretani. Postupně však obracel svůj zájem stále více k uměleckému výrazu primitivních národů. Propadl kouzlu východoasijských barevných tisků, stejně jako jeho přátelé Degas a Braquemond. Roku 1867 se objevilo japonské malířství na pařížské světové výstavě, umělci obdivovali na japonských tiscích především dvojrozměrovost, dekorativní arabesku, čisté barvy bez modelace. Za precizními formulacemi Asiaticů Gauguin vycítil nadindividuální sílu folkloru a pochopil, že celá evropská kultura je postavena od svého počátku na racionalismu, že tedy výtvarně původní stav je možné nalézt pouze v mimoevropských kulturách, v exotismu, u primitivů a v barbarství. Proto když studoval roku 1883 keramiku Orientálců a roku 1889 na světové výstavě v Paříži skulptury Aztéků pochopil, že tam je podobenství silnější než v přírodě samé, že tam se lidé vyjadřovali tajuplnými parabolami a formami, jež bychom mohli označit slovem deformace, které vzniklo právě v jeho době. Tím vším je odůvodněna tvrdá Gauguinova věta: „Hrubým omylem Řeků bylo, že jejich umění je tak krásné,“ ale i pozdější mučivá a cynická poznámka: „Často jsem se vrátil daleko zpět, dále než ke koním z Parthenonu, až k hračce svého dětství, k dobrému houpacímu koníčkovi.“ Byla to touha po původním stavu, která pobízela Gauguina opustit tuto Evropu *graeculi* a jít k lepším divochům. Už keramiky z Bretagne, které vznikly před jeho první tahitskou cestou roku 1891, vracejí se zpět ke vzpomínkám z dětství v exotickém Peru. *Autoportrét* ve formě hrnce na tabák je reminiscencí na nádoby-hlavy mayské kultury: zhuštěný blok s Gauguinovými rysy obličeje, s palcem v ústech.

Také dřevěný reliéf *Soyez amoureuses vous serez heureuses* (Milujte se budete šťastní, 1889) ukazuje infantilní regresi: dětství a ranou kulturu. Obraz nazvaný *Ta Matete* (Trh, 1892) znázorňuje tahitské princezny zcela plošně podle vzoru egyptského náhrobního reliéfu. Egyptské umění inspirovalo také André Deraina k vytesání sochy *Figure accroupie* (Sedící na bobku, 1907) s hlavou mezi kolena a se sepnutými prsty rukou před nimi. Blok je kubicky tvarován naprosto stejně jako v egyptských stoličkách ve tvaru kostky. Kolem zlomu 19. a 20. století pak můžeme mluvit o explozi zájmu o etnické umění, tedy o umění přírodních národů. Zakladatelem *L'Ethnologie de l'art moderne* (Etnologie moderního umění) byl Carl Einstein, který v úvodním pojednání mluví o africkém umění.

Picasso namaloval černošskou masku do svého obrazu *Les Demoiselles d'Avignon* (Slečny Avignonské) v roce 1907. Henri Matisse se svými přáteli fauvisty obdivoval na Gauguinově posmrtné výstavě v Paříži v roce 1903 jeho obrazy z Tahiti, inspirované domorodým uměním. Koupil rovněž africkou sošku, která zanechala stopy v jeho plastikách

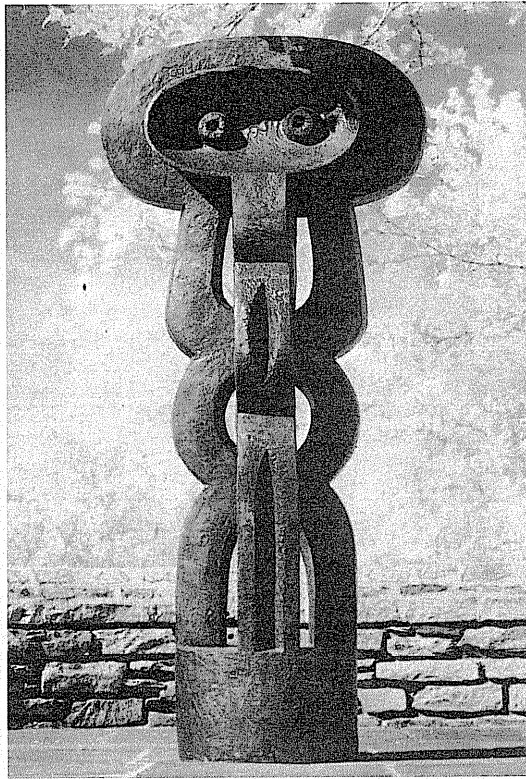
z roku 1906. Podobnou sošku získal v roce 1905 André Derain, jak zaznamenal Guillaume Apollinaire. Ještě dříve, v roce 1904, rok před vystoupením německé expresionistické skupiny Die Brücke, obdivoval oceánské umění v drážďanském Zwingeru Ernst Ludwig Kirchner.

Moderní umělci hledali u primitivů vnitřní výrazovou sílu, nový řád a upřímnost, která měla nahradit hédonisticky zaměřené salonní malířství, faleš kýče. Figura u mnohých umělců vyrůstá ze zalomených, paralelně postavených nohou v rytmu afrických dřevěných plastik a nahrazuje tak klasický kontrast. Černošské masky také podstatně

proměnily podobu lidského obličeje. Nejdůležitější novotou kolem roku 1900, odvozenou z negerské plastiky, je však technický postup, a to přímé vysekávání sochy z kamene nebo vyřezávání ze dřeva, tzv. *taille directe*, a utváření sochy do bloku nebo do podoby kůlu.

Dřevořezby pěstovali především expresionisté ze skupiny Die Brücke, kteří objevili roku 1906 domorodé umění z Kamerunu. Nejvíce jimi byl ovlivněn Ludwig Kirchner, který po roce 1918 vyřezal více než sto předmětů technikou *taille directe* pro svůj dům v Davosu, např. rám zrcadla, obložení krbu, židle a propojil tak lidové řezby s africkými. Velmi osobitě je pak varioval Karl Schmidt-Rotluff. Dřevořezby hlav prováděl většinou podle vyobrazení otištěných v knize *La Sculpture nègre* (Negerská plastika), kterou vydal roku 1915 Carl Einstein.

Ne všichni zakladatelé moderního sochařství ovšem sledovali otrocky příklad primitivů. Brancusiho plastika *Le baiser* (Polibek, 1912) je v podstatě blok kamene, stejně jako Derainova *Figure accroupie* (Sedící na bobku). Ještě Henry Moor, Fritz Wotruba, *Hockender* (Dřepící, 1950) a Ulrich Rückriem přenášeli jeho a Derainovu blokovitost z ge-

J. Lipschitz: *Postava*, 1926-1930

A. Derain: **Sedící na bobku**, 1907

nerace na generaci do 20. století. Picasso využívá roku 1912 mandlové oči africké masky, kterou doplnil kytarou, k moderní stylizaci zcela v duchu kubismu. Také Jacques Lipschitz, Henri Laurens, Ossip Zadkine napodobili ve svých figurách africké proporce, a to proti antické klasice - krátké nohy, dlouhá těla, velké hlavy, ale nekopírovali je a Amedeo Modigliani odvodil z africké skulptury zjemnělou, rafinovanou a elegantní stylizaci, kterou plně využil ve svém malířství, ale předtím ji vypracoval v sochách, které tesal do vápence od roku 1909 do

roku 1914. Byly to především hlavy, *Tête de femme* (Ženská hlava, 1910-1913), *La Tête* (Hlava, 1911-1912), vertikálně protáhlé, s kresběně narýsovaným obočím, očima a ústy. Vyšly původně také ze západoafrických masek, na rozdíl např. od Kirchnera, ale i od Picassa. V nich Modigliani dospěl k elegantní symetrii, která se kolem roku 1912 jeví jako vůbec nejsobitější transformace primitivistického vzoru, který nyní ovšem připomene spíše hlavy z Velikonočních ostrovů než nigerské masky.

Průkopnické výkony v malířství i v sochařství odvedli Picasso a Braque. Je pozoruhodné, že je uskutečnili nejprve v malířství v podobě experimentů a teprve potom je převedli do plastiky. Od roku 1909-1910 Picasso a Braque rozvinuli analytický kubismus, předmět rozsekali podle Cézannových teorií do plošek, které položili na plátno. A podobným způsobem rozrývá Picasso už v roce 1909 plastiku ženské hlavy takovými ploškami v proslaveném díle *La Tête de femme* [Fernande] (Ženská hlava, [Fernanda]). Je to údajně podobizna jeho přítelkyně Fernandy Olivierové, na druhé straně však socha, ve které se radikálně rozešel s naturalistickým iluzionismem, který nahradil analyticky roztržštěnými, ostrými hranami a vypuklinami v obličejí a zakončil plasticky oblými vlnami vlasů. Nicméně socha stále ještě vyrůstá tradičně z jádra a plastické modelace. Je pouze povrchově rozčleněna do vypouklých a vpadlých částí. Z jejich kontrastů však vyzařuje napětí, které se stalo východiskem celé pozdější kubistické plastiky, podobně jako obraz *Les Demoiselles d'Avignon* se stal východiskem pozdější kubistické malby.

Rozvoj analytického malířství přivedl Picassa i Braqua téměř k abstrakci, a tak kolem roku 1912 vnášejí do obrazu reálný předmět oklikou v podobě *papiers collés*. Braque tehdy vlepil do uhlokresby *Compotier et verre* (Mísa ovoce a sklenice, 1912) odřezky tapet s natištěnými letokruhy dřeva, Picasso do obrazu *Nature morte à la chaise cannée* (Zátiší s rákosovou židlí, 1912) kusy voskovaného plátna. Picasso šel však ještě dále k objektu a v roce 1912-1913 zkonstruoval z plechů kladených přes sebe *La Guitare* (Kytaru). To byl skutečný rozchod s tradicí, i když na druhé straně ještě opatrný průnik do světa věcí, protože teprve Marcel Duchamp otevřel objektu (Ready-made) dveře dokořán. Picasso však touto *Kytarou* zrušil dosavadní klasifikaci umění odlišující plastiku, vznikající přidáváním, a sochařství, odnímáním hmoty, ale také rozhodující prostředky tvorby, a to modelující ruku a dláto. Výstavbu sochy, její objem a prostor, realizované pláty, plochami, rovinami a křivkami, dovedl ještě dále Archipenko, zejména však Tatlin a konstruktivismus.

Picasso zavedl do umění reálný objekt už v roce 1914, když odlil podle voskových modelů šestkrát *Le verre d'Absinthe* (Sklenice absintu) se skutečnými lžicemi, banálními mimouměleckými předměty,

a každou z nich pomaloval jinou barvou. Zasloužil se tím o úplnou svobodu projevu v sochařství, projevu, který ovšem vyrostl z malířských experimentů v ateliéru.

Naopak malíř Henri Matisse, jinak než malíři Gauguin a Picasso, se podílel jen přechodně na historickém pokroku plastiky. Jeho bronzové sošky a hlavy reflektují po roce 1900 motivy a formové problémy Matisse jako malíře. R. 1907 dosáhla jeho plastika ke stupni fauvismu: *La nu couché* (Ležící akt), *La Serpentine* (Serpentine, 1909), pronik těla prostorem. R. 1910-1911 modeluje pak první čtyři *Les Têtes de Janette* (Hlavy Janetty), pátá, nejodvážnější následovala roku 1913: Ta má stejnou svobodu jako Picassova *La Tête de femme* (Hlava ženy) z roku 1909, bez onoho kubistického systematického facetování, tak jen hledající. Ve významné řadě Hlav od Picassa, Brancusiho, Duchamp-Villona, Modiglianiho, Boccioniho, které značkují průlom k moderní plastice, zauímají ústřední pozici *Janette I - V* (Janety I - V).

Alexandr Archipenko, zpočátku ovlivněný uměním a vědeckými teoriemi Leonarda da Vinciho, studoval po svém příchodu do Paříže v roce 1908 v Louvru egyptské, asyrské, řecké a raně gotické umění. Kromě skulptur, ve kterých se zřekl tradiční objemovosti a ve kterých využíval kubistické stylové prostředky pro šroubovitě figury s klíny, ostrými úhly a lomy, *La Tête* (Hlava, 1913), začal od roku 1912 řešit v sochařství problémy tzv. dutých prostorů. Tehdy také vytvořil osobitou teorii komplementárních sochařských forem, když prohlásil: „Každé vyhloubení plodí svůj imaginární protějšek.“ Za nejodvážnější výsledek této teorie dnes považujeme sochu nazvanou *Figure qui marche* (Kráčející, 1912), kde kromě proniku těla prostorem zobrazil snad poprvé v dějinách plastiky hlavu negativně, jako prázdný prostor. Užívání konkávních místo konvexních forem vyznačuje novost jeho tvůrčích postupů, jak to přesně postihl kritik Ivan Goll, když prohlásil: „Prázdnota je v jeho dílech právě tak viditelná jako hmota.“ Potvrzují to i pozdější práce, např. *Figure debout* (Stojící, 1920), které dokládají jejich přímo revoluční význam pro sochařství 20. století. Archipenko však přinesl ještě jednu novotu, kterou - podobně jako Picasso svou *Kytarou* - ovlivnil patrně i Tatlinův konstruktivismus, a to formu montáže, pestře pomalovanou harlekynizující loutku *Médranos* (1914), s údy ze dřeva, skla, plechu, drátu, koulí, kuželů, válců, kotoučů. A na konec v některých skulpturách, ve kterých maximálně zredukoval formy, *Les Boxes* (Boxeři, 1914), *La Danse* (Tanec, 1922), které jsou navzájem vnitřně propletené nebo naopak leskle vyhlazené, *Le Torse plat* (Plochý torzo, 1914), varianty v mramoru, aluminiu, pozlacené sádře, bronzu a postříbřeném bronzu, dospěl k vyjádření plastiky, ve které již předjímal budoucí antropomorfní tendence.

Je zajímavé, že nejrychlejší odezva na kubismus přišla z východní Evropy. Oto Gutfreund, Čech, který pracoval přechodně v Paříži, převe-

dl jako první Picassovo raně kubistické učení do portrétu, *Viky* (Viky, kubistická hlava, 1911-1913) a Maďar Joseph Csáky do sochy *La Tête* (Hlava, 1914). Csáky však pěstoval i nadále především syntetický kubismus, který modifikoval do vypjatého geometrického stylismu, *La Stèle* (Pomník, 1929) nebo *La Pureté* (Čistota, 1958). Nejvášnivější, nejproměnlivější a nejbohatší v modifikacích kubismu mezi těmito pionýry byl ovšem Jacques Lipchitz. Do Paříže přišel roku 1909 jako dvacetiletý podruh z Vilnius, z Litvy. V Paříži přes Alexandra Archipenka, Pabla Picassa a přátelské povzbuzování Juanem Grísem i Diegem Riverou začal tvořit první kubistická díla teprve v roce 1913. Nedokázal v nich však ještě překonat plošnost a frontalitu. Teprve od roku 1915 sekal přímo do kamene přísně architektonicky členěné kubistické skulptury, otevřené do prostoru a skládané ze samostatných uskupení tvarů, většinou redukovaných na základní geometrické formy. Ve svých figurách a hlavách rezignoval na detaily, jak ukazuje často reprodukováná *La Tête* (Hlava, 1915-1916). Tehdy vytvářel po vzoru kubistických malířů také ploché reliéfy, ve kterých přetvářel objekty podle malířských postupů, *Nature morte à la guitare* (Zátiší s kytarou, 1919), v nichž se formy sice rozplývají, jsou však od sebe odděleny konturami a uspořádány rytmicky. Lipchitz se nyní již zcela osvobodil od akademických počátků, ale také od příliš abstrahujícího analytického kubismu, *Jouer de guitare* (Hráč na kytaru, 1918). V kompozicích můžeme zaznamenat klikatkový rytmus evokující nekolid, který nám vzdáleně připomene Boccioniho futurismus nebo dynamiku baroka, rovněž figura je konkrétnější, její tvary syntetičtější, složené z větších ploch, *Femme qui lit* (Čtenářka, 1919). Kolem roku 1925 ho zaujalo dekorativní vplývání prostoru do hmoty, kterou provrtává prázdnými otvory podobně jako kdysi Archipenko, *Personnage* (Postava, 1926-1930). Zůstal sice věrný kubismu, podstatně ho však uvolnil a zdynamizoval, do soch vkládal stále více citu a expresivity, *Le Couple* (Pár), *L'Enfant prodigue* (Marnotratný syn), *La Mère et l'enfant* (Matka a dítě), 1928-1930. Od roku 1928 často redukoval tělesné objemy do úzkých svazků a hadovitých dutin, kterými kreslil v prostoru vlnící se arabesky, *Tête de femme* (Hlava ženy, 1930), *L'Enlèvement d'Europe* (Únos Evropy, 1938), nebo se blížil organickému pojetí sochy, jak dokládá plastika *Le Prométhée* (Prometheus), komponovaná pro l'Exposition Internationale de 1937 à Paris a v letech 1942-1944 použitá pro fasádu budovy Ministère de l'Education Nationale v Rio de Janeiro. Dynamismus až barokního výrazu s prvky surrealismu se pak v jeho skulpturách stupňoval, zejména po odchodu do USA po roce 1941. V jeho duchu vytvořil ještě pro l'Église d'Assy v Jižní Francii sochu *La Vierge* (Panna, 1948).

Významné osobnosti naší univerzity

Julius Glücklich

(10. 5. 1876 – 28. 9. 1950)

„Doufám, že časem (dostanu-li se do Brna) další styky rozptýlí to, co snad mezi nás postavila okolnost, že já - více zdánlivě než skutečně - patřil jsem do jiného tábora historického než Vy.“ Úvodní slova adresoval Julius Glücklich, jehož stotřicáté výročí narození si zde připomínáme, brněnskému archiváři Bohumilu Navrátilovi na jaře roku 1920. Oba muže přes rozdílnost povah a dosavadních profesních kariér spojovalo mnoho společných rysů a budoucnost měla světla a stíny jejich vzájemných styků ještě zintenzivnit.

Rodák z Březových Hor u Příbrami se po ukončení příbramského gymnázia v roce 1895 rozhodl pro studia na pražské právnické fakultě, z níž záhy přešel na filozofickou. Gollův seminář utvrdil jeho rozhodnutí nepokračovat v rodinné obchodnické tradici a věnovat se historii. Datem narození patřil k druhé početné skupině Gollových žáků (spolu s ním např. J. Šusta či Z. Nejedlý), kterou brzy - stejně jako prvou - začaly dělit v postojích k společnému učiteli nejen rozdíly názorové, nýbrž i nedostatek vhodných míst pro kvalifikované historiky. O Glücklichově vzdělání nemohlo být pochyb. Historická studia završil jako mimořádný posluchač rokem na vídeňském Institutu für österreichische Geschichtsforschung a na prahu nového století byl promován doktorem filozofie. Nesporně talentovaný historik však nemohl bezprostředně pomýšlet na univerzitní působení, neboť před ním stáli starší kolegové. Středoškolská profesura zahubila nejen talent, Glücklich se alespoň mohl zášahem Gollovým, na něž po čase vděčně vzpomínal, vrátit k okresním městům do Prahy a pokračovat v bádání. Usilovná práce byla po deseti letech završena habilitací O historických dílech Václava Budovce z Budova a udělením veniae legendi pro rakouské dějiny na české Karlo-Ferdinandově univerzitě.

V té době Glücklich patřil už dlouho k pravidelným autorům Českého časopisu

historického, hlavního odborného periodika. Jeho zájmy byly pochopitelně usměrněny absolvováním seminárním školením, již od počátku však překračovaly hranice hlavního proudu českého pozitivistického dějepiscetví. Historik silně ovlivněný pracemi německého protestantského teologa a filozofa Ernsta Troeltsche se vedle klasických analytických studií k pramenným otázkám systematicky zabýval dějinami evropského myšlení a problémy soudobého dějepiscetví, které sledoval ve velmi širokém záběru. Ve svém pojmání práce historika, vztahu minulosti a dějin měl mnohem blíže k novokantovcům a W. Diltheyovi než k rankovskému objektivismu, jehož dominanci v českém dějepiscetví ukončily až meziválečné spory. Glücklich měl rovněž velký dar recenzentský. Jeho posudky patřily k žádaným, a ač redaktory periodik právem strašila pověst, že je „dlouhý na termíny“, přesto se na něj obraceli znovu. Některé Glücklichovy recenze - např. právě na Troeltsche - přerostly do samostatných studií, jež si dodnes podržely svou platnost.

Vznik Československé republiky přinesl řadě soukromých docentů naději na uplatnění. Julius Glücklich byl spolu s Rudolfem Urbánkem a Bohumilem Navrátilem jmenován v létě 1920 v první skupině třinácti řádných profesorů nově založené Masarykovy univerzity v Brně. Přestože jeho brněnská působnost zůstala omezena jen na meziválečné období, zanechal po sobě při organizaci studia a budování historického semináře na Filozofické fakultě MU nesmazatelné stopy. Vedle učitelské činnosti si zvláště jedná zasloužil zdůraznění. *„Principiálně podle mého mínění bychom měli vycházeti od toho, že seminární knihovna má být tím, co se zdejší /rozuměj: pražská - TB/ začíná stávat teprve v nejposlednějších letech: co možná úplnou knihovnou historickou,“* napsal v počátcích semináře B. Navrátilovi. Jeho zásluhou byla mezi přibližně dvaceti tisíci svazky; jež čítala seminární knihovna již po šesti letech existence (!) reprezentativně zastoupena díla soudobého evropského dějepiscetví. V roce 1926/1927 byl Glücklich děkanem Filozofické fakulty a následující

rok proděkanem. Stárnoucího historika nepevného zdraví však trvalé dojíždění z Brna do Prahy, kde dal postavit pro svou rodinu dům ve známé kolonii Babě, spolu s dalšími povinnostmi vyčerpávalo, a proto od poloviny 30. let své aktivity omezoval. Velkou energii ještě v letech 1935-1937 věnoval probování řádné profesury pro Františka Hrubého, Pekařova žáka a prvního brněnského profesora hospodářských a sociálních dějin.

Při zahlcení organizačními a úředními závazky není divu, že Glücklichova publikační činnost se po roce 1918 redukovala. Vedle časopiseckých a sborníkových příspěvků vydal ve 30. letech dvě rozsáhlé práce, jež s budovcovskými edicemi a knihami tvoří vrchol jeho odborné působnosti: v pátem svazku Šustových Dějin lidstva stať o reformaci v Anglii a frankofonních oblastech a mohutný svazek s edicí moravského zemského zřízení z doby před českým povstáním, doprovázenou důkladnou vstupní studií. Historik rozsáhlé obeznámený s evropskou historiografií kladl na svou vlastní práci vysoké nároky a možná právě to, a ne domnělá absence syntetických schopností, bylo příčinou, že zůstaly nedokončeny jeho plány na velkou budovcovskou monografii postihující netoliko život známé oběti českého povstání v jeho dějové složce, nýbrž především vlastní osobnost v „ovzduší“ doby, pro niž viděl inspiraci ve Febrově biografii Martina Luthera.

Do historikovy práce však zasáhlo „ovzduší“ druhé republiky. Julius Glücklich byl kvůli svému židovskému původu předčasně penzionován a čekalo jej šest let života s hvězdou (sám ovšem již roku 1898 konvertoval k evangelické víře). Se štěstím se vyhnul transportu a dožil konce války. Vrátil se poté ještě na rok na Masarykovu univerzitu a následně přispěl svými zkušenostmi při budování historického semináře na znovuzaložené univerzitě v Olomouci v letech 1947-1950. Když na sklonku září 1950 zemřel, promluvil nad jeho rakví generační druh Zdeněk Nejedlý, avšak to nemohlo zastřít skutečnost, že Glücklich - hluboký znalec Marxe a socialistických autorů - byl ve změnách akademických poměrech poválečných let spíše trpěn než přijmán.

T. BOROVSKÝ

Před padesáti léty zemřel zakladatel moravské školy patologů

Krásný a zasloužený titul zakladatele moravské školy patologů přiznal profesorovi MUDr. Václavovi Neumannovi, DrSc. (24. 2. 1884 - 21. 3. 1956) pražský patolog profesor Blahoslav Bednář ve své třídilné knize Patologická anatomie z roku 1963.

Václav Neumann se narodil v dobře situované patricijské rodině doktora práv v Mělníce. Středoškolská studia, z nichž si odnesl celoživotní zájem o historii, archeologii a antropologii, i vysokoškolská studia, která ho nasměrovala k bakteriologii a patologii, absolvoval v Praze. Již při studiu na univerzitě pracoval jako volontér a později demonstrátor na patologicko-anatomickém ústavu české lékařské fakulty, v jehož čele stál dvorní rada profesor MUDr. Jaroslav Hlava, který u nás budoval současně dva důležité lékařské obory, a to patologii a mikrobiologii.

Po promoci v roce 1908 mateřský ústav na čas opustil a podlehl své celoživotní touze po poznání cizích zemí a vědecké zvědavosti seznámit se s nejlepšími světovými pracovišti vlastního oboru. Cestování za vědou a osobní poznání největších badatelských osobností mu umožnily zpočátku vlastní finanční prostředky a v pozdějších letech i jeho společenské postavení. V Berlíně v Kochově ústavu tak prošel patologicko-anatomickým kurzem, a navíc se seznámil s profesory P. Ehrlichem a A. P. von Wassermannem. Dále pracoval u profesora Philipsona v Palermu i v Pasteurově ústavu v Paříži u profesorů Legrouxe a Ilji Mečnickova, kam se několikrát později vrátil. Na popud Institut Pasteur se také věnoval studiu malárie a skvrnivky v severní Africe. V letech 1909 - 1910 byl ve Lvově, kde tehdy jako profesor Hygienického ústavu pracoval vynikající bakteriolog a patolog, Hlavův a Obrzutův žák, profesor Pavel Kučera. V roce 1910 pracovně navštívil i Petrohrad. Po návratu do Prahy pokračoval v letech 1911 - 1913 v práci na ústavu profesora Hlavy jako asistent. Zůstal však nadále věren tradici vědeckých cest a v letech 1913 - 1914 se znovu vrátil do Lvova, kde prohloubil vzá-

jemné přátelství s profesorem Kučerou. Poté navštívil Palestinu, USA, Kanadu i Jižní Ameriku. Cesty nebyly samoučelné, protože přispěly významně k tomu, že v Neumannovi vyrostla vynikající vědecká a učitelská osobnost s přehledem o tehdy moderním odborném dění a četnými přáteli, rozptýlenými po celém světě.

Po vypuknutí 1. světové války byl dr. Neumann povolán k námořnictvu a zapojen do práce v laboratořích v Zadaru, Šibeniku i v Zagrebu. Tyto laboratoře pracovaly na diagnostice a potírání infekcí a malárie. Ještě za války v roce 1917 byl pověřen vybudováním patologického a bakteriologického ústavu v Zagrebu, jako předurčený přednost, habilitovaný v roce 1918 profesorem Hlavou.

Po skončení války a vzniku ČSR, i přes žádosti a sliby velkých výhod v Jugoslávii, nastoupil docent Neumann v roce 1920 jako prosektor Zemských zdravotních ústavů v Olomouci. Zde mladý docent, plný elánu a zkušeností odjinud, dal základ a počátky tehdy modernímu patologickému pracovišti. Koncem roku 1921 byl vypsán konkurz na přednostu brněnského univerzitního patologického ústavu, do něhož se mimo docenta Neumanna přihlásili i dr. Václav Jedlička a dr. Heřman Šíkl. Komisi byl vybrán docent Neumann a na doporučení profesorského sboru i akademického senátu byl prezidentem republiky 30. srpna 1922 jmenován řádným profesorem Masarykovy univerzity. Profesor Neumann, žák pražské Hlavovy školy, se tak na 34 let, přerušovaných válkou, stal přednostou I. patologicko-anatomického ústavu brněnské lékařské fakulty, jako zkušený a zralý vědecký pracovník po spoluzakladateli fakulty a svém příteli profesoru Pavlovi Kučerovi. O Neumannově vážnosti v akademické obci svědčí to, že se ve dvacátých a třicátých letech stal třikrát děkanem Lékařské fakulty Masarykovy univerzity (1924 - 1925, 1925 - 26 a 1930 - 1931). V čele fakulty i jako dlouholetý předseda fakultní a univerzitní stavební komise věnoval mimořádnou snahu o výstavbu nového patologického ústavu i celé fakulty a univerzity v prostorách Kraví hory a později Bohunic. Uskutečnění většiny jeho velkorysých plánů zabránila byrokracie a nepříznivá fi-

nanční situace. Mimořádně úspěšné realizace se vlastně dočkala pouze jeho přestavba a dostavba patologie v nemocnici U Svaté Anny z let 1925 - 1927, která dosud slouží jako budova I. PAŮ. V průběhu 2. světové války byl profesor Neumann jako význačný příslušník české inteligence proskribován, internován a penzionován. Zaslouženého uznání se mu dostalo bezprostředně po osvobození, kdy byl již 18. 5. 1945 jmenován do funkce rektora Masarykovy univerzity. Rektorem byl pak v pravidelných školních letech 1945 - 1946 a 1946 - 1947 řádně zvolen. Nejen jako první rektor osvobozené univerzity proslul vysokou autoritou na škole samotné, ale těšil se doživotní vážnosti i v širokých kruzích veřejnosti. Jako výraz společenského uznání obdržel v roce 1945 Československý válečný kříž a v lednu 1947 Řád důstojníka čestné legie Francouzské republiky. Při příležitosti 70. narozenin mu byl v roce 1954 udělen Řád práce.

Profesor Neumann se mimořádně intenzivně věnoval každodenní rutiní práci svého ústavu, organizaci a pedagogice a pravděpodobně i proto publikoval ve svém odborném životě pouze 25 prací, a to o zhubných nádorech, bakteriálních nemocnících a vývojových malformacích. Dále napsal obsáhlé Základy pathologické anatomie jako skripta pro mediky. Při nedostatku učebních textů po válce z ruštiny mistrovsky přeložil a vydal v roce 1953 stručné Základy speciální pathologické anatomie od Abrikosova. Původní text však doplnil vlastní obsáhlou kapitolou (90 stran z celkových 385), probírající celou obecnou patologii. Tato kapitola má vynikající nadčasovou kvalitu a svou koncepcí koresponduje i s dnešním pojetím.

Pracovníci ústavu profesora Neumanna až neobvykle uznávali jako odbornou i společenskou autoritu a milovali ho pro výjimečnou pracovitost, lásku k lidem, nenávisť ke zlu a bídě a pro otcovský vztah k nim. Pan profesor se vyznačoval nebyvalou šíří přístupu k medicínským problémům, kdy kromě klasické morfologie uvažoval i aspekty mikrobiologické, biochemické a patologicko-fyziologické. Ve vztahu ke klinice vždy dodržoval roli spolupracovníka či rádece a nikoliv povýšeného soudce. Svoje žáky nabá-

dal k pečlivosti při práci s bioptickým materiálem z lidského vztahu k pacientovi a k etickému chování a účtě při práci v pitevně z vděku zemřelým za to, že se můžeme z jejich nedávno prožitě bolesti učit. Všechny tyto vlastnosti pana profesora předurčily k vybudování obecně vážené školy, jejíž žáci hrdě nesli a dál předávali jeho odkaz. Někteří přešli na jiné medicínské obory, které se od patologie postupně oddělily, jako například profesor V. Uher, který vedl ústav patologické fyziologie, i profesor V. Tomášek, – zakladatel brněnského mikrobiologického ústavu a uznávaný evropský odborník v bakteriologii. Dalšími žáky byli profesor S. Janoušek, pozdější přednosta brněnského soudního lékařství, a profesor V. Horn, – přednosta „Tkáňové stanice“ pro brněnskou oblast. Vlastní patologii zůstali věrni profesor J. Švejda, který se stal přímým pokračovatelem svého učitele ve vedení I. patologicko-anatomického ústavu Fakultní nemocnice U Sv. Anny, a profesor M. Dluhoš, zakladatel druhé brněnské univerzitní patologie (nyní Patologického ústavu FNB). Na Palackého univerzitu odešel docent Dvořáček, který dobudoval Neumanem založené pracoviště, a profesor Pavlica, který však přešel brzy do Kyjova, kde dlouho vedl patologický primariát. Nynější krajskou patologii ve Zlíně založil další přímý Neumanův žák primář Vaněček. Mladší žáci brněnské školy odcházeli postupně na primariáty patologii okresních nemocnic tehdejšího Jihomoravského i Severomoravského kraje.

Profesora Václava Neumanna, DrSc., již osobně nepamatuji, ale snažíme se dál odpovědně nést vynikající tradice jeho školy, které nám předali naši učitelé, jeho oddaní žáci.

A. REJTHAR

120. výročí narození prof. Jana Loevensteina

Profesor finanční vědy Jan Loevenstein, jenž zastával v akademickém roce 1928/1929 funkci děkana Právnické fakulty Masarykovy univerzity, se narodil dne 20. října 1886 v Hradci Králové. Po absolvování gymnázia v Truhlářské ulici v Praze pokračoval ve studiu práva na Univerzitě Karlově, kde promoval roku 1911. Poté pracoval u olomoucké Obchodní komory. Jeho pozdější odborný růst byl spjat s Masarykovou univerzitou, jmenovitě s její Právnickou fakultou (PrF MU), na které se roku 1920 habilitoval v oboru národní hospodářství a hospodářská politika. V letech 1920 – 1926 působil jako mimořádný profesor národního hospodářství, finanční vědy a statistiky na brněnské technice, odkud v roce 1926 přešel již jako řádný profesor na PrF MU. Zde se jeho pracovní dráha završila, neboť dne 1. května 1932 po krátké nemoci předčasně zemřel.

Loevensteinův první větší spis nazvaný Cedulové bankovníctví ve Spojených státech severoamerických a jeho nejnovější úprava, jehož důkladné zpracování bylo současnými výsoce ceněno, vyšel roku 1915. Za účelem sepsání díla navštívil autor v letech 1912 – 1913 největší americké banky a burzy v Chicagu a New Yorku. Své další práce uveřejňoval zejména ve vědeckých ročenkách PrF MU a snažil se v nich objasňovat dosud sporné pojmy finanční vědy. Většinu prací publikoval souběžně v češtině a němčině, ovládal také francouzštinu, angličtinu, italtštinu, španělštinu a ruštinu. Věnoval se definování stěžejních pojmů daňové soustavy, kterými byly například daň přímá a nepřímá či daň výnosová. Nevyhýbal se ani řešení, řečeno dnešní terminologií, makroekonomických problémů, zvláště v době nastupující světové hospodářské krize.

Nezřídká se dostával do akademických sporů s prof. Karlem Englišem. Dá se však říci, že tyto spory vnímal jako převážně obohacující a konstruktivní: „Čím více kritiků, tím lépe pro vědu, neboť ze všeho nového se udrží aspoň zdravé jádro.“ (Loevenstein, J.: O jednotnou konstrukci finanční vědy, Br-

no: Barvič a Novotný, 1929, s. 5.) Tvrdil také, že „výměna názorů, byť polemická, je formou vědecké spolupráce a kooperace“ (tamtéž, s. 86). Sporným se Loevensteinovi jevil například Englišův pojem „ideálu člověka“, o který veřejné svazky usilují. Kladl si otázku, zda je možné za uskutečňování tohoto ideálu považovat například jednání výdělečné akciové společnosti, jež může být i podvodné. Oba akademici se neshodli například v otázce odůvodnění daňové progresce. Podle Loevensteina není progresce odůvodněna tím, že subjekt, jenž má vyšší důchod, snese vyšší daň, ale tím, že platí předpoklad, že teprve při progresi obě osoby platí stejně. Tato rovnost není podle něj sice dána ani rovností obnosů, ani rovností procent, ale rovností obětí.

Na uvedených příkladech, mutatis mutandis dodnes aktuálních, se ukazuje též charakter dobového pojetí finanční vědy. V Loevensteinově přístupu spočívala v promyšlení a definování esenciálních pojmů daného právního odvětví. Loevensteinův spolupracovník a blízký přítel prof. František Weyr v posmrtné vzpomínce na kolegu zdůraznil: „Finanční věda vyznačuje se silným sklonem k filozofickým úvahám. Pro tento vědecký směr není pravé vědy ve vznešeném smyslu tohoto slova bez podkladu filozofického. Není to arcí filozofie ve smyslu nějaké zastaralé metafyziky, nýbrž v podstatě nauka o vědeckém poznávání, noetika, metodologie, tedy filozofie formální.“ (Citováno z nekrologu uveřejněného ve Vědecké ročence PrF MU za rok 1932, s. 198.)

Přestože vědecké dílo Jana Loevensteina zůstalo nedokončené, vypovídá o tom, že byl nejen důstojným protějškem Karlu Englišovi, ale též o tom, že byl všestrannou osobností, na kterou by naše akademická obec neměla zapomenout.

O. MATĚJČKOVÁ

Prof. MUDr. František Ninger, DrSc.

zakladatel moravské otolaryngologické školy

V tomto roce 2006 vzpomínáme dvě významná výročí prof. Ninger, zakladatele ORL kliniky LF MU v Brně.

Prof. MUDr. František Ninger, DrSc.
Portrét z roku 1946 od významného brněnského malíře Františka Kalába

Dne 31. 8. to bude 120 roků od jeho narození a 31. 5. už 40 roků od jeho úmrtí.

Prof. Ninger se narodil do věřící evangelické českobratrské rodiny s bohatými kulturními zájmy. Odtud také pramenily jeho osobní záliby ve filozofii, literatuře, hudbě a ve výtvarném umění.

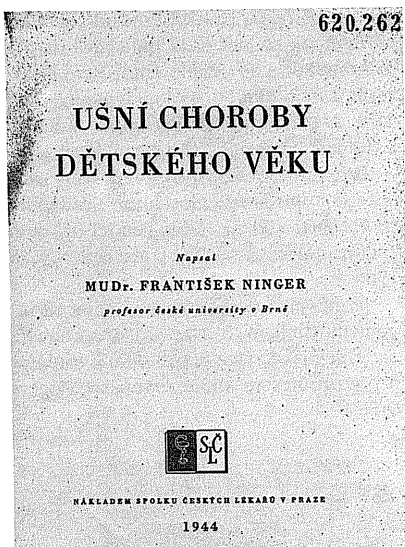
Po ukončení studia lékařství na LF UK v Praze v roce 1912 nastoupil hned na České klinice ušní, nosní a krční v Praze, kde byl přednostou prof. MUDr. Otakar Kutwirt. Ten se stal Ningerovým vzorem jako skvělý odborník i jako organizátor vědecké práce. V roce 1919 se dr. Ninger habilitoval a o rok později jej prof. Kutwirt vyzval, aby v Brně na nově založené Masarykově univerzitě na Lékařské fakultě vybudoval ORL kliniku a vytvořil na Moravě síť ORL ústavů v nemocnicích. Dne 1. září 1920 se dr. Ninger stal přednostou ORL kliniky Zemské nemocnice v Brně a pak neúnavně pracoval na vybudování brněnské kliniky - chyběly prostory, nástroje, lůžka a vybavení operačního

sálu, zkrátka všechno potřebné. To vše ale nový přednosta úspěšně zvládl a mimo vynikající klinickou práci léčebnou vychovával studenty, pak ORL odborníky, kteří mu pomáhali při zřizování ORL primariátů na okresech. Za dobu jeho působení bylo zřízeno 24 primariátů, řada poliklinických oddělení a jeho žáci odcházeli na primariáty nejen na Moravu, ale i do Čech a na Slovensko. Pět jeho žáků se stalo univerzitními profesory.

Hned od počátku svého působení rozvíjel prof. Ninger spolupráci se zahraničními kolegy a pracovišti (Strassburg, Nancy, Paříž, Halle, Vratislav, Leuven). Byl činný ve významné mezinárodní ORL společnosti Collegium Otolaryngologicum Amititiae Sacrum. Jemu i jeho pracovišti se dostalo mnoho našich i mezinárodních uznání. V roce 1927 byl jmenován řádným profesorem MU v Brně. V letech 1929 - 1930 byl zvolen děkanem Lékařské fakulty. Za okupace v roce 1942 musel odejít z kliniky a těžce na něj dolehla smrt jeho manželky. Jako přesvědčený český bratr čerpal sílu z myšlenek Jana Husa a J. A. Komenského. Přednášel o něm a stal se předsedou muzejního spolku Bible kralické. Po konci okupace pokračoval dále v práci jako přednosta ORL kliniky a věnoval se budování foniatricko-audiologického oddělení a jeho klinika se jako první v republice začala zabývat chirurgickou léčbou nedoslýchavosti, ve které pak dále úspěšně pokračovali jeho žáci jako prof. Hladký nebo doc. Čada.

Prof. Ninger měl silný osobní vztah k lázním Luhačovice. Jezdil tam na dovolenou každý rok. Měl odborný zájem o léčebné účinky tamních minerálních vod a rozpracoval metodiku inhalací léčby. V roce 1967 byla Františku Ningerovi v Luhačovicích odhalena pamětní deska a bylo po něm pojmenováno lázeňské inhalatorium. Od roku 1997 pořádá naše brněnská klinika každoročně odborné konference v Luhačovicích, které jsou po něm nazvány. Vedle desítky skript a učebnice publikoval profesor Ninger během své dlouholeté odborné práce 114 vědeckých prací časopisecky.

Já jsem po konkurzu na ORL kliniku LF MU v Brně nastoupil 1. 8. 1963. Měl jsem to štěstí, že jsem mohl pana profesora Ningeru

Prof. MUDr. František Ninger, DrSc.,
1. učebnice ušního lékařství
v dětském věku u nás

poznat osobně, protože pan profesor docházel stále ještě na kliniku. Ke všem spolupracovníkům i pacientům byl vždy pozorný a laskavý. Vynikal pracovitostí a smyslem pro spravedlnost, měl hluboké sociální cítění. Jeho morální krédo vystihuje výrok z úvodní přednášky pro studující medicíny: „Láska k pravdě musí být samozřejmou vlastností lékaře a vědce.“ Po promoci jsem se dostal k oboru ORL v roce 1959 do Opavy, kde se zrovna uvolnilo místo na ORL oddělení, které vedl prim. MUDr. Jaromír Soldát, žák prof. Ningeru. Ten byl mým prvním učitelem oboru ORL a jeho příčiněním jsem šel na konkurz na ORL kliniku v Brně.

Poprve jsem se setkal s panem profesorem jako student. Zde těsně po zápisu v úle děkanství jsem 2. 10. 1959 studoval informační tabuli pro 1. ročník. Vedle mne se se zájmem postavil starší pán menší postavy s knírkem a krátce stříženými vlasy a zkoumavě mě pozoroval. Když jsem se dále věnoval pro mne důležitým informacím na tabuli, najednou se sám ozval: „Pane kolego, vy mě neznáte? Já jsem profesor Ninger, přednosta ORL kliniky. Lehce si to zapamatujete – ningere je latinsky sněžiti.“ Od té doby

vím, jak se řekne latinsky „sněžiti“, ale hlavně mně tak zřejmě osud představil dalšího mého odborného učitele, jehož jsem si jako všichni moji kliničtí spolupracovníci velmi vážil a pro jeho neobyčejnou laskavost a vlídnost k nám všem také zamiloval.

Pan profesor dva dny před svou smrtí ještě vystupoval na celostátním sjezdu ORL společnosti v Plzni. Náhle zemřel při cestě zpět na návštěvě v Praze u své sestry 31. 5. 1966.

Je mi velkou ctí, že mohu napsat těchto opravdu obdivných a ze srdce upřímných pár řádek jako výraz úcty a díky k osobnosti pana profesora MUDr. Františka Ningera, DrSc.

M. NOVOTNÝ

H. Matisse: Jeanette V., 1910-1911

Eduard Milén

Dne 18. března 1891 se narodil v rodině malíře kostelních obrazů ve Frydštejně u Turnova v Čechách Eduard Milén. Po otci zdědil umělecké nadání a Jan Proušek, učitel kreslení na měšťanské škole v Turnově, jej doporučil na Uměleckoprůmyslovou školu do Prahy, kde pak Milén studoval pod vedením profesora Emanuela Dítěte. Ve 4. ročníku přestoupil do oddělení pro dekorativní malbu k Jakubu Schikanedrovi a odtud ještě na Akademii výtvarných umění do grafické speciálky Maxe Švabinského. Za první světové války narukoval přímo ze školy do Dalmácie, kde ve volných chvílích opět kreslil. Kresby zaujaly nadřízeného důstojníka, který byl jmenován v roce 1916 velitelem kadetní školy v Brně - Králově Poli, a proto si do ní vybral Miléna za učitele kreslení. V Brně již Milén zůstal. V roce 1919 vstoupil do Klubu výtvarných umělců Aleš a v roce 1922 do Skupiny výtvarných umělců.

Milén zobrazoval často Brno, a to od roku 1917, kdy zachytil technikou litografie *Nádvoří brněnské radnice a Šmálku* a brzy nato *Královopolský kostel*. V červnu 1919 v klubových místnostech KVV Aleš uspořádal *Výstavu pohledů na Brno* a vydal album nazvané *Brno*. Vědodil mu panoramatický *Pohled na Brno z Hádů*, velmi jemně impresionisticky načrtnutý, ke kterému ho nepochybně inspirovaly obrazy Antonína Slavíčka *Praba od Ládví* a *Praba z Letné*. Litografie pomohla Milénovi i na tomto pohledu zachytit jemné přechody světla a stínů, zvýraznit neurčité popředí i opar nad městem, ze kterého se vynořují siluety Špilberku a věží Petrova, ale i továrních komínů pod nimi. Charakter města dokreslují také litografie *Zelňý trh* a *Náměstí Svobody*, později často reprodukováné. Přestože jde o grafické listy a o grafickou techniku, lze říci, že jsou zpracovány malířsky.

Městské vedutě se Milén věnoval vedle rozsáhlé práce inscenační, ilustrátorské a typografické. Vydal celkem tři alba: *Obraz dnešního Brna* (1928), s předmlouvou

Jiřího Mahena, *Židlochovice* (1929) a bibliofilii s pěti pohledy na zámek v *Náměšti nad Oslavou*, na *Kroměříž*, na *Mariánský sloup v Olomouci* a na *Ostravu* (1946). I ony patří ke smyslově procítěným uměleckým záznamům, některé litografie však ztuhly do pevného obrysu a přesnější definice věcí, a to pod vlivem novoklasicismu, který převládal ve druhé polovině 20. let v Brně, například v grafikách Petra Dillingera, jak dokládají Milénovy barevné litografie *Brno od plymárny* (1928) nebo *Brno od Pisárěk*. Klasicizující je i Milénův zájem o historické památky, o zámek a barokní paláce v *Židlochovicích* nebo o *hrad Bouzov*. V bibliofilském albu z roku 1946 vycházel více z vlastních krajinomaleb, které vytvářel v době druhé světové války a v nichž se vrátil k české krajině z konce 19. století, kterou hluboko do dvacátého století převáděli malíři venkovského křídla pražské Umělecké besedy Václav Rabas a Vojtěch Sedláček. Milén tehdy maloval akvarelem krajiny svého rodiště pod Turnovem, krajiny s oráčem, dalekými horizonty a vysokou oblohou jako vědomou metaforu českého domova. Sluneční světlo proudící z mraků na akvarelu *Jenišovice u Turnova* (1944) však připomene spíše letní prosunuté grafické listy jeho učitele Maxe Švabinského.

Koncem roku 1919 Milén předvedl na I. členské výstavě Klubu výtvarných umělců Aleš sérii portrétů nazvanou *Z galerie Národního divadla v Brně*. Štětcové kresby, kterými provedl tyto podobizny, vznikly ve spolupráci s Lidovými novinami, s jejíž redakcí od té doby Milén spolupracoval již pravidelně. Portréty ředitele divadla Václava Štecha, šéfa opery Františka Neumanna, dramaturga Jiřího Mahena, hereček Emy Pechové, Zdeňky Graňové a dalších upoutaly veřejnost a Milén, povzbuzen úspěchem, začal pracovat na dalších dvou cyklech, a to na cyklu *Z poradního sboru města Brna* a na cyklu *Naši politikové*. Bylo to období figurální tvorby, která se od roku 1920 prosadila také do jeho ilustrací v Lidových novinách, například k baletním zkouškám nebo k doprovodným textům *Lavička v parku, Ka-*

E. Milén: **Vlastní podobizna.**, 1919

várečné okno, Dostihy, Nádraží v noci. Otiskoval rovněž skici z přípravných cvičení na *Sokolský sjezd* a začal užívat pod texty i kresby barevné podtitky, aby při typografické a grafické úpravě nedělních příloh Lidových novin plně rozvinul svůj grafický talent.

Jeho kreslířské dílo prošlo slohovým vývojem od impresionismu k novému klasicismu, od jemné, přerušované kresby ke kresbě obrysové, jak to nejlépe dokládají studie *Svatý Václav* (1929), *Máchovské variace* na text Josefa Hory nebo kresby k *Venuši* Tita Lucretia Cara (1936). Díky pochopení šéfredaktora Arnošta Heinricha vtiskl Milén Lidovým novinám cílevědomou a vytrvalou práci osobitý vzhled jak v typografické, tak v ilustrační úpravě, především ovšem zase v klasicistně vyvážené podobě, která odlišovala Lidové noviny od soudobé, daleko moderněji orientované funkcionalistické a konstruktivistické typografie české umělecké avantgardy.

Sklon k harmonickému a dekorativnímu rozvržení plochy charakterizuje také jeho četné ilustrace, obálky a úpravy knih, ale i kreslené a typografické plakáty. Práce pro Lidové noviny a potřeba rozvoje grafiky v Brně přivedla Miléna na typografickou školu a ke spolupráci s revui

Grafický obzor, zejména však s brněnským nakladatelem Stanislavem Kočím a s nově vzniklou Polygrafií, která tiskla většinu knih pražského Františka Borového. Milén při úpravách obálek pro Borového nehledal poučení u avantgardy, nýbrž u „obrotitelů české knihy“ z počátku století, u Vratislava Hugona Brunnera, Jaroslava Bendy a Františka Kysely, jak ukazuje pergamenová vazba knihy *Den* od Rudolfa Těsnohlídka (1923), s vytlačovanou a ornamentálně po celé ploše rozloženou kresbou, nebo červená vazba románů Václava Kršky *Klarisa a šedesát věrných* (1932), rámovaná stříbrnými páskami, a pergamenová vazba se zlatým otiskem do hloubky pro sbírku básní Klementa Bochořáka *Snář a plamenář* (1940). Sklon k rukodělně okrášlené knize trval u Miléna i dále, např. v obálce na knihu Karla Čapka *Vzrušené tance* (1946) se siluetou bájného antického boha Pegase v orámovaném poli nebo v návrzích na obálky knih Josefa Hory *Zabráda Popelčína* (1940), Jaroslava Seiferta *Světlem oděná* (1940), *Jablko z klína* (1947) a v luxusně vybavených bibliofilských publikacích, z nichž připomeňme alespoň *Moravské zemské desky* (1931), *Na památku třicátého výročí smrti Karla Staršího z Žerotína* (1936), *Světový kongres studentstva v Brně* (1945), pamětní listy, diplomy a ceny Země Moravskoslezské.

Dmyslové zaujetí skutečností, posílené ještě příkladem Maxe Švabinského, snaha vcítit se do literární předlohy a převést ji do kreseb charakterizuje též Milénovy ilustrace ke knihám, pro které prováděl ve směr i návrhy na obálky. Otiskoval je rovněž v Lidových novinách. Vyvíjejí se stejně jako obálky od impresionismu k novému klasicismu, ostatně jako i plakáty. První plakát provedl Milén trojbarevnou litografií, technikou, kterou se naučil ovládat právě u Maxe Švabinského. Byl to plakát pro Národní divadlo v Brně, a to pro hru *Pierot a Colombina* (1918). Uplatnil v něm nadání pro figurální kreslení, podobně jako v plakátech pro koncert *Váši Příbory* (1919), pro *Veřejné cvičení II. kraje Dělnických tělocvičných jednot v Brně* (1920), *Všezabradnický*

veletrh v Brně (1921) nebo pro *Školu rytmiky M. Paulovské* (1929). Ani v typografických plakátech pro výstavy KVV Aleš, SVU Mánes, pro výstavy *Bobumila Kubišty*, pro *Závody automobilového klubu* nebo pro *První kongres esperantistů* nevyužil konstruktivismu, ale spíše tradičně ušlechtilého písma a harmonicky vyvážených kompozičních celků, v posledním z nich módního rondokubismu. K nešťastnější symbióze bravurně štětcem načrtnutých portrétů v kombinaci s klasickým písmem dospěl teprve po válce v plakátech k oslavám *Leoše Janáčka* (1948) a k *Jubilejním oslavám Jiřího Mahena* (1957).

K rozsáhlé a mnohostranné práci, většinou z oblasti užitého umění, v rámci kterého provedl *náurb na sportovní pobár* (1929) a *na žezlo Pedagogické fakulty MU v Brně* (1949), patří hned od počátku též scénické výtvarnictví. Milénova spolupráce s divadlem – kromě už vzpomenu- tých portrétních kreseb z galerie Národního divadla v Brně – začala výpravou k *Husitům* Arnošta Dvořáka v roce 1924 a plně se rozvinula v jevištních dekoracích a v návrzích k Janáčkově operě *Liška Bystrouška*. Vědom si významu úkolu, zpracoval více než padesát návrhů, které vystavil v Uměleckoprůmyslovém muzeu v roce 1924. Avšak teprve po scénických výpravách k Shakespearově *Pobádce zimního večera* (1926), k baletům *Vzpouza*, *Třířobý klobouk* a *Šeberezáda* (1928 – 1929) a po krátké odmlce realizoval v roce 1936 inscenace k Molièrově komedii *Zdravý nemocný* a k Aristofanovým *Zabábám*, v nichž využil poprvé soudobých avantgardních postupů v jevištní zkratce a v konstruktivistické stylizaci scény i v obrazové projekci a v moderně geometricky provedených kostýmech.

Jak naznačily první litografie, sklon k malířství u Miléna propukl hned při první příležitosti, která se mu naskytla. V roce 1923 zajel do Dalmácie, kterou tentokrát zachytil na několika kresbách a akvarelech. Na rozdíl od prvních impresionistických litografií však maluje *Bouři na moři*, *U moře ve Splitu* nebo *Dubrovnický širokým štětcem* a velkou barevnou

skvrnou, která nám připomene fauvismus, jak se to projevilo nejvýrazněji v jeho kyticích, malovaných od roku 1928. Zazněly v nich i ohlasy tvorby Josefa Čapka a Václava Špály. V *Zátiší s cukřenkou* (1939) si vyzkoušel dokonce kubistické tvarosloví, avšak krajinomalby z druhé světové války prokázaly jednoznačně, že Milén měl sklon spíše ke smyslově a klasicky vyváženě komponovaným uměleckým realizacím než k moderně. Tímto směrem se ubíralo i jeho profesorské působení na Masarykově univerzitě, od roku 1946 na pedagogické fakultě, od roku 1956 do roku 1961 na katedře dějin umění na filozofické fakultě.

J. SEDLÁŘ

Vzpomínka na doc. PaedDr. Františka Baladu

S úctou vzpomínáme na ty vysokoškolské učitele, kteří stáli při zrodu jednotlivých odborných pracovišť Pedagogické fakulty naší univerzity. K nim patřil doc. PaedDr. František Balada, od jehož úmrtí uplynulo v tomto roce 45 let. Narodil se v Albrechticích n.O. 24. června 1902. Po maturitě na reálce v Pardubicích pokračoval ve studiu na České vysoké škole technické v Praze a na Karlově univerzitě v Praze, kde získal aprobaci pro vyučování matematice a deskriptivní geometrii. Od r. 1924 učil na různých středních školách v Čechách, na Moravě i na Slovensku. V letech 1929 - 1938 působil na Komenského reálce ve Vídni. V roce 1938 se vrátil do republiky a učil na gymnáziu v Brně.

Od vzniku Pedagogické fakulty MU v Brně v r. 1946 se jako člen matematického a deskriptivního semináře významnou měrou podílel na koncepci učitelského studia matematiky v prvních letech existence fakulty. Na Pedagogickou fakultu přešel plným úvazkem v roce 1950, o čtyři roky později se zde habilitoval a od r. 1956 až do své smrti byl vedoucím katedry matematiky a fyziky.

Doc. Balada byl vynikající učitelem s pěkným vztahem k studentům, kterým imponoval širokým odborným rozhledem, hlubokými znalostmi z historie matematiky, metodickou pohotovostí i značnou náročností na jejich profesní přípravu.

První vědeckou práci z oboru matematiky uveřejnil již v r. 1926. Od té doby publikoval na 80 článků zaměřených k rozmanitým otázkám výuky matematiky a historie matematiky. Mnohé z nich byly uveřejněny v polských a ruských odborných časopisech. Byl spoluautorem několika středoškolských učebnic matematiky a metodických průvodců k nim. Výsledky svého studia z historie matematiky shrnul ve své knize *Z dějin elementární matematiky* vydané v roce 1959 a učitelé hojně používají.

Jeho práce v matematice i v přípravě budoucích učitelů byla po zásluze oceněna udělením stříbrné medaile Jednoty československých matematiků a fyziků in memoriam v roce 1962.

J. HÁJEK

Sto let od narození profesora Roberta Konečného

Letošní rok přináší dvě významná jubilea vztahující se k osobě profesora Roberta Konečného. Na den 23. 4. 2006 připadá stoleté výročí jeho narození a na podzim vzpomene dvacátého pátého výročí jeho úmrtí. Obě tato jubilea jsou v roce, kdy si Psychologický ústav Filozofické fakulty naší univerzity připomíná 80 let svého trvání.

Profesor Konečný vystudoval klasické gymnázium v Brně a po maturitě se zapsal na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, kde studoval filozofii, češtinu a němčinu.

Absolvoval v roce 1929, o rok později dosáhl doktorátu filozofie na základě obhájení disertační práce Julius Zeyer v zrcadle snů, kterou pozitivně hodnotil i Arne Novák.

Čtyři roky učil na gymnáziu v Tišnově. V letech 1933 až 1939 byl profesorem klasického gymnázia v Brně, kde se stal naším prvním školským psychologem, oficiálně

schváleným školskými úřady. Ihned po německé okupaci se stal jedním z členů direktoria odbojové skupiny Obrana národa. V listopadu 1939 byl zatčen gestapem a celou válku vězňen nejprve v nacistických celách a potom, až do svého útěku v dubnu roku 1945, na těžkém uzavřeném oddělení Psychiatrické léčebny v Brně - Černovicích, kde uplatnil své vynikající znalosti psychopatologie a dokonale simuloval duševní chorobu.

V roce 1946 byl povolán na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, kde se téhož roku habilitoval v oboru filozofie. Přednášel filozofickou propedeutiku, logiku a noetiku (prof. Tvrdý vzkázal po spoluvěznících z koncentračního tábora, že by si přál, aby jeho

přednášky převzal po válce na fakultě právě Konečný), dále fyziologickou psychologii a sociální psychologii. Z této doby pocházejí jeho práce *Subjekt reálný a subjekt mezný* a *Psychologická analýza výsledků individuální a kolektivní práce*.

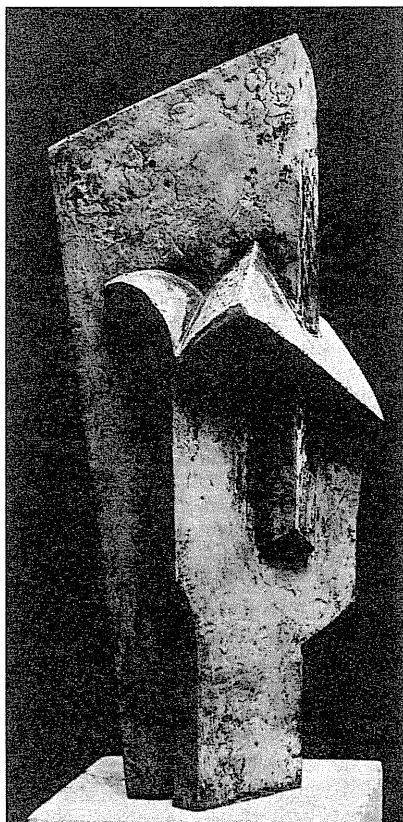
Roku 1950 musel R. Konečný pro svoje postoje a názory z fakulty odejít. Začal pracovat osudově tam, kde strávil celou válku, tj. v Psychiatrické léčebně v Brně-Černovicích. Stal se tak prvním klinickým psychologem na Moravě a jedním z prvních v celém státě. Konečný nezaohřkl a nestáhl se do sebe, nýbrž s činorodostí sobě vlastní začal intenzivně pracovat ve všech oblastech klinické psychologie. V oblasti diagnostické i v psychoterapii dosáhl vynikajících praktických úspěchů, prováděl však i výzkumnou činnost. Za mnohé je možno uvést jeho průkopnické práce s narkogenem, byl vynikajícím znalcem hypnózy, věnoval se dětské kresbě.

V roce 1963 mohl Konečný nastoupit do oddělení vývojové psychologie v akademii věd, kde se věnoval významu psychopatologie pro zkoumání normální osobnosti. Teprve politické uvolnění konce šedesátých let jej znovu přivedlo na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity, kde působil od roku 1968 jako profesor psychologie a vedoucí příslušné katedry. S nástupem „normalizace“ odchází Robert Konečný z univerzity a působí nadále v Psychologické laboratoři ČSAV v Brně jako vedoucí vědecký pracovník až do svého odchodu do důchodu v roce 1976.

Osobnost profesora Roberta Konečného budí úctu svou mnohovrstevnatostí, hlubokým soucítěním i širokými zájmy a rozsahem vzdělání.

Jeho angažovanost ve věcech veřejných byla patrna již od studentských let. Ještě jako posluchač filozofické fakulty např. vedl úspěšnou kampaň proti uvažovanému celibátu žen ve školství a ke spolupráci v tomto boji získal i I. A. Bláhu.

V meziválečném období přispíval do Lidových novin, Naší doby, Ruchu, Činu, Kritického měsíčníku aj. Referoval o literárních novinách, glosoval dění ve filozofii a psychologii. Po válce byl např. jednatelem Filozofické jednoty, místopředsedou Sdružení

J. Lipchitz: *Hlava*, 1915

moravských spisovatelů, předsedou literární sekce Kulturní rady Zemského národního výboru apod. Konečný již jako středoškolský profesor vykonával psychologickou praxi. V letech 1927 až 1934 prováděl výzkum v laboratoři Společnosti pro výzkum dítěte, poté vybudoval Studentskou poradnu, kde působil až do r. 1938.

Konečný je autorem dvou prozaických knih: první (Spáč v plamenech) vyšla v r. 1938, druhou (Studnice zapečetěná) vydal pod pseudonymem Jan Radeš a v roce 1943 získala první cenu v literární soutěži Melantricha. Publikoval čtyři knihy veršů, známé jsou i jeho práce literárněvědné a práce věnované otázkám literární psychologie. Ve zralém věku vydal odbornou práci Vladimír Hoppe, příspěvek k historii a kritice iracionalismu (1970).

Svoje klinickopsychologické teoretické vědomosti a praktické zkušenosti uplatnil v opakovaně vydané monografii Psychologie v lékařství (napsaná spolu s psychiatrem prof. Bouchalem), která byla průkopnickou prací v oboru a dodnes patří k relevantním titulům dané vědní oblasti.

Prof. Konečný byl osobností nesmírně mnohostrannou. Spisovatel, filozof, esejista, literární kritik, psycholog teoretik i praktik, odbojář, veřejný pracovník, glosátor kulturního dění, průkopník celých oborů psychologie, člověk vždy angažovaný při prosazování nových idejí i smysluplných institucí, člověk veřejně činný v nelepším slova smyslu.

Bohužel nebylo mu dáno, aby více let svého plodného života věnoval fakultě a studentům. Jeho žáci vzpomínají na živé, odborně fundované a lidstvem prozářené přednášky. Bývalí spolupracovníci si s láskou a úctou připomínají jeho odbornou a lidskou hloubku, jeho vztah k umění a široký kulturní rozhled, ochotu kdykoliv kohokoliv vyslechnout i jeho noblesní a současně demokratický styl vedení katedry. Vzpomínají na něj nejen psychologové, ale i obec filozofická, literární, medicínská a školská. A pochopitelně řada jeho bývalých pacientů, kterým účinně pomohl v dobách své klinické praxe.

M. SVOBODA

Erich Olšar – sto let od narození

Dne 27. března 2006 si připomínáme stoleté výročí narození docenta Právnické fakulty Masarykovy univerzity Ericha Olšara.

Erich Olšar se narodil v roce 1906 v Orlové. Od roku 1917 navštěvoval české státní reálné gymnázium v Orlové, kde dne 25. 6. 1925 složil maturitní zkoušku.

Poté spojil svůj další osud s Právnickou fakultou Masarykovy univerzity. V roce 1925 nastoupil na této fakultě ke studiu. Po složení tří teoretických zkoušek a složení tří rigoróz (první dne 25. 6. 1930, druhé dne 11. 12. 1931 a třetí dne 6. 5. 1932) byl dne 13. 5. 1932 promován na doktora veškerého práva.

Další rozšíření kvalifikace znamenala pro Ericha Olšara v letech 1932 až 1933 studia na právnické fakultě v Paříži, kde studoval jako stipendista francouzské vlády. Jeho vědoucím byl profesor Donnedieu de Vabres.

Erich Olšar se již jako student zapojoval do chodu Právnické fakulty nad rámec svých studijních povinností. V období od 1. 8. 1926 do 31. 10. 1926 působil jako prozatímní výpomocná síla v seminární knihovně Právnické fakulty, v období od 1. 4. 1928 do 30. 11. 1930 jako pomocná vědecká síla v Ústavu pro právo trestní, Ústavu pro právo občanské a v seminární knihovně. Od 1. 12. 1930 do 31. 12. 1931 byl výpomocným asistentem Ústavu pro právo trestní a seminární knihovny.

Od 1. 1. 1932 až do 5. 12. 1943 pracoval jako kvalifikovaný asistent Ústavu kriminologického (jeho nadřízeným byl prof. Jaroslav Kallab). Vedle této pozice pracoval také jako asistent judičiálního oddělení seminární knihovny Právnické fakulty, a to v období od 1. 1. 1932 do 24. 2. 1942.

Ačkoli byl Erich Olšar vědeckým pracovníkem, neztrácel také kontakt s praxí. V době od 3. 1. 1934 do 3. 7. 1934 působil jako bezplatný právní praktikant u Krajského a Okresního soudu trestního v Brně. Od 1. 8. 1934 do 30. 9. 1934 také vykonával právní praxi na bezpečnostním oddělení Policejního ředitelství v Brně.

V průběhu druhé světové války změnil Erich Olšar své působíště. Dne 3. 11. 1941 byl přidělen Zemské a univerzitní knihovně v Brně. Na krátkou chvíli také opustil Právnickou fakultu, protože v době od 6.12.1943 do 31.5.1945 pracoval v knihovně Německého vysokého učení technického v Brně.

Po skončení druhé světové války se vrátil zpět na Právnickou fakultu MU, ale ne nadlouho. Na této fakultě přestal působit již v únoru roku 1946, kdy byl pověřen funkcí děkana a vedením přednášek na sociální fakultě nově založené Vysoké školy politické a sociální v Praze.

Erich Olšar dosáhl i několika akademických funkcí. Dne 29.5.1937 byl výnosem Ministerstva školství a národní osvěty habilitován docentem pro obor československého trestního práva a řízení trestního na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Dále byl dne 15. 4. 1947 jmenován řádným profesorem Vysoké školy politické a sociální pro obory sociální patologie a trestněprávní politika.

Erich Olšar byl plodným autorem. Z jeho děl uvádíme např. Přehled a výklad smluv o vydávání zločinců dosud republikou Československou uzavřených (1929), Trestní právo v zemích slovanských a na Balkáně (1934), Trestní právo v zemích germánských (1935), Trestní právo v zemích románských (1935), Trestní právo v zemích angloamerických (1935), Nacionálněsocialistické trestní právo německé (1935), Příspěvek k nauce o vině (1936) Normativní stránka úmyslu. Pocta k šedesátým narozeninám prof. dr. Alberta Miloty (1937), K otázce jednání právního, Sborník prací k počti šedesátých narozenin Františka Weyra (1939) a Studie o protiprávnosti (1940) a další dílčí pojednání rovněž zaměřená na trestněprávní problematiku.

Erich Olšar, otec tří dětí, zemřel v květnu roku 1973.

PETR KUČERA

Sto let od narození prof. MUDr. Rudolfa Vávry, DrSc.

(1906 – 1970)

MUDr. Rudolfa Vávru si vybral jako asistenta (pouhé 2 roky po ukončení jeho studia na Lékařské fakultě MU v Brně) tehdejší přednosta Ústavu pro všeobecnou a pokusnou patologii prof. Vilém Laufferger. Pověřil ho přednáškami *patologické fyziologie útvárných elementů krve*; tyto přednášky pak R. Vávra odpovědně vykonával od r. 1931 až do uzavření vysokých škol v r. 1938.

R. Vávra se narodil v Pardubicích (11. 1. 1906), ale vyrůstal na Moravě. Rodina se totiž přestěhovala do Ostravy, kde v letech 1912-1916 vychodil Vávra obecnou školu a v letech 1916-1924 vystudoval klasické gymnázium. Poté se přihlásil na lékařská studia do Brna, která ukončil promočním slibem 11. 12. 1929.

Možnosti pracovat s prof. Lauffergerem si velice vážil a pod jeho vedením se poměrně rychle zapojil do výzkumu na ústavu. Jednou z prvních publikovaných prací je článek *Metabolismus porfyrinů* (Biol. Listy, r. 13, č. 3) a *Příspěvek k anomální viskozitě* (Spisy LF MU, sv. 13, 1933), další příspěvky byly psány i pro zahraničí (např. *Méthode de mesure des Cellules*. Séances de la Société de Biologie, sv. 67, 1934). Do začátku války napsal na dvě desítky odborných statí pro domácí a zahraniční lékařské časopisy, v nichž zúročil i své zkušenosti ze dvou zahraničních stáží na vědeckých ústavech v Paříži a v Londýně (1936); referoval o nich v r. 1937 v Biologických listech (č. 3 a 4) v článcích *Dojmy z pařížských ústavů* a *Anglické lékařské ústavy*. Samostatná vědecká práce mu umožnila habilitovat se ze všeobecné a experimentální patofyziologie ještě před válkou (5. 5. 1939).

Během okupace pracoval R. Vávra v nemocnici U Sv. Anny jako řadový lékař. Koncem května 1945 se zase vrátil na znovu otevřenou Lékařskou fakultu a významně přispěl k obnově činnosti ústavu. Do konce r. 1945 byl jmenován mimořádným profesorem a takto graduován LF opustil. Další Váv-

rova vědecká a pedagogická činnost se už rozvíjela mimo Brno. Odešel totiž společně s dalšími kolegy - J. Bedrnou, J. Hybáškem, J. Maršálkem a J. Vanýškem - na nově zřizovanou Lékařskou fakultu Univerzity Karlovy do Hradce Králové, jejíž první studijní rok slavnostně zahájil 25. 11. 1945 jeden z jejich významných zakladatelů, tehdy rektor UK, prof. Jan Bělehrádek.

R. Vávra, od r. 1946 už řádný profesor, buď doval hradecký ústav od samého počátku s velkým pracovním nasazením a svými badatelskými pracemi významně přispěl k rozvoji vědeckého života na nové fakultě.

Již v Brně se stal členem Biologické společnosti (založené zde v r. 1922), v Hradci Králové působil jako předseda fyziologické sekce České lékařské společnosti J. E. Purkyně i jako neúnavný koordinátor státního vědeckého výzkumu.

Oboru zanechal více než 100 vědeckých prací, dvě monografie a několikrát skripta, kterými mírnil nedostatek učebnic. Badatelské úsilí věnoval hlavně elektrofyziologii, fyzikální chemii a metabolismu bílkovin. Přednáškami vedl studenty k logickému myšlení, k důslednému hledání vnitřních souvislostí studovaných jevů a vždy je seznamoval s nejnovějšími poznatky v oboru. Jeho práce byla oceněna hodností DrSc. (1956) a řádem *Za službu vlasti* (ke 20. výročí založení fakulty).

Prof. MUDr. Rudolf Vávra, DrSc., vyzpěl v badatelskou a pedagogickou osobnost už na LF MU v Brně pod vedením prof. Laufbergera, předního a světově uznávaného československého fyziologa a biochemika. Všechny své zkušenosti vydatně zhodnotil ve funkci dlouholetého přednosty patologické fyziologie, takže význačné místo mu náleží především v dějinách hradecké fakulty, s níž prožíval nejednoduché začátky, její převedení pod vojenskou správu v r. 1951 (katedru vedl v hodnosti náčelníka - podplukovníka), její opětový návrat do civilní medicíny v r. 1958 i mnoho slibujících léta šedesátá. K jeho šedesátinám mu v ČLČ popřál L. Vokrouhlický mj. *„ještě mnoho let takového úspěšného působení“*. Bohužel zbyla už jen čtyři léta - v r. 1970 se náhle Vávruv život uzavřel.

V. LINHARTOVÁ, A. VAŠKŮ

Vzpomínka na dr. Zdeňka Buřila

V letošním roce uplynulo 85 let od narození PhDr. Zdeňka Buřila, odborného asistenta katedry matematiky Pedagogické fakulty MU. Narodil se v Užhorodě dne 21. 3. 1921. Po maturitě na reálném gymnáziu v Brně - Králově Poli absolvoval abiturientský kurz při Státní obchodní akademii v Brně. Za okupace byl totálně nasazen v továrně na letecké motory v Brně-Lišní. Po válce se mohl vrátit ke studiu a získat učitelskou kvalifikaci pro obor matematika a fyzika na Vyšší škole pedagogické v Brně.

Dr. Buřil vyučoval na řadě škol okresů Třebíč, Velká Bíteš a Brno-venkov s vynikajícími výsledky pedagogické práce. Proto byl vybrán pro působení na nově vzniklé experimentální matematické ZDŠ na tř. Kpt. Jaroše v Brně. Zde se aktivně podílel na ověřování nového obsahu i metod výuky matematiky, na recenzi nových učebních textů i sbírek úloh k nim určených. Jeho pedagogické mistrovství bylo oceněno několika čestnými uznáními na úrovni města i kraje a titulem Vzorný učitel.

V roce 1973 přešel na katedru matematiky Pedagogické fakulty naší univerzity, kde působil po dobu deseti let jako odborný asistent se zaměřením na didaktiku matematiky škol I. stupně. V této funkci měl příležitost předávat své bohaté pedagogické zkušenosti budoucím učitelům - elementaristům.

Zvláštní kapitolou práce dr. Buřila je jeho více než dvacetiletá činnost v městském a později krajském výboru matematické olympiády v Brně. Jeho organizačtorská práce v tomto směru byla oceněna čestným uznáním celostátního sjezdu Jednoty československých matematiků a fyziků v r. 1975 a o rok později čestným uznáním k 25. výročí MO.

Měl jsem příležitost poznat záslužnou práci dr. Buřila při různých příležitostech na fakultě i mimo ni a mohu říci, že byl učitelem nadmíru svědomitým a pečlivým, který dovedl nadchnout a získat pro matematiku. Takový zůstane ve vzpomínkách mých i členů katedry, kde působil.

JIŘÍ HÁJEK

Jak to vidím já**Pohádka o Habsburcích a rakousko-uherské monarchii**

VRATISLAV KADLEC

Když jsem si přečetl článek pana Soudka „Co s Habsburky?“, myslím jsem zpočátku, že je míněn ironicky a zasmál jsem se zejména u věty, že „demokracii jsme se učili u Rakouska“. Pak mne ale napadlo, že jsem podobnou nehoráznost už někde četl a že byla myšlena vážně. Zalistoval jsem tedy ve svém archivu a našel jsem v pátečním magazínu Lidových novin z 28. 2. 2003 rozhovor vedený s Ottou Habsburským u příležitosti odhalení sochy Františka Josefa I. ve Františkových Lázních. Cituji:

[Otázka redaktora]

Co říkáte tomu, že v české historické literatuře a tisku Habsburkové mnohdy vystupují v negativním světle. Habsburkové byli těmi, kdo porazil Čechy na Bílé hoře a kdo stál za jejich germanizací, kdo...

[odpověď Otty Habsburského]

... ano. Kdyby vyhráli obránci Bílé hory, dnes by žádní Češi nebyli. Všichni by byli ve skutečnosti poněmčeni.

[otázka red.]

Jak to?

[odpověď O. H.]

Protože na straně těch, kteří prohráli, byli samí Němci. Češi byli na druhé straně. Ale pak to mělo trošku nešťastný průběh.

Myslel pan Otto Habsburský tím „nešťastným průběhem“ snad to, že jeho předek Ferdinand II. z pomsty za to, že ho čeští stavové nechťeli zvolit za českého krále, nechal po vyhrané bitvě na Bílé hoře popraviti 27 příslušníků šlechtického a městského stavu a zabavit jejich majetek, který pak rozdál cizincům? Kromě toho zavedl v Čechách němčinu jako úřední jazyk, čímž položil základ pro germanizaci českého národa.

V tomto úsilí pokračovali pak všichni jeho dědicové. Práv království českého nebylo šetřeno a dokonce i do české dvorské kanceláře byli dosazováni cizinci. Za Marie Terezie byla v roce 1749 česká dvorská kancelář dokonce zrušena. Jenom díky statečnosti a pevné vůli – především venkovského lidu – tento záměr ztroskotat a český národ si přes tři staletý útlak zachoval svou identitu a řeč.

Nemá smyslu polemizovat zde se všemi jednotlivostmi shora uvedeného článku. Kdo chce, může se poučit ze seriózních dějepisných knížek. O jednom tvrzení, které mě dojalo, bych se přece jenom zmínil podrobněji. Týká se „staříčkého mocnáře“ a jeho „demokratičnosti“, jakož i jeho snahy o „vyrovnání“ s Čechy. Je tím snad míněno, že během 67 letého panování nenašel tento hodný pán čas, aby se nechal korunovat českým králem, a tudíž nosil a uváděl tento titul neprávem? Dále je známo, a to nejenom ze Švejka, že „staříčkový mocnář“ byl senilní a jako takový *byl ochoten podepsat vše, co se mu předložilo*.

Podobně jako pan Soudek jsem se i já narodil za první republiky a o jím opěvovaném mocnářství jsem nejenom slyšel vyprávět, ale zažil důsledky jeho působení ve vlastní rodině. Jsem totiž pravý Čechoslovák – otec byl Čech a matka Slovenka – narozený v Košicích. Mohu tedy z vlastní zkušenosti (bydleli jsme do r. 1939 v Košicích) referovat o poměrech v druhé části monarchie, tj. v Uhersku. Slovinci neměli totiž nikdy vlastní stát a nebyli ani považováni za národ, ba dokonce ani ne za lidi. Heslo, které nám po mnichovské dohodě psali na domy „Kasa nem étel és Slovák nem amber“ (Kaše není jídlo a Slovák není člověk) vzniklo za Rakouska-Uherska, kde v slovenském jazyce byla povolena jen obecná škola, vyšší školy byly jen maďarské. Úřední řečí byla výhradně maďarština a částečně němčina. Všichni moji slovenští strýčkové a tety dodělávali vyšší školy až za ČSR. Jestliže já něčeho lituji, tak to určitě není „zmizení velkého státu ve střední Evropě“, ale rozpad demokratické Československé republiky.

V roce 1939 jsme se museli – jako Češi, podle otce – přestěhovat do protektorátu – do Brna. Tam jsem po válce studoval na Masarykově univerzitě mimo jiné i historii. Proto také jsem před nedávnem náhodou četl knihu André Maurois: *Dějiny Francie*, která se mi teď hodí jako neutrální svědek a autorita k našemu tématu. Na str. 408 uvedené knihy Maurois píše o přípravách první světové války (1914-1918) následovně:

„Chtělo-li tedy Německo rozpoutat a vyhrát válku v Evropě, muselo to být z důvodu, který by zajímal Rakousko. Ra-

kousko-uherská vláda se však zajímala téměř výhradně o balkánské poměry a o útlak Slovanů v dvojité monarchii.“

(*André Maurois: Dějiny Francie, str. 408, nakl. Lidových novin, Praha 1994*).

A aby bylo jasno, že snad netrpím nějakou fobií proti Rakušanům nebo Němcům (což v podstatě Habsburkové také jsou), uvádím, že od r. 1968 žiji v Německu, kam jsem uprchl před „sprátelenými armádami východního bloku“.

Redakci Universitas došlo

ECOTOX 2005 Advances and Trends in Ecotoxicology. Book of Abstracts. Brno, Czech Republic, September 5 – 7, 2005. Masaryk University Brno, 2005

Central European Journal of Canadian Studies. Volume 4 – 2004, Masaryk University Brno, 2005

Čtanka anglických textů. Karolína Stehlíková. MU Brno, 2005

Daniél Dvořák, Petr Hrouda: **Ježaté houby. Lošáky a korálovce.** Masarykova univerzita v Brně, 2005

ENVIROINFO Brno 2005. Jiří Hřebíček, Jaroslav Ráček (eds.). Part 1 and 2. Masaryk University. Brno, 2005

Geologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku v roce 2004. Masarykova univerzita Brno, 2005

Musica viva in schola XIX. Ed. Petr Hala. Masarykova univerzita v Brně, 2005

Ročenka 2004. Ekonomicko-správní fakulta. Masarykova univerzita v Brně, 2005

Ročenka 2004. Lékařská fakulta MU. Fakultní nemocnice Brno, Interní hematologická klinika. Masarykova univerzita v Brně, 2005

Photosynthesis and Stress. Biophysical and Biochemical Methods in Photosynthesis Research Central-European Conference Brno, Sept. 15 – 16, 2005. Masaryk University Brno, 2005

43 Congress of the Czech Anatomical Society. Programme and Abstracts. September 4 – 7, 2005. Masarykova univerzita v Brně, 2005

Sborník příspěvků z teoretického semináře pořádaného Katedrou veřejné ekonomie ESF MU v Brně. Masarykova univerzita v Brně, 2005

11 Blue Danube Symposium on Heterocyclic Chemistry. Book of Abstracts. August 29 – September 1, 2005. Masaryk University in Brno, 2005

Ztracené kontexty. K souvztažnostem české a německy mluvící divadelní kultury v Čechách a na Moravě. Sborník referátů přednesených 18. října 1995 na konferenci českých a rakouských divadelních historiků. Uspořádali Bořivoj Srba a Jana Stárková. Masarykova univerzita v Brně, 2004

Panorama knih

Miloš Večeřa, Jana Dostálová, Jaromír Harvánek, Drahomíra Houbová: Základy teorie práva*

Posuzovaná publikace je zaměřena na otázku základů teorie práva. Text je v rozsahu 106 stran a je členěn do dvanácti kapitol.

Autorský kolektiv se zabývá důležitou oblastí práva, právní teorií, která je předmětem soustavného zkoumání a nového poznání. Tuto skutečnost podtrhuje aktuálnost tématu publikace a její potřebnost pro výuku teoreticko právních disciplín na právnických fakultách, neboť teorii práva nelze vynechat pouze na základě původních a mnohdy moderní právní vědou překonaných dogmat. Publikace je zpracována v tomto duchu a navazuje na historickou tradici brněnské právnické fakulty z dob první republiky, kdy tato fakulta reprezentovaná významnými právními teoretiky výrazně přispěla k rozvoji zejména normativní teorie práva.

Učebnice je přínosná také tím, že ačkoli vychází z klasického pojetí a dělení této právní disciplíny, myšlenkově navazuje na moderní poznatky právní vědy. Ze seznamu uváděných pramenů je patrné, že čerpá z široké škály nejen světových autorů, z nichž lze jmenovat např. H. L. A. Harta, R. Dworkina, O. Weinberga, známých svým novátorským přístupem k právní teorii a hodnocení práva, ale také z autorů českých, působících na právnických fakultách v minulosti i současnosti. Výběr těchto pramenů a z bohaté zkušenosti autorů dávají posuzované učebnici vysokou hodnotu. Publikace není úzce zaměřena na určitou oblast teorie práva. Tím, že využívá poznatků různých právních škol a současné reality, poskytuje ucelený přehled a je předpokladem, že student po jejím prostudování získá dostačující informace z předmětné oblasti k tomu, aby se dokázal orientovat v postulátech právní teorie a různých teoretickoprávních směrech.

Text učebnice je obsahově logicky členěn do dvanácti kapitol.

První kapitola uvádí pojem práva, jeho podstatu a vznik, dále popisuje systém právní vědy. Druhá kapitola je věnována systému práva a jeho základnímu členění. Třetí kapitola seznamuje s termínem právní kultura a pramen práva. Ve čtvrté kapitole se autoři věnují konceptu, základním podobám, modelům a základním principům právního státu. Pátá kapitola popisuje proces tvorby práva z pohledu různých teorií, vysvětluje tvorbu práva ve vlastním slova smyslu a ukazuje také na možné nedostatky při tvorbě práva. Obsahem šesté kapitoly je problematika právních norem, zejména z pohledu pojmu, obsahu, struktury, působnosti, aplikovatelnosti a efektivnosti. Sedmá kapitola rozvádí interpretační proces práva. Zabývá se především pojmem, hledisky, klasifikačními postupy interpretace práva a metodami výkladu. V osmé kapitole nalezneme popis realizace práva, otázky jeho působení a faktory ovlivňující dodržování práva. V deváté kapitole je popsána problematika právních vztahů. Nalezneme zde jejich charakteristiku a vysvětlení pojmů jako právní skutečnosti, subjekt, objekt a obsah právního vztahu. Desátá kapitola přibližuje aplikační proces práva a zabývá se zejména pojmy aplikace, aplikační proces, individuální právní akt a analogie práva. Obsahem jedenácté kapitoly je právní odpovědnost. Popisuje zejména otázky pojmu právní odpovědnosti, porušení právní povinnosti, klasifikaci deliktů, zavinění a subjektivní a objektivní odpovědnost. Konečná dvanáctá kapitola se zabývá právními zárukami zákonnosti. Vysvětluje pojem zákonnost a klasifikuje nejdůležitější právní záruky zákonnosti.

Posuzovaná učebnice splňuje veškeré požadavky na vysokoškolskou učebnici. Po stránce technické, jazykové, stylistické a grafické je na výborné úrovni. Práci též zhodnocuje čistota terminologie.

Skromnější rozsah textu je dán účelem pomůcky, která má sloužit především v bakalářských studijních programech. S moderním zpracováním učebního textu koresponduje zařazení multimediálního textu doplněného otázkami. Tohoto textu může student využít jak k vlastní kontrole znalos-

tí, tak k procvičování umožňujícímu lepší porozumění a efektivitu učení. Širší záběru autorů a omezenost rozsahu zřejmě způsobila, že poněkud menší pozornost je věnována problematice vztahu práva a morálky a jiným neprávním systémům norem uplatňovaným ve společnosti a také přirozenému právu, které nabývá na významu právě v současnosti. Vhodným by bylo širší rozvedení souvislostí mezinárodního práva soukromého se zřetelem na členství ČR v EU. Na druhé straně je velice přínosná kapitola obsahující schematický popis anglosaského právního systému, který začíná do tradiční evropské koncepce práva pronikat.

Tyto menší nedostatky se ovšem na kvalitě a hodnotě učebnice nijak neprojevují a spíše mohou studenta inspirovat k dalšímu bádání v publikacích uvedených v seznamu pramenů.

Vydání této nové učební pomůcky je třeba jen přivítat a hodnotit ji velice kladně.

J. TUZA

* Masarykova univerzita, Brno 2004, 106 s.
+ 1 CD-ROM

**Brázdil, R.,
Dobrovolný, P., Štekl, J.,
Kotyza, O., Valášek, H.,
Jež, J.:
History of Weather and
Climate in the Czech
Lands VI: Strong Winds***

Z tiskány Masarykovy univerzity v Brně vyšlo již šesté pokračování volně publikační řady věnované historii počasí a podnebí v českých zemích. Vyjma prvního dílu z roku 1995, které spatřilo světlo světa v zahraničí, všechny ostatní zajímavé díly nesou vydavatelskou pečeť Masarykovy univerzity. Zatímco v předchozích dílech byl pojednáván fenomén počasí a podnebí v letech 1000-1500 (I.), problematika nejstarších denních pozorování (II.), denních záznamů v 16. st. (III.), vztahu počasí a místního hospodářství v Lounech v 15.-17. st. (IV.) a při-

strojových měření na Moravě koncem 18. st. (V.), nyní se autorský kolektiv, v němž má především stále místo prof. Rudolf Brázdil z Geografického ústavu Přírodovědecké fakulty MU, zaměřil na atraktivní problematiku vichřic a obecně silných větrů. Tento jev ostatně poutá pozornost nejen odborné veřejnosti od nejstarších dob, a to samozřejmě nejen v českých zemích. Doposud však u nás chyběla publikace, která by se této otázce věnovala napříč psanou českou historií a dávala ji do souvislostí s povětrnostní situací obecně v širším (evropském) kontextu.

Nejnovější práci autoři rozdělili do devíti kapitol. V úvodní části zdůrazňují ekonomický, environmentální a humánní aspekt problematiky. Jen v posledním půlstoletí vichřice hrály v lidském společenském podobnou negativní roli jako zemětřesení, záplavy či sumárně další přírodní katastrofy. Dokonce v úhrnu pojistných škod nemají ve světě konkurenci a nepochybně patří mezi nejčetnější škodlivé přírodní procesy, které postihují lidskou společnost.

Terminologické a definiční stránce publikace je věnována druhá kapitola, kde autoři uvádějí klasifikace „silných“ větrů. Na základě využití Beaufortovy stupnice (12 dílně) již do skupiny silných větrů patří polovina, tedy větry 7.-12. stupně síly – od „prudkého větru“ po hurikán, resp. orkán.

Třetí kapitola se zabývá dosavadními poznatky o výskytu silných větrů v ČR a v Evropě. Tento fenomén vždy poutal pozornost veřejnosti, včetně odborné, a tak se podařilo nahromadit množství pozorování za poměrně dlouhé období u nás, v Evropě i v zámoří.

Jak vypadají záznamy prvních měření od nás, se v podrobnostech čtenář dozví ve čtvrté kapitole. Není bez zajímavosti, že první přístrojová měření byla u nás prováděna již před známými pozorováními v pražském Klementinu od roku 1752. K prvním systematickým patří měření v Zákupcích už v letech 1719-20. Moravská měření naproti tomu se datují teprve od roku 1771 v Telči. V každém případě vítr byl od počátku předmětem pečlivých záznamů, jak co se týče směru, tak i síly. Zájemci se zde dozvedí také zajímavosti z oblasti vývoje potřebných při-

strojů, terminologie a klasifikace, včetně zpracování výsledků měření charakteristik větru v období 1961-1990 na několika meteorologických stanicích sítě ČHMÚ.

Pátá kapitola nastiňuje vztah mezi výskytem silných větrů a synoptickými situacemi. Je zřejmé, že tyto jevy jsou intenzivně vázány na přechody front, a tedy na cyklonální situace. Uvnitř vzduchových mas vzniká silných větrů daleko méně, a ty pak zpravidla souvisejí s konvekčními pohyby vzduchu (a bouřkovou činností). Na 29 případech a mapách jsou demonstrovány typické případy tlakového a teplotního pole nad střední Evropou, které vedly k výskytu silných větrů.

Stručný přehled hlavních informačních zdrojů s historickými záznamy o silných větrech a metodologii jejich zpracování nabízí kapitola šestá. Následující sedmá kapitola pak podává chronologický přehled známých případů vichřic, které postihly české země. Orkánů zřejmě bylo v českých dějinách početně, a tak se první záznamy objevují již v nejstarších kronikách v 10. století. Renesance přinesla do problematiky cílený zájem a systematický přístup. Od 16. století jsou tak k dispozici vcelku solidní zápisy o jevech v ovzduší, chování větru a s ním spojených efektů, a také o škodách. Doslovné citace kronik (v češtině, němčině a latině s anglickým překladem) a komentáře k nim tvoří nejobjemnější část celé publikace. Není nezajímavé si také všimnout slohu, který tehdejší pozorovatelé či zapisovatelé používali, aby svým záznamům dodali potřebné dramatickosti.

Osmá kapitola poskytuje interpretované a systemizované údaje o silných větrech, jak je autorský tým získal rozбором záznamů všeho druhu. K dispozici bylo celkem na 2400 záznamů, až na pár výjimek jsou všechny z druhého tisíciletí. Na kartogramech jsou pak pro každé století představena místa a údaje o četnosti záznamů pro 16. až 20. století. Sloupcové grafy po jednotlivých letech (1500-1999) poskytují četnosti těchto jevů v teplém i chladném ročním období a roku jako celku. Výsledky všestranné klimatologické analýzy dokumentují ohromné množství vykonané analytické práce. Autoři se pokusili dát získané výsledky do souvis-

lostí s tlakovými a teplotními charakteristikami v evropském měřítku a odvodili celou řadu zákonitostí. Pro zajímavost: na západní cyklonální situace a pozici nízkého tlaku nad naším územím se váže téměř čtvrtina případů silných větrů.

Ve velmi zajímavé a obsáhlé práci se autoři nevyhnuli drobným chybám, které však představují jen píhy krásy. Kartografové by jim asi neschválili číselná označení izolinií „vzhůru nohama“ ve většině map. Naopak geografové zatím marně hledají prostorovou analýzu získaných poznatků. Už jen mapy s četnostmi výskytu silných větrů inspiroují nikoliv jen a pouze k regionálnímu popisu shluků, nýbrž také ke hledání korelací mezi charakterem či konfigurací reliéfu, typem krajinných jednotek, charakterem využívání území a nakonec také i s hustotou sídel a zalidnění. Lze oprávněně předpokládat, že kde je obyvatel a sídel málo, málo bude i záznamů, což ostatně autoři naznačují. Čili zřejmě by se našly i souvislosti mezi množstvím záznamů a obyvatelstvem, mezi výskytem jevů a místním charakterem prostředí, které nepochybně usměrňuje zákonitosti širšího, tedy evropského rámce. Třeba mají autoři toto téma teprve v záloze a výsledky se objeví v dohledné době.

Práci uzavírá neobyčejně bohatý seznam informačních pramenů a literatury, který dokumentuje, jakým množstvím a spektrem podkladů se autoři museli „prokousat“. Čtenářům však nabízejí unikátně ucelený přehled o přírodním jevu, který se může dotýkat vlastně každého z nás. Z tohoto hlediska je snad na závadu, že dílo vychází v angličtině, a nikoliv v češtině (s případným obsáhlým anglickým či jiným cizojazyčným abstraktem), takže ne každý bude mít skutečně možnost si v tomto záslužném díle se zájmem počíst.

J. KOLEJKA

* Masaryk University, Brno 2004, 378 s.

Křepelka, F.: Právo zdravotnického výzkumu*

Svazek JUDr. Filipa Křepelky PhD z Právnické fakulty MU v Brně je užitečnou právníkou příručkou pro lékaře zdravotnických zařízení, kteří se podílejí na výzkumu a jmenovitě na klinických studiích účinnosti nových léků a terapeutických postupů. Autor v něm přehledně excerptuje a krátce komentuje všechny zákony, zákonné předpisy a ostatní právní normy, které v současném období (dle stavu k 1. 1. 2005) tvoří právní pozadí i eticky vymežující rámec, závazný pro tuto činnost v České republice. Jejich zdrojem jsou jak domácí právní předpisy, tak normy Evropské unie, jež při mnoha příležitostech porovnává se současnými normami platnými v jiných zemích Unie. (Jistě není náhodou, že z těchto srovnání hodnot český právní řád vychází namnoze nepříznivě.)

Už v úvodních státech autor vysvětluje synergické vztahy, ale i rozdíly mezi normami etickými a právními, byť jeho definice etiky je viděna právě jen právníkým zrakem. Danou látku probírá v 26 krátkých kapitolách a vyvozuje z nich aktuální závěry, jež pak tvoří kapitolku závěrečnou, po níž ještě následuje taxativní přehled citovaných právních norem, přehled současné zahraniční i české literatury k dané tematice i přehled zúčastněných Internetových stránek - a anglické Summary. (Žádoucí by byl věcný rejstřík.) Kapitoly jsou členěny do odstavců, věnovaných jednotlivým aspektům probírané tematiky.

Text - jako každá právní norma - se čte obtížně, právníký jazyk je vzdálen hovorovému. Nadto přináší i odborné výrazy mimo právníkou literaturu neznámé, takže čtenář-laik musí připustit, že může jít o chybu tisku; např. termín „zbožový“ (= vztahující se ke zboží) nebo „přímus“ („institut smluvního přímusu“). Tuto možnost je nutno připustit tím spíše, že text se tiskovými chybami opravdu hemží; mj. je nutno vstříbat téměř zásadně nesprávné pádové tvary vztažného zájmena „jenž, jež“ i dlouhá souvětí, kde věty na 10 řádcích nejsou výjim-

kou. Povážlivé jsou rovněž české překlady odborných termínů z angličtiny (z nichž ovšem nelze vinit autora): např. „investigator“ je pro právníkou literaturu „zkoušející lékař“. Co si s tímto termínem počne lékař působící na lékařské fakultě? (To je ovšem jen další doklad izolovanosti právníkého světa od světa obyčejných lidí.) Náročnější už je přijmout argument, že člověk je subjektem zdravotnického výzkumu, nikoliv objektem, „aby bylo co nejdůrazněji odmítnuto pojmání člověka jako objektu výzkumu“. Ne zcela koncepční je také nedostatečné odlišování významu adjektiv „zdravotní“ a „zdravotnický“.

Nicméně dočte-li čtenář-lékař či biomedicínský pracovník až do konce, shledá, že je rád, má-li tento svazek v knihovně. Jde vskutku o příručku prospěšnou pro spolehlivou obecnou orientaci v právních aspektech jeho aktivity v klinickém testování. Škoda, že pro vytvoření tohoto svazku autor-právník nespojil své síly s autorem-lékařem. Ten by mu určitě pomohl rozšířit a aktualizovat tematický obzor této knížky právě o aspekty z lékařského hlediska dnes zvláště citlivé, jako je současný stav grantového výzkumu v rezortu ministerstva zdravotnictví nebo problém snah zadavatelů (sponzorů) o korupci „zkoušejících lékařů“. Je také těžko uvěřitelné, že naše etické a právní normy „zdůrazňují přednost jednotlivce před celospolečenskými, obecnými zájmy“.

Protože lze očekávat, že po tomto slibném začátku bude autor ve vhodných odstupech vydávat aktualizovaná vydání, lze mu pro ně autorskou spolupráci zkušeného lékaře doporučit.

JAN ŠMARDA

* Masarykova univerzita, Brno 2004,
166 stran

**Macek, P., Dalajka, J.
(Eds.):
Vývoj a utváření
osobnosti v sociálních
a etnických kontextech***

Ve dnech 12.-13. ledna 2005 se v prostorách Kongresového centra Masarykovy univerzity konala konference Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech. Jejím pořadatelem byl Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny (IVDMR) společně s Katedrou psychologie FSS MU. Konference se konala při příležitosti oslavy životních jubileí (70 let) dvou významných postav české psychologie: doc. PhDr. Iva Plaňavy a prof. PhDr. Vladimíra Smékala, CSc. Konference byla svým zaměřením víceoborová. Sešli se na ní přední čeští a slovenští odborníci z oblasti psychologie, sociologie, lingvistiky, etnologie, medicíny, pedagogiky a dalších disciplín.

Sborník z této konference obsahuje texty převážně většiny zveřejněných příspěvků. Je rozdělen do pěti tematických okruhů:

I. Osobnost: osobnost a možnosti optimalizace jejího utváření. Vedle už „klasických“ témat, jako jsou diagnostika osobnosti a negativní faktory při utváření osobnosti, se řada příspěvků věnuje naopak podpoře rozvoje osobnosti: osobní integritě, spirituální sféře, odhalování neadaptivních kognitivních stylů. Tím sborník reflektuje současně směry v psychologickém výzkumu, kde zaznamenáváme odklon od zaměření na „patologii“ a soustředění na podporu rozvoje „pozitivních“ rysů (či prožívání) osobnosti člověka.

II. Rodina: rodina jako systém – funkční a dysfunkční faktory. Ústředním tématem tohoto oddílu je soužití v manželství a rodině. Dále se někteří autoři zamýšlejí nad vlivem současné společenské situace na rodinu, nechybí ani příspěvky o mateřské anxiety a vnímání životních událostí na straně rodičů v průběhu prvních pěti let života českých dětí.

III. Vývoj: aspekty vývoje jedince. Tato část je s ohledem na zaměření konference nejrozsáhlejší a tematicky i metodologicky nejvíce diverzifikovaná. Část studií tohoto i všech ostatních oddílů se opírá o data longitudinálního šetření dětí z brněnských rodin ELSPAC (European Longitudinal Study of Pregnancy and Childhood), na které se podílejí jak pořádající instituce IVDMR (psychologická část), tak také tým pod vedením MUDr. L. Kukly (medicínsko-antropologická část). Proto i v tomto sborníku nalezneme údaje o průběhu fyzického růstu zkoumaných dětí, vyjádření emocí v textech, které děti samy napsaly, determinanty výkonné motivace u školáků apod.

IV. Etnicita: etnicita ve vývojovém, sociálním a pedagogickém pohledu. Integrace sociálně a etnicky znevýhodněných skupin je stále aktuálním tématem, proto se objevuje i ve výzkumných projektech prezentovaných ve sborníku. Za velmi přínosné považují příspěvky k identitě imigrantů a národnostních menšin v ČR.

V. Normy, hodnoty, společnost. Na předchozí oddíl částečně navazuje i téma hodnot, hodnotové orientace a její diagnostiky, predikce a sociálního podmínění. Ukazuje se, že toto téma může přinést řadu mimořádně důležitých poznatků uplatnitelných v praxi.

Recenzovaný sborník je v našich podmínkách svým rozsahem (624 stran) i pestrostí pojednávaných témat a zvolených přístupů (60 příspěvků od téměř 70 autorů) ojedinělý. Ačkoli se v něm publikované studie značně liší co do rozsahu, kvality, struktury i formy prezentace výsledků, v celkovém pohledu je posuzované dílo příkladem zdařilé kompozice výsledků výzkumné práce řady disciplín vztahujících se k osobnosti. Nepochybně bude v budoucnu sloužit jako inspirace a zdroj informací pro další výzkum.

K. D. SKOČOVSKÝ

* Brno, Masarykova univerzita v Brně (2005), 624s.

Baštýř Ivo a kolektiv: Sociální důsledky vstupu České republiky do Evropské unie*

Kniha vydaná nakladatelstvím Masarykovy univerzity je dobře zvoleným nakladatelským počinem. Shrnuje výsledky víceletého badatelského úsilí několika význačných pracovišť: katedry sociální politiky Národohospodářské fakulty VŠE v Praze, Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí ČR, katedry ekonomie Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity a Národního vzdělávacího fondu. Podílel se na ní tedy široký okruh předních českých odborníků – a je to znát na vysoké analytické úrovni publikace.

Soubor studií se zaměřuje na důsledky vstupu České republiky do Evropské unie v oblastech pojednaných v samostatných kapitolách. Konkrétně se jedná o celkový význam členství ČR v EU, zaměstnanost, migraci, vzdělávání a zaměstnatelnost, fungování mezd, vývoj důchodového systému a boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Jednotlivé linie knihy jsou tři perspektivy, jež ovšem spolu souvisí: jednak je to perspektiva souvislosti mezi hospodářskou politikou, sociální politikou a politikou v oblasti zaměstnanosti, jednak hodnocení úrovně vývoje v České republice, trendů a předpokladů k dosažení cílů Lisabonské strategie EU za přispění výše uvedených veřejných politik a konečně akcent na aktivní strategie obsažené v těchto politikách a důsledně posuzování jejich potenci dynamizovat hospodářský i sociální rozvoj v České republice.

Členství České republiky v Evropské unii chápou autoři za prvé jako institucionální kotvu, jež zajišťuje utváření demokratického systému založeného na tržním hospodářství s rozvinutými prvky sociální ochrany, dále jako programovou kotvu, jež umožňuje definovat, a koordinovat dlouhodobé směřování v oblasti veřejných politik v evropském rozměru a dále jako prostor pro zesilování sociální dimenze evropské integrace s pozitivními důsledky této dimenze i pro ekonomi-

ku, konkurenceschopnost a integraci do nové unie.

Přestože kniha poskytuje bohatý materiál k jednotlivým zde pojednaným oblastem, je tento materiál ve velké míře dobře analyticky zpracován a navíc, editor odvedl kvalitní práci v tom, že každá kapitola (i celá kniha) je zakončena shrnutím hlavních poznatků a jejich zobecněním. V důsledku toho je i takto vysoce informativní soubor studií dobře přehledný. A hlavně, předložené analýzy velmi dobře vystihují hlavní problémy České republiky v analyzovaných oblastech, poskytují většinou i mezinárodní srovnání a nadto doporučení pro strategii veřejných politik v těchto oblastech. Vítané je právě obeznámení se situací a politikami Evropské unie v pojednaných oblastech a konfrontace českých přístupů v tomto rámci.

Některým kapitolám lze vytknout v určitých pasážích přílišnou koncentraci na empirický materiál (díllem je to kapitola třetí – migrační procesy a zvláště pak čtvrtá – vzdělání a zaměstnatelnost), nutno ale současně vidět, že jsou v závěru kapitol nabídnuta shrnutí poznatků a zobecnění. Možná však mohly být částečně omezeny přílohy knihy, neboť není vždy zcela zřetelná jejich vazba na text jednotlivých kapitol; patrně jde někdy o záměr autorů poskytnout čtenáři zatím nepublikované poznatky.

Shrnuto, přináší kniha mnoho nových poznatků, pohledů a podnětů pro veřejně-politickou praxi – zejména v případech, kdy odkrývá klíčové problémy České republiky a tendence, které jsou v rozporu se současným směřováním a politikami zemí EU. Namátkou zmiňme alespoň některé z nich: upozorňuje například na význam mnohých etických principů, jimiž se řídí chování společenských aktérů a které jsou obvyklé v Evropské patnáctce, upozorňuje na klesající trend míry zaměstnanosti v ČR, zejména žen, na nízkou míru zaměstnanosti starších pracovníků, na deficit pracovních míst vhodných pro vysoce kvalifikovanou sílu v české ekonomice, na nedoceněný význam malých a středních podniků, na výrazné deficity v oblasti vysokoškolského vzdělávání a nízkou vzestupnou vzdělanostní mobilitu, na značné deficity v oblasti dalšího – celoži-

votního vzdělávání, na negativní ekonomické důsledky strategie nízkých mezd (konzervace technologické úrovně) atd. – a současně také na souvislosti a příčiny těchto trendů.

Knihu doporučuji pro její analytickou, informativní a pedagogickou hodnotu nejen odborníkům – akademikům a politikům, ale i pedagogům a studentům. Může být vítanou pomůckou ke studiu na všech oborech

našich vysokých škol zaměřených k hospodářské a sociální politice, k politice zaměstnanosti, vzdělávací politice i k dalším veřejným politikám.

T. SIROVÁTKA

* Masarykova univerzita, Brno 2005, 334 stran (90 stran příloh)

P. Gauguin: Milujte se, buďte šťastni, 1889

Z glosáře Pavla Blatného**CENA Z JEDNOHO MĚSTA**

Stalo se, že jsem svého času obdržel v jistém italském městě cenu, a to přímo na koncertě ze svých skladeb před televizními kamerami a pod rozhlasovými mikrofony. Byly to vskutku „slavnostní chvíle“ (jak říkají televizní moderátoři při takových příležitostech), které se mi především v takové komplexnosti nemohou přihodit v prostředí domácím. Takže musí budit pozornost skutečnost, že místo konání halím do anonymity. Nicméně to každý pochopí, pokud si přečte následující řádky. Uvedená cena se stala po odeznění „slavnostních chvil“ jistým problémem. Kromě příložených papírů znamenala masivní kus mramoru o váze 15 kilogramů. Prý je to v Itálii zvykem, říkali mi místní přátelé a v polibcích plné euforie mi škrábali vousy o obličej. To mému mramoru neulehčilo. Navíc má koncertní cesta pokračovala a vláčet obludnou cenu po vlacích a autobusech se mi hrubě nechtělo. „Pošleme ti ji, přijde to vlakem tak do dvou týdnů,“ ubezpečovali mě a uložili ji do trezoru své slavné festivalové organizace. Ulehčen jsem opustil toto vstřícné město, na svou masivní cenu jsem prakticky zapomněl a uvědomil jsem si ji, až když jsem se po měsíci vrátil domů. Zde mě totiž nečekala. Dal jsem svým italským nejbližším tedy ještě jednou tolik času, avšak pak jsem přistoupil k urgencím. Byli skutečně skvělí. Celý rok mě ubezpečovali, že to už dojde, tu za týden, tu za týdný dva, nebo za měsíc, „ale teď už určitě“, až přetekl kalich mé trpělivosti. Měl jsem opět cestu do těchto krajů, i ohlásil jsem se, že se při průjezdu oním slavným městem zastavím a cenu si vyzvednu. Tentokrát jsem byl připraven: měl jsem speciální rozměrnou tašku a po boku obětavou manželku, ochotnou střídat se se mnou s nesením cenné obludy. Vlak přistál a první pohled na nástupiště konstatoval: Nikdo nás nečeká. Šli jsem uložit zavazadla – ale kdež: „Úložna se maluje, venku jsou automaty, tam si to dejte.“ Ano, bylo jich vskutku pár desítek, všechny otevřené a prázdné. Zely na mne jako italské hroby ve stěnách a na všech, opakují, na všech cedulky „fuori servizio“ (mimo provoz). Musel jsem proto telefonovat. Protože na všech mincovních automatech byla porucha rovněž, zakoupil jsem telefonní kartu na 50 hovorů, abych se jedním použitým hovorem dozvěděl, kam mám vlastně přijet sám taxíkem i s kufry. (Slavná organizace se přestěhovala, telefon zůstal nezměněn.) „Už jste zde, Maestro, my vás čekali až za hodinu, ale už za vámi jedeme.“ I zůstali jsme sedět na nástupišti, kolem svištěly rychlíky, lidé nastupovali a vystupovali, bylo to zábavné, až jsme zapomněli na čas a na to, že naši přátelé stále nepřijíždějí. Najednou jsme osaměli – v rušném provozu vzniklo asi nějaké okno – a v tom náhle před námi stanula žena, na první pohled spíše dáma, jako nějaká šéf-madam z butiku, a vzkřikla: „Ó – Sofia Loren!“ a začala rychle a zamlženě co-

si repetit po italsku. Zlomek vteřiny mě polila pýcha. Myslíl jsem, že si tato podivínka spletla moji ženu s paní Lorenovou. Ale v momentu, kdy jsem si uvědomil, že mluvím směrem ke květináči s bohatě vzrostlou výzdobou, jsem pochopil stav věci. Nicméně v okamžiku, kdy mluvila se sousedním květináčem jako s Mastroianim a náhle se od květináče odtrhla a vpíchlá – tentokrát přímo do mne strnule řezavý pohled, prudce jsem vstal, chytil kufry, popohnal ženu a prchal k nejbližšímu příjíždějícímu vlaku. Slavné město, italské přátele, které jsem posléze uviděl z okna vlaku jak se rozhlížíjí po nástupišti, a item „cenu maximu“ jsem nechal definitivně za sebou. Ještě několikrát jsem projížděl tímto městem, ale už nikdy jsem nevystoupil. Je pro mne symbolem svízeli, temných démonií a vši marnosti světa. A proto je ani nejmenuji.

TŘESKUTÉ TICHŮ

Co se nestane: přední český deník píše o premiéře jistého významného soudobého díla a chválí za toto provedení mladého talentovaného interpreta. Jenže – jenže premiéra díla se uskutečnila už před více než deseti lety, pochopitelně s interpretem jiným, po kterém šla skladba z „ruky do ruky“, takže náš premiérový talent stojí na konci této řady. I píše rozsáhlý list, kde upozorňuje na omyl a kladu nezpochybnitelná fakta. Tak.

Otevřu odborný hudební měsíčník a co nevidím: Fotografie neznámého pána u klavíru, o kterém nám redakce jmenovkou sděluje, že jde o velmi známého hudebního umělce. A to tak známého, že se domnívám: Musí ho znát každý! Leč redaktoři – pokud vím – jsou mladí, až mladíci, možná ho nikdy neviděli, což je ovšem kuriózní. Usedám proto znovu za psací stůl a taktně upozorňuji na nedorozumění, item přikládám jednu ze správných fotografií, kterou mi svého času tento kolega věnoval.

Nato poslouchám rozhlas a slyším, jak hlasatel ohlašuje jisté dvě klavírní skladby světového klasika. Po prvních tónech s překvapením zjišťuji, že zaznívá hudba klasika jiného, navíc na kytaru a nakonec jen jedna. Napjatě očekávám odhlášení, a co neslyším: „Vyslechli jste dvě klavírní skladby...“ I píše další list, v němž se podivuji nad faktem, že: Pravděpodobně nikdo při vysílání neposlouchá, což se to vlastně vysílá. A hned na druhý den obdobná situace. Po ohlášení barokní skladby pro smyčce nastoupí velký dechový orchestr se zcela nebarokní skladbou. I v tomto případě nás posléze ubezpečuje hlasatel, že jsme slyšeli barokní smyčce.

Leč není všemu konec.

Otevřu kulturní týdeník a v anonci na jistý film čtu neuvěřitelnou větu: „Je rok 1938 – Hitler obsadil Austrálii a Československo“. Z chaosu myšlenek, které mě při několikanásobném přečtení tohoto pozoruhodného sdělení napadají (vidím vůbec správně?), se odlupuje pravděpodobně vysvět-

lení. Originál je anglický (dle filmu přesněji americký). Už zpráva o obsazení Československa v roce 1938 je hned ve dvou věcech mylná. Především je tam jistě užito slovo Austria, tedy Rakousko: Kdo to překládal? Který redaktor to bez problémů zařadil? Kdo jsou tito lidé? Možná, že jsou všichni (včetně korektora) přesvědčeni, že Hitler opravdu obsadil Austrálii! I píši znovu list, a to důrazný, opatřený četnými vykřičníky. A tím se už dostávám k pointě, které odpovídá název celé glosy. Jestliže jsem se domníval, že někdo otiskne mé dopisy, že veřejně opraví chybné informace anebo že aspoň se mi omluví (za list, za instituci) pouhým dopisem (což za mých mladých časů bylo povinností každého redaktora), tak jsem se šeredně zmýlil. Jak vidno, i v určité části kultury platí dobové: nereagovat, zatloukat, nevšímát si, nepřipustit si chyby, zkrátka zůstat vysoko nad věcí, vznášet se nad nepohodlným davem a hlavně - ponořit se do třesutého ticha.

NOVÝ SOUSED

(Příběh je ryze fiktivní.

S mými skutečnými, letitými, hodnými sousedy nemá nic společného.)

Nastěhoval se, zabydlel a začal se rozhlížet po okolí. Nebylo těžké zjistit poslechem, že za zdí se příležitostně nejen hraje na klavír, ale v souvislosti s různými zkouškami i na nástroje další, item zaznívá zpěv - tento pak někdy i vícehlasý! Kdože to tam za zdí? Jiný soused, znalý situace, vysvětluje: Inu, je to skladatel, a vůbec muzikant, známý u nás i leckde jinde. Ták? Tak na toho si musím dát pozor. To si ho budu všimát, stanovuje si takřka jako úkol nový soused.

Po čase se schází se svým informátorem - starým sousedem. No, ten vás muzikant, tedy skladatel, musím říct, mě zklamal. Čtu nejen Blesk, ale i Týnu, Katku a kdejaký čtivý časopis, rozhovorů se všelijakými muzikanty je tam víc než dost, ale s ním ani jeden. Taky se dívám na všechny seriály na Nově, Primě a konečně i na Čé-Té, a že by někde byl uveden jako autor hudby? Nikde! Starý soused, znalec situace a příznivec skladatele, vysvětluje, že dotyčný píše spíše hudbu koncertní, a když už je řeč o televizi, tak zrovna nedávno na ČT tam zazněla jeho kantáta, ovšem v trochu pozdějším čase, než jsou seriálové prajm tajmy. Nový soused: Aha! To začínám chápat, to je jasný, ty horší věci se dávají vždycky na pozdějc. Už do toho vidím! Starý soused oponuje: Tak to není, je to náročné, bylo to natočeno na koncertě filharmonie! Filharmonie? Snad nepíše tu klasiku? To mě podrž! To ještě někdo píše? Já jsem myslel, že skládá moderní muziku! A ta, kdyby byla dobrá, tak by to zpíval jistě Kája nebo Aneta. Takže vlastně nic z toho, co poslouchám na Frekvenci nebo Krokodýlu, není od něho? A tu jeho

filharmonii někdo poslouchá? No, asi jo, bude to hlavně pro důchodce. Konečně on je sám důchodce taky, že? A to dělal celý život? A že se uživil? Ale počkejte - není ta jeho žena v televizi? Že ano! Teď si vzpomínám. Tu jsem viděl napsanou u jednoho seriálu. To je aspoň něco! Je to jasný, ta ho celou dobu živila a měla na krku. Tu obdivuji. Pracovat v televizi a doma poslouchat ještě jeho brnkání, to dá zabrat! Já jsem ale tolerantní, mně to brnkání nevadí. A nakonec jsem rád, že píše klasiku. Tu nemusím ani přes tu zeď poslouchat. Jo, to kdyby psal nějaký moderní písničky, a byly ještě dobré, to bych se neudržel, a nakonec, nakonec se s ním i seznámil a třeba ho vzal s sebou i na kafe, nebo dokonce na nějaký drink! Ale takhle...

Pavel Blatný